

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR'AN'DA KAFİRLERLE İLGİLİ
TEŞBİH VE TEMSİLLER**

Hasan SEVİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK**

KONYA - 2015

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan SEVİM		
	Numarası	138106021009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Kur'an'da Kafirlerle İlgili Teşbih ve Temsiller			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hasan SEVİM
İmzası

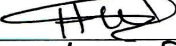

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan SEVİM		
	Numarası	138106021009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK		
Tezin Adı	Kur'an'da Kafirlerle İlgili Teşbih ve Temsiller			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *Kur'an'da Kafirlerle İlgili Teşbih ve Temsiller* başlıklı bu çalışma *29.05.2015* tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof.Dr.	M.Sait ŞİMŞEK	
2	Yrd.Doç.Dr.	Hakan UĞUR	
3	Doç.Dr.	F. Asiye ŞENAT	

ÖNSÖZ

Bütün insanlığa son ilâhî mesaj olan Kur'an-ı Kerim, Allah tarafından her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet vesilesi, Müslümanlar için bir müjdecî ve insanlığın tamamına bir uyarı olarak gönderilmiştir.

Kur'an, hayat kitabıdır; hayatı düzenlemek, yeniden rayına oturtmak için indirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim bütün zamanlara hitap eden yol göstericiliği ile hidayet kaynağı olarak önümüzdedir. Onunla doğru yolu bulmak ve ondan yeni şeyler öğrenmek için gerekli olan tek şey, usulüne uygun bir şekilde ona yönelmek ve teslim olmaktan ibarettir.

Bütün bunlara rağmen Müslümanların Kur'an'dan hakkıyla yararlanamadıkları da bilinen bir gerçektir. Peygambere Kur'an'da söylenen ifadeyle "Müslümanlar Kur'an'ı terk edilmiş hale getirmişlerdir."

Bu öyle bir terk ediştir ki camide Müslümanlara dinin kitabı olan Kur'an'ı anlatması umulan vaizler bile onun yerine daha cazip olduğuna kanaat ettikleri masal ve menkıbeler anlatmaktadırlar. Bu durumun oluşmasının elbette pek çok sebebi vardır. Sebeplerden biri de kuşkusuz Kur'an'ın kendi imkanlarından başta da anlatım üsluplarından yeterince istifade edememektedir.

Halbuki dinî hedefler, en hassas inanç konuları, en ağır konular hayalî, yaldızlı sözlere, saçma sapan uydurmacılığa ve yalana sapsmadan ama ahenkli, güzel, öğretici, usandırmayan, zevkli ve edebî bir üslûpla anlatılabilir ki Kur'an bunu yapmıştır.

Bir şey dinî olunca neden illa ki kuru, yalın, zevksiz, ilgi çekmeyen ve bıktırıcı bir şey olsun. Kur'an hakkı anlatır. Onda batıl yoktur. Ama Kur'an bu anlattıklarını gayet zarif ve merak uyandırıcı bir tarzda anlatır. Bu anlatımda en çok kullandığı araçlardan biri de benzetmelerdir.

Bu çalışmada Kur'an'da kafirlerle ilgili yapılan temsil ve teşbihleri tesbit etmeye ve incelemeye çalıştık.

Çalışmamızda rivayet ve dirayet tefsirlerinden ve konu ile ilgili yazılmış diğer temel eserlerden yararlandık.

Bir yüksek lisans tezi olan bu çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde konuya hazırlık tarzında genel bilgiler ve çalışmada takip ettiğimiz yöntem üzerinde kısa bilgiler verdik.

Birinci bölümde kafirlerin psikolojik yapıları, Allah ve Kur'an'a karşı duruşlarıyla ilgili tesbit ettiğimiz teşbih ve temsilleri maddeler halinde ele almaya çalıştık.

İkinci bölümde ise kafirlerin amelleri ve akıbetleri ile ilgili olduğunu düşündüğümüz teşbih ve temsilleri bir araya getirmeye gayret ettik.

Çalışmamızda eski tefsirlerden yararlanmakla birlikte konuları güncel, günümüze indirgemeye ve eğitsel sonuçlar çıkarmaya gayret ettik.

Gerek konu seçiminde gerekse de konuyu çalıştığım süre boyunca fikir ve görüşlerinden istifade ettiğim, hemen hemen her hafta odasında buluşup elde ettiğim verileri kendisine sunduğum, yerinde ve yapıcı düzeltmeleriyle çalışmaya yön veren danışman hocam Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK'e, fakültemizin tefsir bilim dalının saygıdeğer hocalarına, ayrıca beni teşvik eden dostlarıma ve aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Hasan SEVİM

Konya, 2015

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan SEVİM		
	Numarası	138106021009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK		
Tezin Adı	Kur'an'da Kafirlerle İlgili Teşbih ve Temsiller			

ÖZET

Yüce Allah insanlığa son hitabı olan Kur'an-ı Kerim'i yol gösterici bir rehber; kulların anlaması için kolaylaştırılmış apaçık bir kitap olarak tanımlamıştır.

Teşbih ve temsil Kur'an üslûbunun en güçlü ve en etkili anlatım aracıdır. Bu sayede en derin ve soyut konular hem her seviyeden insanın anlayıp yararlanabileceği bir seviyeye indirilir hem de elle tutulup gözle görülebilecek somut bir hale getirilir. Benzetmelerle yapılan anlatım düz anlatımdan daha edebî ve daha tesirlidir.

Yüce Allah kullar düşünüp akletsinler, anlayıp gereğini yapsınlar diye Kur'an-ı Kerim boyunca hemen her konuda pek çok misaller vermiş, benzetmeler yapmıştır.

Kafirlerin psikolojik yapıları, Allah'a ve Kur'an'a karşı duruşları, amelleri ve akıbetleri ile ilgili yapılan teşbih ve temsiller de Kur'an'da yer almaktadır.

Konunun benzetmeler üzerinden ortaya koyulması anlatılanları akılda kalıcı, öğretici, zevkli, güzel ve ahenkli bir hale getirmektedir.

Biz çalışmamızda Kur'an'da kafirlerle ilgili yapılan teşbih ve temsillerden hareketle küfrün yapısı ve arka plânı, kafirlerin iç dünyaları ve acınacak halleri;

yaptıkları işlerin ne türden işler olduğu ve sonunda varıp dayanacakları noktayı tespit etmeye çalıştık.

Bu çalışmanın Kur'an'ın zenginliklerinin keşfedilmesi ve ondan istifade edilmesi yolunda küçük bir katkı olmasını ümit etmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, küfür, kafirler, teşbih, temsil, üslûp, akletme, etkili anlatım.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Name and Surname	Hasan SEVİM		
	Student Number	138106021009		
	Department	Temel İslam Bilimleri / Tefsir Bilim Dalı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK		
Title of the Thesis/Dissertation	Analogies And Metaphors In The Holy Quran On Disbelievers			

ABSTRACT

Allah described the Holy Quran as his manifesto for a truly guidance showing the right path and a very clear and eased book to be understood for humankind.

Analogy and metaphor are the strongest and most effective method of Quranic expression. Through this methodology, every kind of abstract and deep meanings is not became understandable and beneficial for all people at any level, but also this way of teaching converts intangible issues to concrete examples. Analogical way of expression is more literal and influential than straight wording.

Allah gives several examples and uses analogical expressions in many verses to let mankind think and contrive, understand and act accordingly

Quran also give wide coverage to frames of disbelievers' mind, their approaches towards Allah and the Holy Quran, their deeds and consequences with analogies and metaphors in several verses.

Forthputting the subject through analogies put the meaning on top of mind and makes it didactic, enjoyable, nice and symphonious.

In this work, we tried to analyse the structure of kufr, its background, inner world of disbelievers, their pitiable situation, type of their activities and the consequences of their actions by means of analogies and metaphors in the Holy Quran.

We hope to make a humble contribution to the exploration of richness of the Holy Quran and to benefit from it.

Keywords: The Holy Quran, Kufr, Disbelievers (al-Kafirun), analogy, metaphor, style-literary, thinking, efficient expressions.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	I
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	II
ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
TANIMLAMALAR	1
1. Araştırmanın Metodu	1
2. Kur'an'da Teşbih ve Temsil	1
3. Küfür ve Kafirler	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KAFİRLERİN PSİKOLOJİK YAPILARI, ALLAH VE KUR'AN'A KARŞI DURUŞLARIYLA İLGİLİ TEŞBİH VE TEMSİLLER

1.1. Genel Benzetmeler	12
1.1.1. Hiçbir Şeye Gücü Yetmeyen Çok Efendili Köle	12
1.1.2. Örümceğin Çürük Evi.....	16
1.1.3. Boyunlarına Halka Geçirilenler	20
1.1.4. Gökten Düşen Çaresiz Kişi.....	24
1.1.5. Hayvanlar Gibi Hatta Hayvanlardan da Aşağı.....	28
1.1.6. Bataklıklarında Kalakalanlar	32
1.1.7. Suya Ulaşamayanlar	37
1.1.8. İşe Yaramaz Bir Ağaç	41
1.1.9. Çorak Toprak	46
1.1.10. Kör ve Sağır Kimseler	50
1.1.11. Yaşayan Ölüler.....	53
1.1.12. Necis Kimseler	56

1.1.13. Arslandan Ürkümüş Yaban Eşekleri	59
1.1.14. Yüzükoyun Sürünenler	64
1.2. Yahudiler ile İlgili Benzetmeler	66
1.2.1. Zilletle Damgalı	67
1.2.2. Kitap Yüklü Eşek	73

İKİNCİ BÖLÜM

KAFİRLERİN AMELLERİ VE AKİBETLERİ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TEMSİLLER

2.1. Kafirlerin Amelleri ile İlgili Benzetmeler	80
2.1.1. Saçılmış Toz Zerrelere	80
2.1.2. Savrulan Kül	82
2.1.3. Kavrulan Ekin	85
2.1.4. Çöldeki Serap	88
2.1.5. Zifiri Karanlıklar	92
2.2. Kafirlerin Akıbetleri ile İlgili Benzetmeler	95
2.2.1. Ne Gök Ağlar Onlara Ne de Yer	95
2.2.2. Üst Üste Öylesine Yığılmış Değersiz Varlıklar	99
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	107

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
(a.s.)	: Aleyhi's-Selâm
b.	: İbn (Oğlu)
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
bsk.	: Baskı
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	: Hazreti
haz.	: Hazırlayan
r.a.	: Radıyallahü anh
s.	: Sayfa Numarası
(s.a.v.)	: Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
çev.	: Çeviren
trs.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

TANIMLAMALAR

1. Araştırmanın Metodu

Yaptığımız çalışma, konusundan da anlaşılacağı üzere bir alan çalışmasıdır. Çalışmamızda izlediğimiz yöntem şu şekilde olmuştur: Öncelikle baştan sona bir birkaç defa meal taraması yaptık. Tesbit ettiğimiz ayetlerin benzerlerini aynı başlıklar altında toplamaya gayret ettik. Daha sonra başlıkları tek tek ele almak suretiyle inceledik. Ayetlerle ilgili eski ve çağdaş olmak üzere en az yirmi tefsir kitabına bakmayı prensip edindik.

Elde ettiğimiz bulguları giriş ve iki ana bölümde kompoze ettik. Onları takip eden sonuç bölümünde ise genel olarak çalışmadan elde ettiğimiz neticeler özetlenmeye ve bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Eskilerin siyak ve sibak dediği, günümüzde ise bağlam olarak isimlendirilen ‘bir ayetin öncesi ve sonrası ile birlikte değerlendirilmesi’ yöntemini önemsedik ve yapmaya çalıştık. Sebebi nüzulla ilgili rivayetlere de kayıtsız kalmadık. Gerekli gördüğümüz yerlerde atıflar yaptık. Ayet meallerinde bir meal çalışmasını esas almak yerine ilgili ayetin hangi mealde daha başarılı terceme edildiğine kanaat etmişsek onu alıntılادık.

Sadece kafirlerle ilgili olanlar değil, Kur’an’ın bütün teşbih ve temsillerinin yeniden ele alınması, güncel bir üslup ve eğitsel sonuçlarla birlikte insanların istifadesine sunulmasının faydalı olacağı temennisi ve tesbitini de burada zikretmiş olalım.

2. Kur’an’da Teşbih ve Temsil

Teşbih ve temsil Kur’an’ın üslup özelliklerindedir ve Kur’an üslubunun en güçlü anlatım aracıdır. Kur’an gözle görülen hadiselerin, manzaraların zihinde oluşan soyut mefhumların ve ruhi hallerin yanı sıra insan tipleriyle, beşer tabiatını da, hisse ve hayale hitap edecek şekilde teşbih ve temsillerle tablolastırır; onlara öyle bir canlılık ve hareketlilik verir ki zihinde oluşan o soyut mefhumların hareketli bir şekle

büründüğü, o ruhî hallerin canlı bir sahneye dönüştüğü; insan tiplerinin canlanıp hayat kazandığı ve beşer tabiatının da mücessem bir hal aldığı görülür.¹

Teşbih kelimesi Türkçede “benzetme” anlamında kullanılır. Teşbihte her yönden benzeme aranmaz. Meselâ insanın yüzü ay veya güneşe benzetilince bununla yüzün parlaklığı kastedilir. Yoksa cismen büyüklük ve yakıcılık hatıra gelmez.² “Kitap yüklü eşek”³ dediğimizde taşıyıcılığını yaptığı bilgi birikiminden kişinin yararlanamaması yönünü nazara almak yeterlidir. Ayrıca başka benzerlikler aramaya gerek yoktur.

Teşbih manayı canlı bir şekilde zihne yaklaştırır. Günlük hayatımızda ve edebiyat alanında sıkça teşbihlerle karşılaşırız. Meselâ, siyah saç geceye, yüksek karakterli insanlar yıldıza, at rüzgâr ve şimşeye, yıldızlar inci ve çiçeklere, gemiler dağlara, cimri insan kurak araziye... benzetilir.

Çok cihetle yapılan teşbihe **temsil** denir. Yani aslında temsil de benzetmeye dayanır, ama bu benzetme bir yönden değil, çok yönlerden yapılır. Meselâ alim birisi hakkında “o bir deryadır” sözü teşbihtir. “O, hem yakındakilerin hem de uzaktakilerin istifade ettiği bir denizdir. Yakındakiler denizin cevherlerinden, uzaktakiler de bulutlarından istifade eder” sözü ise bir temsildir.

Teşbih genel, temsil ona nispetle özeldir. Her temsil teşbihtir. Fakat her teşbih temsil değildir.⁴

Temsil ile anlatmak, düz anlatımdan çok daha etkilidir. “Kıymetini bilmeyeceği şeyleri cahile söyleme” yerine “Domuzların önüne inci saçma” demek elbette daha edebî ve daha etkilidir. Derin meseleler temsil ile anlatıldığında çok daha kolay bir şekilde anlaşılır.

Etkili, güzel anlatımıyla muhataplarını hayran bırakan Kur’an-ı Kerim konularını temsiller kullanarak, benzetmeler yaparak anlatır. Kur’an en derin meseleleri temsillerle insanların anlayışları seviyesine indirir. Meselâ, “Kafirlerin

¹ Kutup, Seyyid, *Kur’an’da Edebî Tasvir*, Çev. Kamil Çetiner, Hikmet Neşriyat, İst., 2011, s. 54.

² Eren, Şadi, *Kur’an’da Temsiller*, Ensar Neşriyat, İst., 2007, s. 11.

³ Cum’a, 62/5

⁴ Eren, *a.g.e.*, s. 14.

amelleri boşa gitmiştir”⁵ manasını “onların amelleri çöldeki serap gibidir”⁶ ve “onların amelleri fırtınalı bir havada savrulan küller gibidir.”⁷ şeklinde bir anlatımla somut hale getirir. Kur’an-ı Kerim bu tarz bir üslûpla her seviyeden insana hitap eder.⁸ Böylece bu hidayet kitabından herkes yararlanmış olur, nasibini alır.

Allah, Kur’an-ı Kerim’de kullar düşünüp akletsinler diye⁹ pek çok misaller verdiğini bildirmektedir.¹⁰ Allah, “ey insanlar, size bir temsil verildi, onu dinleyin” diyerek vermiş olduğu misallere kulak verilip dinlenilmesini istemektedir.¹¹ Ancak insanlar bu misallerden aynı derecede istifade edememektedirler.

“Allah bir sivrisineği hatta ondan da daha zayıf bir varlığı misal vermekten kaçınmaz. İnananlar onun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler. İnkâr edenler ise “Allah bu misalle ne demek istedi.” derler. Allah onunla birçoğunu saptırır ve yine onunla birçoğunu yola getirir. Onunla sadece fasıkları saptırır.”¹²

Kur’an, Allah’ın bu misalleri insanlara anlattığını ancak onları bilenlerden başkasının düşünüp anlamadığını, akletmediğini haber vermektedir.¹³

Misaller, soyut anlamların anlaşılmasını sağlayan örnekler olup örümceğin yuvası misalinde olduğu gibi soyut anlamları somut şeylere benzeterek anlaşılmasını kolaylaştırmak içindir. Bununla birlikte anlaşılmasını için önemsenmeleri, onlara kulak verilmesi ve üzerlerinde düşünülmesi gerekir.¹⁴

Kur’an-ı Kerim misal verme fiili olarak “darb” sözcüğünü seçmiştir. Çünkü misal karşıdaki kişide bir etki bırakmak ve nefsinde bir infial ve duygusal canlanma heyecanı uyandırılmak istendiğinde getirilir. Misal darb eden kimse; bununla sözünü dinleyen kimsenin kulağına adeta vurmakta ve buradan sözünün etkisini onun kalbine geçirmekte ve nefsinin derinliklerine iletmektedir.¹⁵

⁵ Maide, 5/5

⁶ Nur, 24/39

⁷ İbrahim, 14/18

⁸ Eren, *a.g.e.*, s. 9.

⁹ Haşr, 59/21

¹⁰ Furkan, 25/39

¹¹ Hacc, 22/73

¹² Bakara, 2/26

¹³ Ankebut, 29/43

¹⁴ Şimşek, Said, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, Beyan Yay., İst., 2012, IV/99.

¹⁵ Abduh, Muhammed ve Reşit Rıza, *Tefsîr’ül Menâr*, Daru’l Marife, Beyrut, trs. 17237.

Küllî manalar insanın zihnine mücmel ve müphem yani topluca ve kapalı olarak sunulur. Böylece insanın o küllî anlamları tam olarak kuşatması ve anlamlarına nüfuz ederek sırrını ortaya çıkarması zor olur. İşte teşbih ve temsiller bu işaret ettiğimiz icmalî anlamı açar, kapalılığını giderir. Misal getirme; belâgatın terazisi, kıstası, kriteri, hidayetin ocağı ve lambasıdır.¹⁶

Kur'an-ı Kerim Allah'ın en güzel misalleri verdiğini¹⁷ bununla birlikte insanların Allah hakkında meseller vermeye kalkışmalarını tembih etmektedir. Çünkü Allah kendisi hakkında ulu orta, bilir bilmez meseller verilmesine razı olmaz.¹⁸ Sait Şimşek, mezkur ayetin tefsirinde şunları söylemektedir: "Allah'a benzer getirme, Allah'ı yaratıklarına benzetme şeklinde olabileceği gibi yaratıklarını O'na benzetme şeklinde de olabilir. O, tektir; yaratıkları kendisine benzemediği gibi kendisi de yaratıklarına benzemez. Örneğin, bazıları nasıl kralların huzuruna aracısız çıkılamıyorsa Allah'ın huzuruna da aracısız çıkılamaz derler. Bu benzetmeyi yapanlar Allah'ı insana benzetmekle de kalmıyor, O'nu huzurlarına aracısız çıkılamayan despot krallara benzetiyorlar."¹⁹ Oysa Yüce Allah: "Bana dua edin, size icabet ederim" buyurmaktadır.²⁰

Kur'an'da Edebî Tasvir ismiyle bir eser kaleme alan Seyyid Kutub'a göre teşbih ve temsil, Kur'an üslubunun en güçlü ve en çok kullanılan anlatım aracıdır. Kur'an bu tasvirleri öyle canlı yapar ki dinleyici Kur'an'ın bu tasvirini okunmakta olan bir kelam veya bir misal olduğunu unutup bizzat şahit olduğu bir hadise olarak zihninde canlandırır. Öyle ki kişi, artık tasvir edilen sahnedeki şahıslardan biriymişcesine olayların seyrinden etkilenir ve bu duygularını jest ve mimikleriyle açığa vurur.²¹ Bundan sonra anlatılan kısca hayatın hikayesi olmaktan çıkar; bizzat hayatın kendisi olur. Kur'an'ın anlatımından anlarız ki bu insan tipleri geçmişte olup biten münferit bir hadise değildir. Kur'an'da anlatılan kendileriyle ilgili benzetmeler

¹⁶ Abduh, *a.g.e.*, I/333.

¹⁷ Nahl, 16/60

¹⁸ Nahl, 16/74

¹⁹ Şimşek, *a.g.e.*, III/168.

²⁰ Gafir, 40/60

²¹ Kutup, Seyyid, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, Çev. Kâmil Çetiner, Hikmet Neşriyat, İst., 2011, s. 54.

yapılan insan tiplerine, zaman ve mekan kaybı olmaksızın her asırda rastlanmaktadır.²²

M. Tayyip Okiç, Kur'an-ı Kerim'deki mesellerin iki türlü olduğunu anlatmaktadır. Bunların biri sarîh yani açık diğeri ise kâmin yani imalı olanlardır. O'na göre retorik şekillerden biri olan benzetmeler (comparasion) Kur'an-ı Kerim'de mühim bir yer işgal eder. Bunlardan maksat ahlâki bir eğitim çıkarmak, tenbih ve teşvik etmektir.²³ Sarîh emsale şu ayeti örnek vermektedir: “Gökten su indirir ki onunla vadiler ölçülerine göre çağlar. Seller köpükleri götürür. İnsanların süs veya meta' yapmak maksadıyla ateşte erittikleri şeyler (madenler)in bunun gibi köpüğü vardır. Allah böyle hak ile batılı karşılaştırır. Köpüklere gelince bunlar bozulup gider. İnsanlara faydalı olan yerde kalır. Allah böylece misaller getirir.”²⁴

O'na göre bu ayeti kerimede iki ayrı benzetme vardır. Hak Tealâ, hakkı ve hak sahiplerini gökten yağan ve her yerde türlü menfaatler sağlayan sulara, batılı ve batıl olanları ise hak üzerinde kısa bir müddet yükselmiş olmakla beraber, çabuk kaybolan köpüklere teşbih etmektedir. Hak ve batılın birinci teşbihi budur. İkinci teşbih ise hak, insanlara zinet ve fayda temin eden muhtelif aletler ve kaplar imalatına elverişli madenlere, batıl ise erimiş madenlerin üstündeki kir ve köpüklere benzetilmektedir.

Kâmin (imalı) için ise şu misal gösterilmiştir: “İyi toprakların mahsulü, Allah'ın izniyle iyi çıkar, kötü topraklardan ancak kötü mahsul çıkar.”²⁵ Bu ayette mü'min ile kafir için bir mesel irad edilmiştir. İyi toprağın mahsulü iyi olduğu gibi iyi mü'minin de ameli iyidir. Çorak toprağın mahsulü kıt ve kötü olduğu gibi kafirin de amelleri kötüdür.²⁶

Tek başına soyut manalar bilinen şekillerle örneklendirilmedikçe insan düşüncesinde boş ve köksüz kalır. İnsan zekasına ne kadar saf manayı anlayabilecek güç verilmiş olursa olsun, yine de kavrayabilmek için bu soyut mananın semboller, işaretler ve benzetmeler halinde gösterilmesi gerekir.

²² Kutup, *a.g.e.*, s. 70.

²³ Okiç, M. Tayyip, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, Nun Yay., İst., 1995, s. 124.

²⁴ Ra'd, 13/17

²⁵ A'raf, 7/58

²⁶ Okiç, *a.g.e.*, s. 125.

Bunun için Kur'an-ı Kerim insanlara örnekler veriyor ve çok büyük manaları sahneler ve tablolar haline getirerek insanların düşünce dünyalarına yaklaştırıyor ve anlaşılır biçimler kazandırıyor. Böylece her insan realiteyi, kendi seviye, yetenek ve bakış açısına hitap edecek şekilde değerlendiriyor.²⁷

Kur'an, diğer konularda olduğu gibi kafirlerle ilgili anlatımlarda da teşbih ve temsili bir anlatım aracı olarak çokça kullanılmaktadır. Bu sebeple Kur'an'a yönelmek, ondan beslenmek, onun gösterdiği yola girmek ve onun ışığından faydalanmak gerekir.²⁸

Kur'an'da kafirler hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş²⁹ ya da dilsiz ve efendisinin üstüne yük olan bir köleye³⁰, evlerin en çürüğü olan örümcek yuvasını ev edinene³¹, karanlık bir denizde yoğun dalgaların altında elini çıkarıp uzatsa neredeyse onu dahi göremeyecek derecede nurdan mahrum olmuş kimseye³², prangalı mahkumlara³³, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşların kaptığı, yahut rüzgarın uzak bir yere sürüklediği bir nesneye³⁴, ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan ancak bir türlü suya ulaşamayan kimseye³⁵, dünyada da ahirette de kör olan kimseye³⁶, necaset içerisinde bulunan³⁷, çöllerde şaşkın şaşkın gezen hedefsiz birisine³⁸, söylenen sözün manasını anlamayıp onu sırf bir çağrı ve sesleniş olarak algılayan davarlara³⁹, hayvandan da aşağı bir duruma⁴⁰, bataklıklarında oynayanlara⁴¹, öğüt ve vahiyden yüz çevirdikleri için arslandan kaçan ürkmüş yaban eşeklerine⁴², habis bir ağaca⁴³ ve araziye⁴⁴ benzetilmiştir. Kafirlerin bir sınıfı olan

²⁷ Şahinler, Necmettin, *Kur'an'da Sembolik Anlatımlar*, Beyan Yayınları, İst. 1995, s. 11.

²⁸ Karadavi, Yusuf, *İbrahim Suresi Tefsiri*, çev. Muharrem Turan, Nida Yayınları, İstanbul, 2015, s. 18.

²⁹ Nahl, 16/75

³⁰ Nahl, 16/76

³¹ Ankebut, 29/41

³² Nur, 24/40

³³ Yasin, 36/8

³⁴ Hac, 22/31

³⁵ Ra'd, 13/14

³⁶ İsrâ, 17/72

³⁷ Tevbe, 9/28

³⁸ En'am, 6/71

³⁹ Bakara, 2/171

⁴⁰ Furkan, 25/44

⁴¹ En'am, 6/91

⁴² Müddesir, 74/49-51

⁴³ İbrahim, 14/26

⁴⁴ A'raf, 7/58

Yahudilerle ilgili de zilletle damgalanmış⁴⁵ ve kitap yüklü eşek benzetmesi⁴⁶ yapılmıştır. Ayrıca kafirlerin amelleri de çöldeki seraba⁴⁷, fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu küle⁴⁸, kavurucu bir soğğun kavurduğu ekine⁴⁹ ve saçılmış toz zerrelere⁵⁰ benzetilmektedir.

Tezimize konu olan Kur'an'da kafirlerle ilgili yapılan teşbih ve temsillerle ilgili bilgileri çoğunlukla tefsir kitaplarında müfessirlerin ilgili ayetlerle yaptıkları açıklamalardan derlemeye çalıştık. Özellikle Mekke döneminde nazil olan sureler, kafirler ve onlarla ilgili yapılmış teşbih ve temsillerin bolca kullanıldığı ve bizim için de yeterince malzemenin bulunduğu surelerdir. Biz de bu anlatımlardan istifade ederek konuyu detaylandırmaya çalıştık.

3. Küfür ve Kafirler

Bir şeyi örtmek, perdelemek, gizlemek, uzak durmak ve nimete nankörlük etmek anlamlarındaki “k-f-r” kökünden türeyen kafir, sözlükte bir şeyi örten, gizleyen ve nimete, iyiliğe nankörlük eden demektir. Tohumu toprağa gömüp örten çiftçiye ‘kafir’ denilmiştir.⁵¹ Yine deniz, gece, büyük vadi, büyük nehir, koyu bulut ve zırh da bu isimle isimlendirilmektedir.⁵² Bazı ibadetler ve tevbe de bir takım günahları örttüğünden bunlara da ‘keffare’ denilmiştir.⁵³ Çünkü bu şeylerin her biri bir şeyleri örtmektedir. Küfrü benimseyene “fitrî yeteneğini köreltip örten” anlamında kafir denilir.⁵⁴

Zamanla bu kelime Hakk'ın gizlenmesi ve daha sonra da reddedilmesi anlamında, imanın karşıtı olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁵ Çünkü, imanın zıddı olan küfür de, Allah'ı ve Allah'ın gönderdiği peygamberleri tekzip ve inkâr etmekte

⁴⁵ A. İmran, 3/112

⁴⁶ Cuma, 62/5

⁴⁷ Nur, 24/39

⁴⁸ İbrahim, 14/18

⁴⁹ A. İmran, 3/117

⁵⁰ Furkan, 25/23

⁵¹ İsfehani, Hüseyin b. Muhammed er-Ragıb, *el-Müfritet fi Garibi'l-Kur'an*, Daru'l Kalem, Dımeşk, 1412, s. 620.

⁵² Şimşek, Said, *Kuranın Ana Konuları*, Beyan Yay., İst., 2011, s. 33.

⁵³ Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yay., İst., 1986, s. 376.

⁵⁴ Sinanoğlu, Mustafa, “Küfür”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., Ankara, 2002, 26/534.

⁵⁵ Mevdudi, Eb'ul A'lâ, *Tefhim'ul Kur'an*, çev. Komisyon, İnsan Yay., İst., 1986, I/115.

de, gerçeğin üzerini örtme söz konusudur. Kur'an'ın kelimeyi, nimetlere karşı nankörlük olarak kullanımında da aynı anlam mevcuttur. Çünkü böyle biri nimetlerin üzerini örtmektedir. Yani nimetleri yok saymakta ve görmezden gelmektedir.⁵⁶ Mutlak olarak kullanıldığında imanın zıddı olan inkâr anlamında kullanılmaktadır. Terim anlamı da budur.⁵⁷

Küfür imanın bozulmasıdır. Küfür dört türdür:

- 1) **Küfrü'l Cühud:** Kalben imanı tanıdığı halde bile bile inkar etmek.
- 2) **Küfrü'l Muaned:** Kalben doğruluğunu bildiği halde diliyle inadına söylememek.
- 3) **Küfrü'n Nifak:** Dili ile ikrar ettiği halde kalbin inkar etmesi.
- 4) **Küfrü'l İnkâr:** Kalbin ve dilin birlikte inkar etmesi.⁵⁸

Gerek Kur'an'ın ve İslâmın özünün, gerekse insanların iman edip etmeme noktasında gösterdikleri farklılığın anlaşılması açısından en önde gelen kavramlardan biri "küfür"dür. İmanın ve mü'minin iyi anlaşılması için onun zıddı olan ve ondan önce gelen küfür ve kafir kavramının iyi bilinmesi ve iyi tahlil edilmesi zorunludur.⁵⁹

İnanan kişi, çatışma söz konusu olduğu takdirde ahiret hayatını dünya hayatına tercih ederken inkâr eden kişi, dünya hayatını ahiret hayatına tercih etmektedir. Bu nedenle inkâr eden kişinin mal ve mülke tutkusu çok fazladır ve mal konusunda çok cimridir. İnkâr edenlerin diğer bir özellikleri de alaycı olmalarıdır. Kur'an'da inkâr edenlerin başka niteliklerinden de söz edilmektedir.⁶⁰

Allah'ın ayetlerini veya hükümlerini örten, daha çok da Allah'ı kainattan silmeye çalışan, nedenleri görüp ötesini göremeyen, duyularının ulaşamadığı şeyleri yok sayan, kainatın yaratılışını, meydana gelen olayları rastlantı, zorunluluk gibi bir takım hayali etkilere bağlayan, bilmeden her bir şeyi ilahlaştırır veya Allah'ın ayetlerinin bir kısmını veya tamamını bu şekilde tanımaya yönelenlerin artık kalpleri de örtülür, basiretleri yok olur, akılları işlemez, dilleri hakkı söylemez hale gelir.

⁵⁶ İsfehani, *a.g.e.*, s. 621.

⁵⁷ Şimşek, *a.g.e.*, s. 33.

⁵⁸ el-Halil, b. Ahmed el Ferahidi, *Kitabü'l Ayn*, Mektebet-ü Lübnan, Bağdat, 2003, s. 724.

⁵⁹ Ünal, *a.g.e.*, s. 376.

⁶⁰ Şimşek, *a.g.e.*, s. 38.

Böylelerinin kalpleri üzerine mühür konmuştur. Bunlar için bir uyarı, korkutma hiçbir etki yapacak değildir.⁶¹

“Kalpleri vardır, onlarla anlayıp künhüne ermezler, gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler, hayvanlar gibidir onlar, hatta daha da şaşkın ve aşağı bir durumdadır.”⁶²

Terim olarak genellikle küfür “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” diye tanımlanır.⁶³ Küfrün temelinde bir bakıma nefse tapınma, bencillik ve istiğna vardır. Kur’an-ı Kerim “ilhad” (maksattan sapmak), “cuhûd” (bilerek inkâr etmek), “fücur” (haktan ayrılmak ve haya perdesinin yırtılması), “fisk” (din yolunun dışına sapma) kelimelerini zaman zaman küfür anlamında kullanmaktadır. Kullanılan bu kelimelerle Kur’an’ın küfrü “her türlü kötülüğün kaynağı” olarak gördüğü de anlaşılmaktadır.⁶⁴

Kur’an-ı Kerim, bütün iyiliklerin kaynağında imanı görürken, bütün kötülüklerin kaynağında da küfrü görmektedir.⁶⁵ Bu sebeple kötü davranışlar Kur’an’da daima küfür ehline nisbet edilmektedir. İman sahibi kişinin kötülük işlemesi arızî bir durumdur, kalıcı değildir. Bu yaptığını iyi bir davranış olarak görmez ve farkına vardığında tevbe eder. Bu sebeple iman sahibi kişinin işlediği bu kötülük, yapısının bir parçası haline gelmez. Halbuki imanı olmayan kişinin işlediği kötülük, yapısının bir parçası haline gelir. Kalıcı bir özelliğe sahiptir. Çünkü o, bu işlediğini içine sindirmektedir ve bundan dolayı pişmanlık duyarak tevbe etmesi gibi bir durum söz konusu değildir.

Özellikle hakkın çağrısına inatla karşı koyan şartlanmış kafirlerin kalplerinin taşlaştığı ve bu kimselerin bütün istekleri yerine getirilse de onların hakka icabet etmeyecekleri belirtilir. Hak çağrısıyla defalarca karşılaştığı halde küfürlerini inatla devam ettirenlerin kalplerinin taşlaşması da, kendi yapıp ettikleri sebebiyledir.⁶⁶

⁶¹ Ünal, *a.g.e.*, s. 380.

⁶² A’raf, 7/179

⁶³ Sinanoğlu, *a.g.e.*, s. 533.

⁶⁴ Şimşek, *a.g.e.*, s. 40.

⁶⁵ Bkz. Leyl, 92/8; İbrahim, 14/3; Kehf, 18/32-36

⁶⁶ Şimşek, *a.g.e.*, s. 38-39.

“Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler).”⁶⁷

Allah birinin kalbini katılaştırmışsa, bu, o kişinin davranışları nedeniyledir. Yüce Allah, durup dururken ne kimseyi hidayete kavuşturur ve ne de onu saptırır. İmana da, küfre de talip olan insanın kendisidir.⁶⁸

Kur’an-ı Kerim’de küfür kavramı kök halinde kırk bir yerde geçmekte, bunun yanında beşyüz yirmi yerde aynı kökten türemiş fiil ve isimler kullanılmaktadır.⁶⁹ Kur’an-ı Kerim’de yukarıda zikri geçen kelimelere ilaveten işrâk (ortak koşmak) ve tekzîb (yalancı kabul etmek) kavramları da küfür manasında kullanılmış, ayrıca tuğyan (haddi aşmak), zulm (haksızlık etmek), ism (günah işlemek) kavramlarına küfrü ve inanmayanları nitelemek için yer verilmiştir.⁷⁰

Kur’an-ı Kerim’de kafirlerin Allah’ı inkâr etmeleri⁷¹, O’na oğul isnat etmeleri⁷², yolundan yüz çevirmeleri⁷³, uluhiyetinde ortak tanıyarak şirke düştükleri bildirilmektedir.⁷⁴ Ayrıca Allah’ın ayetlerini⁷⁵, peygamberlerini⁷⁶ inkâr ettikleri, bunlara uluhiyet payesi verdikleri⁷⁷ Peygamberin tebliğ ettiklerini, Kur’an’ı⁷⁸ melekleri⁷⁹, öldükten sonra dirilmeyi⁸⁰ ve ahireti⁸¹ de reddettikleri belirtilmek suretiyle içinde buldukları küfrün mahiyetine açıklık getirilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın küfre rıza göstermeyeceğine dikkat çekilmiştir.⁸² Kur’an’da kafirlerin inanmamaktaki ısrarlı tavırlarına rağmen inanacakmış gibi Rasulullah’tan defalarca mucize göstermesini istedikleri bildirilmiş⁸³ ve çeşitli

⁶⁷ Maide, 5/13

⁶⁸ Şimşek, *a.g.e.*, s. 39.

⁶⁹ Abdülbaki, M. Fuad, *el-Mu’cem-ül Müfehres*, el-Mektebetül İslâmiyye Yay., İst., 1982, s. 605-613.

⁷⁰ Sinanoğlu, *a.g.e.*, s. 534.

⁷¹ Nisâ, 4/136

⁷² Tevbe, 9/30

⁷³ Nisâ, 4/167

⁷⁴ A. İmran, 3/151

⁷⁵ En’am, 6/39

⁷⁶ Yunus, 10/2

⁷⁷ Maide, 5/17

⁷⁸ İsrâ, 17/41

⁷⁹ Nisa, 4/136

⁸⁰ Yasin, 36/78-79

⁸¹ Hûd, 11/7

⁸² Zümer, 39/7

⁸³ En’am, 6/109

ayetlerde düşünüp ibret almak suretiyle inanmalarını sağlamak için kendilerine gösterilen misallerden bahsedilmiştir.⁸⁴

Her şeye rağmen küfürde ısrarlı olanların amellerinin boşa çıkarılacağı⁸⁵, kafir olarak ölenlerin ahirette hiçbir şekilde kurtulamayıp acıklı bir azapla karşılaşacakları⁸⁶, cehennemde ebedî olarak kalacakları ve azaplarının hafifletilmeyeceği⁸⁷ belirtilmiştir.

Hadis-i Şeriflerde de iman, “en üstün itaat” olarak nitelendirilirken⁸⁸, şirk en büyük günah olarak tanımlanmış⁸⁹, kişinin kalbinde imanla küfrün bir arada bulunamayacağına dikkat çekilmiştir.⁹⁰

Kur’an-ı Kerim kafirlerin inanmaları için deliller sunmaktadır. Peygamberlerin peygamberliğini ispat eden ayetler/mucizeler dışında -ki bunların sayısı sanıldığından çok azdır- Kur’an-ı Kerim, hep normal hadiselerle, insanın her gün karşılaştığı çevresindeki tabiat olaylarına dikkat çekerek ve bir takım akli deliller getirerek insanları düşünmeye davet eder. Allah katında kişinin kafirler sınıfına girmesi için inanç esaslarının açık ve sağlıklı bir şekilde kendisine ulaşması, ikna olacak şekilde onları algıladıktan sonra reddetmesi gerekmektedir. Ayrıca kişinin inanç esaslarını inkar etmesi inat, tekebbür veya mal mülk hırsından ya da kınanmaktan korkmaktan kaynaklanıyor olmalıdır.⁹¹

Mevdudi’ye göre Kur’an’ın bir inanç topluluğunu kafir olarak isimlendirmesi sanıldığı gibi küçültücü ve aykırı bir anlamda değildir. Kur’an inanmayanları kafir diye adlandırdığında bir gerçeği dile getirmektedir.⁹²

⁸⁴ Bkz. Yusuf, 12/105; Ra’d, 13/2-4; Rûm, 30/20-28

⁸⁵ Muhammed, 47/8

⁸⁶ A. İmran, 3/91

⁸⁷ Bakara, 2/161-162

⁸⁸ Müslim, Ebül Hüseyin bin el-Haccac, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1978, I/356.

⁸⁹ Müslim, *a.g.e.*, I/364.

⁹⁰ Müslim, *a.g.e.*, I/311.

⁹¹ Şimşek, *a.g.e.*, s. 40.

⁹² Mevdudi, *a.g.e.*, I/115.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAFİRLERİN PSİKOLOJİK YAPILARI, ALLAH VE KUR'AN'A KARŞI DURUŞLARIYLA İLGİLİ TEŞBİH VE TEMSİLLER

1.1. Genel Benzetmeler

1.1.1. Hiçbir Şeye Gücü Yetmeyen Çok Efendili Köle

Köle, tarihte hukukî, iktisadî ve sosyal bakımdan hür insanlara göre daha aşağı bir statüde bulunan bir sınıfın adı olup bu sınıfı ifade etmek için abd, rakabe ve memluk kavramları da kullanılmaktadır. Kölelik eski çağlardan beri yeryüzünde mevcut ve yaygın olan bir olgudur.⁹³

Köle, savaşlarda esir alınan ve bütün varlığıyla bir başkasının mülkü olan kimsedir. Kölelik insanlık tarihi kadar eskidir. İslamdan önce Milletlerin birçoğunda kölelerle ilgili kanunlar, uygulamalar son derece kaba, merhametten uzak ve pek zalimane idi. Köle üzerindeki bütün hak ve yetkiler efendisine aitti. Dilerse yaşatır, dilerse öldürürdü. Bu hususta kimse efendiye karışamazdı.

Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu Arap toplumu soy-sop ve nesebin haddinden fazla önemsendiği, izzet ve şerefe büyük önem verildiği, izzet ve şerefin temininin ise güç ve kuvvete dayandığı bir toplumdu. Kişinin toplumdaki yeri ise kabilesinin etki ve nüfuzuna bağlı idi. Bu durumun tabii bir neticesi olarak Arap toplumunun en üst tabakasını kavim ve kabilesi sayıca çok ve kuvvetli, servet ve sâ mânî yeterli olan asil kimseler; en alt tabakasını da bu imkânların hepsinden ve buna ilave olarak hürriyetlerinden mahrum olan köle ve cariyeler oluşturmakta idi.⁹⁴

Kölelik itibarsız ve aşağılık bir durumdu. Bu durum İslam öncesi Arap şiirinde de görülmektedir. Zü'l-Isba' el-Advanî'nin, kızgın olduğu bir amcaoğluna hitaben söylediği bir şiirinde yer verdiği aşağıdaki beyitleri, köle ve cariyelere nasıl bakıldığını çok güzel yansıtmaktadır:

⁹³ Paçacı, İbrahim, "Köle", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, TDİB Yay., Ankara, 2006, s. 385.

⁹⁴ Ögmüş, Harun, *Cahiliye Döneminde Araplar*, İz Yayıncılık, İst., 2013, s. 333.

“Sana bir sözüm var. Benim anam deve güdüp çobanlık etmemiştir (cariye değildir). Ama senin anan böyle hakir işleri yapan bir cariye idi.”⁹⁵

Kur’an-ı Kerim’de kafirler hiçbir şeye gücü yetmeyen birden çok efendisi olan köleye benzetilmiştir. Bu benzetmenin yapıldığı birden çok ayet bulunmaktadır.⁹⁶ Biz aşağıdaki ayeti merkeze alarak yapılan benzetmeyi açıklamaya çalışacağız.

“Allah şöyle bir misal verdi: Birbirleriyle çekişip duran ortaklara bağlı bir adam, bir de yalnız birine bağlı bir adam. Bu ikisinin durumu bir olur mu? Hamd, Allah’a mahsustur; fakat onların çoğu bilmez.”⁹⁷

Yukarıdaki ayeti kerimede kafir, birden çok efendisi olan bir köleye benzetilmiştir. Bu efendilerin birbirleriyle olan ilişkileri de “müteşakisûn” kelimesiyle karşılanmıştır. Bu kelimenin anlamı; “birbiriyle çekişen, tartışan; biri diğerine galip gelmeye çalışan” demektir. Zemahşeri bu kelimeyi başka bir ayetteki bir ifadeyle⁹⁸ ‘biri diğerine üstün gelirdi’ ifadesiyle açıklamıştır.⁹⁹

Bu misalde birden çok sahibi bulunan bir köle ile tek sahibi olan köle karşılaştırılıyor. Birden çok sahibi olan kölenin sahipleri birbirleriyle çekişirler; her birinin farklı karakteri, farklı hedef ve niyetleri vardır. Köle, birinin hizmetinden diğerinin hizmetine koşar. Yorgunluktan perişan olur ama hiçbirini memnun edemez. Ama tek sahibi olan köle hem sahibini memnun eder, hem de diğeri kadar yorulmaz. Elbette bu iki kölenin durumları bir değildir. Bu misalde Allah’a ortak koşan, böylece birçok kimseye kulluk eden ile sadece Allah’a kulluk edenin durumları karşılaştırılıyor. Allah’a ortak koşan, şaşkınlık içerisindedir, ilahlardan hangisini memnun edecek? Kime güvenecek, rızkını, ihtiyacını hangisinden isteyecektir?¹⁰⁰

Ayette geçen ‘misalce bir olurlar mı?’ ifadesi ret manasına bir sorudur. ‘Bir olmazlar’ demektir. Çünkü bir sahibe ait olan kimse birçok geçimsiz ve çekişen

⁹⁵ Öğmüş, *a.g.e.*, s. 334.

⁹⁶ Bkz. Zümer, 39/29; Nahl, 16/75,76; Yusuf, 12/39; Muhammed, 47/11.

⁹⁷ Zümer, 39/29

⁹⁸ Mü’minun, 23/91

⁹⁹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, Mektebetül Abiykan, Riyad, 1998, V/303.

¹⁰⁰ Şimşek, Said, *Hayat Kaynağı Kuran Tefsiri*, Beyan Yay., İstanbul, 2012, IV/351.

ortakların sahip olduğu kimseden daha rahat ve iyilik üzeredir. Öyle ki bu sahibin rıza yolunu bilir, öteki ise ortaklar arasında şaşakalır.¹⁰¹

Mevdudi'ye göre ayette işaret edilmek istenen, insanlara birbirinden çelişkili emirler veren ve kendilerine kulluk etmeleri için onları kendi yanlarına çekmeye çalışan 'canlı mabudlar'dır. Dolayısı ile bu misalin taş ve topraktan yapılmış putlara itlak edilmesi mümkün değildir. İşaret edilmek istenen mabudlardan biri, insanı tatmin etmesi için çeşitli heveslere sevk eden kendi nefsidir. Diğeri kişinin ailesidir, kabilesidir, milletidir, toplumdur, din adamlarıdır, liderlerdir, kanun koyuculardır, ticari ve iktisadî güçlerdir vs. Tüm bunlar insanı kendi yanlarına çekmek ve etkileri altına almak için çırpınmakta ve çoğu zaman birbirlerine ters düşen isteklerde bulunmaktadır. Herhangi birinin isteği karşılanmadığında, hemen ceza vermeye kalkışır. Biri kalbe sıkıntı verirken, diğeri zelil etmeye çalışır, başka biri ilişkileri kesmekle tehdit ederken, diğeri iflasa sürüklemekle korkutur, biri dini silah olarak kullanır, öbürü kanunlarla korkutmaya çalışır velhasıl insanın bu çıkmazdan kurtulabilmesi için bir tek çıkış yolu vardır. Bu da halisane bir kalble tevhide sarılmaktır. Yani, sadece bir tek olan Allah'a kulluk etmek ve O'nun dışındaki her şeyden kesilmek.¹⁰²

Bu ayette verilen temsil, Arap toplumunun bir kesitini yansıtmaktadır. Onlarda özellikle miras yoluyla köle birkaç varise intikal eder ve varisler bu ortak köleyi kullanma konusunda bazen kavgalara girerlerdi.¹⁰³

Kafirin aciz, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleye benzetildiği diğer ayetler şunlardır:

“Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasın malı olan bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel bir rızıktan gizli ve açıkça infak eden birini misal verir. Hiç bunlar eşit olur mu? Hamd Allah'adır; fakat onların çoğu bilmezler.

“Allah bir de şu iki adamı misal verir. Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisine bir yüküdür. Onu nereye gönderirse göndersin bir hayır

¹⁰¹ İbnü'l Cevzi, *Zad'ül Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Mektebetü'l İslami, Beyrut, 1987, VII/180.

¹⁰² Mevdudi, *a.g.e.*, V/104.

¹⁰³ Ateş, Süleyman, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Y. Ufuklar Neşriyat, VIII/6.

getirmez. Hiç bu adamla dosdoğru yol üzere olup adaleti emreden kimse bir olur mu?”¹⁰⁴

İki ayette verilen misallerle mü'min ve kafir kişinin kastedildiği müfessirlerin birçoğu tarafından dile getirilmektedir. Kafir kişi, başkasının malı olan köleye, mü'min kişi ise kendisine verilen maldan gizli ve açık infak eden özgür kimseye benzetilmektedir. Kafir kişi servetinin esiri olmuştur ve Allah'ın kendisine verdiği bu servetten infak edemez. Mü'min kişi ise servetinin efendisi olmuştur, ona köle olmamıştır. Allah'ın kendisine verdiği bu servetten infak eder.¹⁰⁵

Bazı müfessirler ise bu benzetmenin, müşriklerin taptığı putlarla Allah'ı kastettiğini söylemektedirler. Putlar hiçbir şeye gücü yetmeyen köleye benzetilmiştir. Yüce Allah ise istediği şekilde davranan hür kimseye benzetilmektedir. Öyle ya dilsiz olan ve hiçbir şey beceremeyen bir köle ile dosdoğru yol üzere olan ve adaleti emreden hür insan bir olamayacaklarına göre dilsiz ve hiçbir şeye yaramayan putlar, dosdoğru yolu ve adaleti emreden Allah'a elbette denk tutulamaz.¹⁰⁶

Aslında bu ayetler hem ilahlar, hem de kullar cihetiyle bir benzetmedir. Bu ayetlerde bir bakıma Allah'la diğer ilahların mukayesesi yapılırken bir bakıma da Allah'ı rab edinmiş mü'minler, özgür ve hür kullarla, Allah'tan başka türlü türlü rabler edinmiş ve bu rablerin arasında zillet içerisinde kalmış kafirler, köle ruhlu insanlar mukayese edilmektedir.

Nitekim Kasımî, yukarıda incelediğimiz Zümer suresindeki ayeti tefsir ederken¹⁰⁷ onu Yusuf (a.s.)'un zindan arkadaşlarına yaptığı davet cümleleriyle açıklamaktadır: “Ey zindan arkadaşlarım! Birbirinden ayrı birçok tanrı mı daha iyidir yoksa gücüne karşı konulmayan tek Allah mı? O'nun yanı sıra kulluk ettikleriniz ancak sizin ve atalarınızın uydurup taktığı bir takım isimlerden ibarettir ki esasen Allah bunlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'ındır. O size

¹⁰⁴ Nahl, 16/75-76

¹⁰⁵ Şimşek, *a.g.e.*, III/168.

¹⁰⁶ İbn-i Aşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't Tenvir*, Tunus, 1997, VIII/90.

¹⁰⁷ Kasımî, Muhammed Cemaluddin, *Mehasin'ut Te'vil*, Darül İhyaül Kütüb'il Arabiyye, Dimeşk, 1959, XIV/5138 ve 5139.

kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur. Ne var ki insanların çoğu bilmezler.”¹⁰⁸

“Hangisi iyi? Çeşit çeşit tanrılar mı, yoksa bir tek Kadiri Mutlak Allah mı?” Yusuf (a.s.)’un hitap ettiği köleler, kendi şahsi tecrübelerinden bir tek efendiye hizmet etmenin, birçoğuna hizmet etmekten daha iyi olduğunu bilmekteydi. Dolayısı ile alemlerin rabbine kulluk etmek dururken O’nun kullarına kulluk daha iyi olamazdı.¹⁰⁹

Netice itibariyle tevhid, hürriyettir, özgürlüktür. Şirk ise köleliktir, esarettir. Kur’an-ı Kerim’de kafirler zavallı kölelere benzetilmiştir.

1.1.2. Örümceğin Çürük Evi

Kur’an-ı Kerim’de harika bir örnek de ‘dişi örümceğin evi’dir. “Allah dışında dostlar edinenler, kendisine ev edinen örümceğin durumuna benzer. Ama yuvaların en çürüğü kuşkusuz ki örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi”.¹¹⁰ Bu örnekte çok güzel de bir incelik vardır ki genelde Türkçe meallerde bu incelik yansıtılmamaktadır.¹¹¹ O da şudur ki ankebut, ‘dişi örümcek’ demektir. Erkeğine ‘ankeb’ denilir.¹¹² Halk arasında ‘karadul’ da denilen bu dişi örümcek, kendisine sevgi ve dostlukla teslim olanları kullanıp mahvetmede çok tipik bir yaratıktır. Çiftleşmeden sonra eşini öldüren dişi örümceğin evi, en yakın dostuna bile felaket yeri olduğu gibi, oraya giren sinekler ve böcekler için de ölüm ağıdır. İşte Allah’tan başka tapınılan, sığınılan şeyler de tıpkı dişi örümcek ağı gibi sığınanları felakete götürür.¹¹³

Yardım ve şefaahat edecekler diye Allah dışında ilah edinenlerin durumu, örümceğin yuvasına benzer. Örümceğin yuvası kendisini ne soğuktan korur, ne de sıcaktan. Tehlikelerden korumaz; basit ve korumasız bir yuvadır. Ortak koşanların o

¹⁰⁸ Yusuf, 12/39-40

¹⁰⁹ Mevdudi, *a.g.e.*, II/434.

¹¹⁰ Ankebut, 29/41

¹¹¹ Bkz. Ateş, Süleyman, Kur’an-ı Kerim ve Yüce *Meali*, Kılıç Yay., Ankara, 1985, s. 400.

¹¹² İbn-ül Cevzî, *a.g.e.*, IV/581.

¹¹³ Şahinler, Necmettin, *Kur’an’da Sembolik Anlatımlar*, BeyanYay., İst., 1995, s. 173.

ortak koştukları da böyledir. Onları korusunlar ve onlara şefaatt etsinler diye onlara taparlar ama o taptıkları onları tehlikelerden korumazlar.¹¹⁴

Fahr-ür Razi bu ayeti geniş bir şekilde ele almakta ve şu üç açıdan bir benzerlik olduğunu söylemektedir:

a) Evin engel olan bir duvarı, gölgeleyen bir tavanı, kilitlenen bir kapısı, kendisinden faydalanılan bir takım şeylerinin olması gerekir. Hiç olmazsa soğuğa mani olacak duvarları ile, sıcağa mani olacak ve gölgelik yapacak tavanı gibi iki şeyinin bulunması gerekir. Eğer bu iki şey de olmazsa, orası ev değil, bir çöl gibi olur. Fakat örümceğin evi ne örter, ne kapatır. İbadet edilecek varlığın da yaratıcı, rızık verici, fayda verici ve zarar defedici olması gerekir. O halde o örümceğin o evi yapması ile bir evde bulunması gereken şeylerden hiçbir şeyin meydana gelmemesi gibi kafirin de putları dost ve ilah edinmesinde, kendisi için bir dosttan beklenen hiçbir şey meydana gelmez.

b) Bir evin derecelerinin en azı gölgelik için olabilmesidir. Kıldan, keçeden yapılan bir çadır bile her ne kadar bir şeye mani olamasa da hiç değilse gölgelenmeyi sağlar, güneşin sıcağına mani olur. Ama örümceğin evi, gölgeyi de sağlayamaz. Çünkü güneşin ışığı onun içine nüfuz eder. Tıpkı bunun gibi ibadet edilen varlıkların en ilerisi emri başkalarına nüfuz edendir. Eğer böyle olmazsa, bu demektir ki onun emri ancak kendine ibadet edene geçendir. Eğer böyle de olamazsa, hiç olmazsa ibadet edenin emrinin kendine geçmemesi gerekir. Fakat bu kafirlerin mabudları, kendi emirleri altındadırlar. Eğer ibadet edenler isterlerse onları yüceltir, ulularlar, isterlerse zelil kılarlar.

c) Bir evden beklenen en az şey, o evin bir ikamet ve fayda yeri olmasa bile, bir ayrılık ve firak sebebi olmamasıdır. Fakat örümceğin yuvası onun rahatsız edilmesinin sebebidir. Çünkü örümcek bir müddet bir köşede ikamet etse, hiçbir yere gitmese ve oradan çıkmasa bile, kendisi için orada bir ev yaptığında o evin sahibi evini, örümceklerden temizlemek için, örümceğin kendisine bile zarar verecek sert şeylerle onu siler. İbadet sebebiyle abit olan kimsenin de mükafat elde etmesi

¹¹⁴ Şimşek, *a.g.e.*, IV/99.

gerekir. Eğer bunu elde edemezse, en azından bu yüzden azaba müstehak olmaması gerekir. Kafir ise, putlara ibadeti sebebiyle ilâhi azaba müstehak olur.¹¹⁵

Mevdudi ise ayetin bağlamına dikkat çekmektedir ayetin öncesinde Hud'un, Lût'un, İbrahim'in, Şuayb'in kavimlerinden; Karun, Firavun ve Haman'dan bahsedilmekte ve her birinin değişik şekillerde helak edildiği anlatılmaktadır. Yukarıda sayılan bütün milletler, şirk içindeydiler ve taptıkları ilahların yardımcı, destekçi, koruyucu olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle yaptıkları ibadetler, sundukları kurbanlarla onların rızasını kazanacaklarına, ihtiyaç duyduklarında onların yardım edeceğine inanıyorlardı. Fakat yukarıdaki ayetlerde zikredilen tarihi olaylarda görüleceği gibi, Allah onların helâkını dilediğinde onların bu inanç ve düşüncelerinin tamamen asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. O zaman taptıkları hiçbir tanrı, hiçbir aziz veya ruh onları kurtarmaya gelmemiştir. Bu olaylar anlatıldıktan sonra Allah kafirleri şöyle uyarmaktadır: 'Örümcek ağı nasıl yavaş bir parmak darbesine bile dayanamazsa, sizin ümitleriniz için bina ettiğiniz oyuncak evde yerle bir olur. Gerçek şu ki kainatta alemlerin rabbinden başka hiç kimse kudret ve otoriteye sahip değildir ve güvenilebilecek tek destek O'nun desteğidir.'¹¹⁶ "Kim Tağut'u inkar edip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah işitendir, bilendir."¹¹⁷

Küfredenlerin Allah'ı bırakıp da kendilerine kulluk ettikleri, dua ettikleri sahte ilahların acizlikleri Kur'an-ı Kerim'in başka ayetlerinde de dile getirilmektedir: "Onlar kendilerine yardım edilir diye başka ilahlar edindiler. Oysa onlar onlara yardım edemez; ama kendileri onlar için bindirilmiş kıtalarlardır."¹¹⁸ "Allah'ın yanı sıra kendilerine yakarıp çağrıda bulduklarınız da sizin gibi kullardır. Eğer haklı iseniz haydi onlara yakarıp çağrıda bulunun da size karşılık versinler. Onların yürüyecek ayakları var mı? Yoksa tutup kavrayacak elleri mi var? Görebilecek gözleri mi var? Yoksa işitecek kulakları mı? De ki: 'Şu ortak koştuklarınızı çağırın da bana bir tuzak kurun ve bana hiç göz açtırmayın, süre tanımayın.'¹¹⁹

¹¹⁵ Razî, Fahrüddin, *Tefsîri Kebir*, Matbaatü'l Behiye, Kahire, trs., XXV/68.

¹¹⁶ Mevdudi, *a.g.e.*, s. IV/224.

¹¹⁷ Bakara, 2/259

¹¹⁸ Yasin, 36/74-75

¹¹⁹ Araf, 7/194-195

Özellikle Yasin Suresindeki ayette¹²⁰ kullarına fayda veremeyen, tam aksine kullarının gayretiyle var kalabilen bir ilah olgusunu görmekteyiz ki örümcek benzetmesiyle anlatılan gerçekliğin bir ileriki aşamasıdır. Bu sahte ilahlar aciz ve zavallıdırlar. Var olabilmeleri için kendilerine tapan kimselere muhtaçtırlar. Şayet o kullar, bu çaresiz zavallılara yardım etmezse, bunlar hiçbir şey yapamazlar. Kendilerine tapan kimseler, onlara kulluk ediyorlar, yardımda bulunuyorlar ve propaganda yoluyla halkı onlara inanmaya davet ederek kandırıyorlar. Kendi gafletleri sebebiyle bu sahte ilahlar için savaşılan kimseler olduğu için, bu sahte ilahlar hükümlerini devam ettirebiliyorlar. Şayet bağlıları böyle çalışmasalar, hiç kimse bu zavallıların peşinden gitmez. Çünkü bunlar sahte ilahlardır ve ancak gerçek ilah Allah'tır. O kendi gücüyle tüm kainata hakimdir. Ve O'nun ilahlığı başkalarının kendisine inanıp inanmamasına bağlı değildir.¹²¹

Bu durum biraz da bizim örfümüzde bulunan 'kendisi yardıma muhtaç bir dede, nerede kaldı gayrıya himmet ede' özdeyişinde anlatılana benzemektedir.

Bir başka ayette ise hem Allah'tan başkalarına dua edenlerin hem de edilenlerin örneği bir sinek üzerinden verilmektedir. "Ey insanlar! Bir misal verildi, onu dinleyin. Allah'tan başka yalvarıp durduğunuz şeyler bir araya gelseler dahi bir tek sineği yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu bile kurtaramazlar. Hem isteyen acizdir hem de kendinden istekte bulunulan! Onlar Allah'ı gereğince takdir edemediler. Doğrusu Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir."¹²²

Şimşek'e göre müşriklerin inancı sadece o dönemin Araplarına has bir inanç değildi. Tüm zamanların küfredenlerinin inançlarını yansıtmaktadır. Eğer böyle olsaydı Kur'an ona bu kadar yer vermezdi. Örneğin dağda kaybolan hayvanlarını kurt yemesin diye dağdaki kurtların ağızlarının nuskalarla bağlanacağına inananların o müşrik Araplardan farkı nedir? Yine evlerine, arabalarına, işletmelerine at nalı ve benzeri şeyleri asıp bunların tehlikelerden koruyucu olduklarına inananlar yok

¹²⁰ Yasin, 36/74-75

¹²¹ Mevdudi, *a.g.e.*, IV/533.

¹²² Hac, 22/73-74

mudur? Halbuki tehlikelerden koruyacak olan ve bu güce sahip olan Allah'tır. Kimsenin O'nun mülkünde ortaklığı yoktur.¹²³

Fahrû'r-Razi ise örümceğin örnek verildiği yukarıdaki ayette, Allah'ın dışında ibadet edilenler anlamında 'alihe' yani ilahlar denilmeyip 'evliya' yani veliler denilmesine dikkatimizi çekmektedir. Öyle ki bu ayet sadece açık şirkin değil, şirki hafî (riya gibi şeyleri)nin de batıl olduğuna ve terk edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu tesbitinin gerekçesini de şöyle açıklamaktadır: "Çünkü başkasına gösteriş olsun diye Allah'a ibadet eden, Allah'tan başka bir dost edinmiş olur. Bunun durumu da yine, ördüğü ağı ev edinen örümceğin durumu gibidir."¹²⁴

'Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri' isimli eserin müellifi Bayraktar Bayraklı ise örümcek benzetmesine farklı bir bakış açısı katarak şu ifadelere yer vermektedir: 'Örümcek, beslenmesi için sinekleri avlar, sinekler o evin ağlarına takılır. Sinek kadar, küçük gönüllü insanlar da şirkin ağlarına takılır. Yüce Allah örümceğin evini bu açıdan da örnek vermektedir. Sinek gönüllüler, örümceğin ağına düşüp yem olmak gibi, şeytanın ve nefsin o çürük ağlarına takılıp şirkin yemi olurlar. 'Tevhid inancı' insanı soğuktan, sıcaktan ve afetten koruyan manevi bir ev niteliğini taşımaktadır. Nefsin afetlerine, şeytanın fırtınalarına, kötülüklerin depremine karşı sığınılacak en güçlü ev tevhid inancı olmaktadır. Bununla birlikte gönüldeki tevhid inancının temelleri akılda, bilgide ve ilahi vahiyde olmalıdır. Din eğitimcileri de, aynı şekilde, insanın gönlünde sağlam bir tevhid inancı evini oluşturan mimar ve mühendis görevini yapmalıdırlar.'¹²⁵

1.1.3. Boyunlarına Halka Geçirilenler

"Biz onların boyunlarına, çenelerine kadar dayanan halkalar (bukağılar) geçirdik. Bu yüzden başları kalkıktır. Onların önlerine de arkalarına da bir set yaptık. Böylece onlar perdelendiler; artık görmezler."¹²⁶

Ele alacağımız bu ayetlerde kafirlerin psikolojik durumları tasvir edilmekte ve hidayetlerine engel olan ruhsal şartlanmalar ve sosyal alışkanlıklar çarpıcı bir örnekle

¹²³ Şimşek, *a.g.e.*, III/431.

¹²⁴ Razî, *a.g.e.*, XXV/69.

¹²⁵ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayrak Yay., İst., 2005, XIV/...

¹²⁶ Yasin, 36/8-9

sembolize edilmektedir. Bunlar yapılan her daveti red anlamında başını arkaya doğru kaldıran kibirli insanlardır. İşte, red ve inkâr için başlarını kaldıra kaldıra adeta inkârları, boyunlarının altına kalın bir kelepçe, halka gibi geçirilmiş; çeneleri kalkmış, başları arkaya doğru, gözleri yumuk vaziyette kalmıştır. İnkârları, önlerine ve arkalarına duvar olmuş, üstlerini de kapatmıştır. Artık ne başlarını hareket ettirebilirler, ne de bir tarafı görürler. İnkârlarının, cehaletlerinin karanlıkları içinde bocalayıp dururlar.¹²⁷

Ayette geçen “ağlâl” kelimesi “ğull”ün çoğuludur. Boyunu çevreleyen ve boyun ile beraber iki veya bir eli de bağlayan demir kelepçe, bukağıdır.¹²⁸ Aslında burada müfessirlerin çoğuna göre maddi anlamda bir kelepçe yoktur. Kafirlerin manevi durumları tasvir edilmektedir. Boyunlarına geçirilen halkalardan ‘onların hakkı kabullenmelerine engel olan inatları’ kastedilmiştir.¹²⁹ Halka genellikle boyuna konulduğu için burada da onun konulduğu yerin, yani boynun zikredilmesi uygun düşmüştür. Ancak kastedilen kalptir.¹³⁰

Yine ayette geçen ‘mukmeh’ kelimesi de ‘başını diken ve gözlerini kapatan’ anlamındadır. Arapçada başını dikip, böylece de su içmeyen veya başını su içmek için eğmeyen deve hakkında ‘beyr gamih’ denilir. İman da kendisi ile hayat bulunacak soğuk ve tatlı bir su gibidir.¹³¹ İşte bu ayette kibirlerinden dolayı hakka iltifat etmeyen ve boyunlarını çevirip bakmayan, iki set arasında kalmış ne önlerini ne de arkalarını göremeyen kimseler tasvir edilmiştir.¹³²

Halbuki aşağıda mealini verdiğimiz ayette Allah Teala, insanlara gerek kendilerini çevreleyen dış alemde, gerekse de ruhi ve biyolojik ferdî yapılarında ayetlerini iyice göstereceğini bildirmektedir¹³³: “Onlara ayetlerimizi hem çevrelerinde hem de kendilerinde göstereceğiz. Ta ki onun gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?”¹³⁴

¹²⁷ Şahinler, *a.g.e.*, s. 185.

¹²⁸ Yazır Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Eser Neşriyat, İst., 1980, VI/4010.

¹²⁹ Mevdudi, *a.g.e.*, IV/513.

¹³⁰ İbnü Kayyim el-Cevziyye, *Bedâi’u-t-Tefsîr*, Daru İbnü’l Cevzi, Riyad, 1427, II/357.

¹³¹ Razî, *a.g.e.*, XXVI/44-45.

¹³² Zemahşeri, *a.g.e.*, V/166.

¹³³ Karaman, Hayrettin ve arkadaşları, *Kur’an Yolu*, DİB Yayınları, Ankara, 2010, IV/477.

¹³⁴ Fussilet, 41/53

Pek çok açık kanıtta, enfüs ve afakta Allah'ın ayetlerinin iyice açıklanmış olmasına rağmen neden insanlar inatla inkârcılıklarını sürdürmektedirler? Bunun cevabı şudur: insanlar öyle iç ve dış etkenler, öyle psikolojik ve sosyolojik şartlar ve alışkanlıklarla kuşatılmışlardır ki, boyunlarına çenelerine kadar dayanan boyunduruklar geçirilmiş gibidirler; kafaları yukarı kalkık, gözleri aşağıya kaymıştır; hangi yöne dönseler hidayet ışığına uzaktırlar.¹³⁵

Onlar önlerindeki gerçekleri görmezler. Onların gerçekleri görmemeleri, hakka karşı büyükenmeleri sebebiyledir. Çevrelerine set çekilmiş olması, takındıkları tavır sebebiyledir. İnanmamaya kesin karar vermişlerdir. İşledikleri kötülüklerden ve hakka karşı takındıkları tavırdan dolayı kalpleri katılaşmıştır.¹³⁶ “Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.”¹³⁷

Küfredenler inanmamaya öyle kesin karar vermişlerdir ki bu durum aşağıya aldığımız iki ayette çok ilginç bir şekilde ifade edilmektedir. “Diyorlar ki: ‘kendisine çağırdığımız şeyler hakkında kalplerimiz örtüler içindedir ve kulaklarımızda bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. Dolayısı ile sen istediğini yap; biz de istediğimizi yapıyoruz.’”¹³⁸ “Sana kağıda yazılı bir kitap indirmiş olsaydık ve elleriyle ona dokunmuş olsalardı o inkâr edenler; “Bu, apaçık bir sihirdir” diyeceklerdi.”¹³⁹

Yukarıdan beri incelemeye çalıştığımız Yasin Suresinin 8 ve 9. ayetlerini, yani pranga ve set benzetmelerini birbirinin tamamlayıcısı olarak değerlendirmemiz mümkündür. İmana engel olan şeyler ya enfûsî veya afakî, diğer bir ifadeyle öznel veya nesneldir. Yani bunlar ya insanın içinde veya insanın dışındadır. Ayetin ‘biz onların boyunlarına boyunduruklar geçirmişiz...’ kısmı enfûsî engeli, “önlerinden bir set, arkalarından bir set çekmişiz” kısmı ise afâkî engeli ifade eder.¹⁴⁰

Elmalı kendisine has üslubu ile bu ayetlerdeki temsilleri şöyle açıklamaktadır: “Bu boyunduruklar hem ferdin kabiliyeti fitriyesini yanlış hedeflere sevk eden bir

¹³⁵ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, IV/477.

¹³⁶ Şimşek, *a.g.e.*, IV/261.

¹³⁷ Yasin, 36/10

¹³⁸ Fussilet, 41/5

¹³⁹ En'am, 6/7

¹⁴⁰ Eren, *a.g.e.*, s. 61.

cemiyet sultasının fena tazyıklarını hem de batıl itikadlar, çirkin itiyadlar, kötü huylar, taklit, taassup ve heva gibi küfrü masiyeti hoşlandırıp iymandan kaçındıran fena melekelere ve keyfiyetlere nefislerin alıştırla, alıştırla değişmez hale getirilmiş olmasını temsil eder.¹⁴¹

İnsanları vahye karşı kapatan ve buldukları küfür üzere berdevam olmalarını sağlayan şey ya kendi nefislerinde taşıdıkları istiğna ve kibir halidir ya da içinde yaşadıkları toplumun baskısıdır. İnsan ya kendini aşamaz ya da toplumunu. Kendisini aşamamasına bir örnek Karundur. Kendisine “yeryüzünde bozgunculuk etme”, “Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de insanlara iyilik et” denildiğinde şu cevabı vermişti: “Bu servet bende bulunan bir bilgi sayesinde bana verildi” O bilmedi mi ki Allah, kendisinden önceki nesiller arasında kendisinden daha güçlü ve ondan daha çok cemaati bulunan nice kimseleri helak etmiştir.”¹⁴² Bir başka örnek de “kendisine “Allah’tan kork” denildiğinde gururunun kendisini günaha sürüklediği adamdır. Artık ona cehennem yetişir”¹⁴³

Toplumunu aşamamasına örnek ise Bakara suresindeki şu ayettir: “Onlara: ‘Allah’ın indirdiğine uyun’ denilse, ‘Hayır atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız derler. Peki ama ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı?’”¹⁴⁴ Bir başka örnek de Peygamberimizin (s.a.v.) amcası Ebu Talip’tir. Ebu Talip yeğenine karşı olağanüstü sevgisine, ilgisine ve yardımına karşı üzerindeki toplum baskısını yıkamamış ve yeğenin dinine girmemişti. Peygamber (s.a.v.) onu ısrarlı bir şekilde Müslüman olmaya davet ettiğinde toplum baskısının kristalleşmiş bir hali diyebileceğimiz şu cevabı vermiştir: “Halkın ölmekten korktu da onun için Müslüman oldu diyerek ayıplamalarından korkuyorum. Benden sonra Mekke kadınlarını güldürecek söz söylemem.”¹⁴⁵

İranlı sosyolog Ali Şeriatî ise İnsanın Dört Zindanı isimli kitabında irade sahibi insanı baskılayan ve zorlayan güçlerden bahseder ve bunları zindan olarak isimlendirir. Bu zindanlar sırasıyla doğa, tarih, toplum ve insanın kendisidir. İnsanın

¹⁴¹ Yazır, *a.g.e.*, VI/4010.

¹⁴² Kasas, 28/78

¹⁴³ Bakara, 2/206

¹⁴⁴ Bakara, 2/170

¹⁴⁵ El Buti, M. Said Ramazan, *Fıkhu-s Siyre*, çev. Ali Nar, Gonca ay., İst., 1986, s. 138.

ilk üç zindanı kendisini kuşatırken ve bunları yıkmak daha kolayken, kendi zindanı kişinin içinde olduğu için onu yıkmak en zor olanıdır.¹⁴⁶

Allah kullarını özgürleştirmek için peygamberlerini onlara gönderir. O peygamberler kendilerine iman eden, tabi olan ve yardım edenlerin üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki prangaları ve zincirleri kaldırıp atarlar. İnsanları toplumlarının ve nefislerinin esaretinden ve tahakkümünden kurtarırlar. “O (peygamber) ki, kendilerine iyiliği emredip, kendilerini kötülükten meneder, onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılar, üzerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. Ona inanan destekleyerek ona saygı gösteren ona yardım eden ve onunla beraber indirilen nura uyanlar işte felaha erenler onlardır.”¹⁴⁷

Ayetteki ‘önlerinden bir sed, arkalarından bir sed çektik’ ifadesiyle insanların yapılarındaki inat ve kibir dolayısı ile geçmiş olaylardan ders almadıkları gibi, geleceklerini dahi hiç düşünmedikleri kasdolunuyor. Çünkü taassup, onların her yanını kapladığı ve yanlış düşünceleri gözlerine perde olduğu için, apaçık hakikatleri görememektedirler. Şayet selim bir fitrata sahip olsalardı, bu hakikatleri görebilirlerdi.¹⁴⁸

Bir başka yoruma göre ise; tabir yerindeyse kafir, kopuktur. Yani, geçmişle ve gelecekle olan bağlarını kesip atmıştır. Geçmiş onun nazarında bir yokluk ülkesi, gelecek ise geniş bir mezardır. O, sadece içinde bulunduğu zamanın dar kısıncısı içinde kıvranıp gitmektedir.¹⁴⁹

1.1.4. Gökten Düşen Çaresiz Kişi

“Kendinizi bütünüyle Allah’a vererek ve O’na ortak koşmadan.. Her kim Allah’a ortak koşarsa, gökten düşüp kuşun kaptığına ya da rüzgarın sürükleyip uzak bir yere fırlattığına benzer.”¹⁵⁰

Bu ayette kafir ve müşriklerle ilgili benzetmeyi iyice anlayabilmemiz için bu ayetin öncesindeki ayetlere bir bakmamız gerekmektedir. Önceki ayetlerin ana fikri

¹⁴⁶ Şeriati, Ali, *İnsanın Dört Zindanı*, çev. Hüseyin Hatemi, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007, s. 38.

¹⁴⁷ Araf, 7/157

¹⁴⁸ Mevdudi, *a.g.e.*, VI/513.

¹⁴⁹ Eren, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁵⁰ Hac, 22/31

şudur: “Allah’ın yasaklarına ve şiarlarına saygı göstermek ve bunları önemsemek hem Allah katında hem duygu ve düşünce aleminde hem de yaşanan ve realiteler dünyasında hayırlı hem de çok hayırlıdır. Allah’ın yasaklarına saygı gösterilen mü’mince bir hayat, insanların huzur içerisinde yaşadıkları, zulüm ve tecavüzden emin oldukları güven mıntikasına, selamet vadisine ve emniyet yurduna ulaştıkları bir hayattır.¹⁵¹

Tevhid, kulların tutundukları sağlam bir kulptur. “Kim tağutu inkar edip Allah’a iman ederse muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır.”¹⁵² Bu sağlam kulpa sıkıca tutunanları, iman ve salih amel sahiplerini Allah hoş, temiz ve huzurlu bir hayat içerisinde yaşatır. “Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa, onu hoş bir hayatla yaşatırız ve onların karşılığını yaptıklarının en güzeliyle veririz.”¹⁵³ Zaten kalpler, ruhlar sadece Allah’ın zikriyle, tevhid ile mutmain olası, huzur ve sükuna kavuşası değil midir? “Onlar ki iman etmişlerdir ve kalpleri Allah’ı anmakla yatıştır, huzur bulur. İyi bilin ki ancak Allah’ı anmakla kalbler yatıştır.”¹⁵⁴ nasıl ki tevhid kişiyi özne yaparsa; şirk de kişiyi nesne haline getirir ve onu badireden badireye, kaostan kaosa sürükler. Çünkü onlar sarsılmaz kaynağa sarılmıyorlar. Kopmaz ipe bağlanmıyorlar, sabit bir kaideye oturmuyorlar ve kendilerini içinde yaşadıkları kainata bağlayan bağlardan mahrum bulunuyorlar.¹⁵⁵

İşte ele aldığımız ayette hanifin, katışıksız tevhide inananın karşıtı olan müşrik iki örnekle anlatılmıştır. Allah kendi yasaklarına hürmet göstermeye davet edip, hürmet gösterenleri övdükten sonra sözü putlardan ve yalan sözden sakınmaya getirmiştir. Çünkü Allah’ın tevhid edilmesi ve ortaklardan beri olduğunun ilan edilmesi ve sözün doğru olması Allah’ın gözetilmesini istediği en büyük şiarıdır. Dikkat edilirse bir önceki ayette¹⁵⁶ şirkle yalan söz birlikte anıldı. Çünkü şirk nasıl en büyük zulümse¹⁵⁷ Allah’ın helal ve haram koymada, kullarının hayatını tanzim

¹⁵¹ Kutup, Seyyid, *Fi Zılâlil Kur’an*, çev. Emin Saraç ve arkadaşları, Hikmet Yay., İst., trs., X/230.

¹⁵² Bakara, 2/256

¹⁵³ Nahl, 16/97

¹⁵⁴ Ra’d, 13/28

¹⁵⁵ Şahinler, *a.g.e.*, s. 165.

¹⁵⁶ Hac, 22/30

¹⁵⁷ Lokman, 31/13

etmede ortaklarının olduğunu varsaymak anlamındaki şirk de aynı şekilde en büyük yalandır, Allah'a iftiradır. "Dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü 'Şu helaldir, şu haramdır' demeyin, sonra Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise iflah olmazlar."^{158 159}

Temel ayetimizin öncesini bu şekilde gördükten sonra ayetteki benzetmeye yeniden dönelim. Bu misalde "gök" insanın aslî fitratı, doğal yörüngesi anlamındadır. İnsan başkasının değil Allah'ın kuludur ve yaratılıştan tevhid ilkesini kabule hazırdır. Bu nedenle peygamberlerin davetini kabul edenler firratlarında sabit kalırlar ve yükselirler. Bunun aksine Allah'ı inkar eden veya ona ortak koşan kimse ise bu aslî fitrat "gök" ünden düşer. İşte o zaman ya misaldeki düşen adamı kaplan kuşlara benzer, lider ve şeytanların kurbanı olur, ya da misaldeki rüzgara benzeyen arzu, istekler veya nefsinin kölesi olur. Bunlar onu diğer tarafa doğru alçaltırlar ve sonunda onu sapıklığın en derin çukuruna götürürler.¹⁶⁰

Bu gerçekten küfreden, Allah'a ortak koşanların dosdoğru bir tasviridir. Onlar imanın o üstün zirvelerinden yuvarlanarak yokluğun içerisine gömülüyor ve mahvoluyorlar. Zira dayandıkları ana dayanağı kaybediyorlar. Tevhid kaidesinden mahrum bulunuyorlar. Sığınacakları emniyetli sığınağı yitiriyorlar. Arzu ve heveslerin elinde paramparça oluyorlar. Hurafeler onları parçalıyor ve yerlerini savuruyor. Çünkü onlar sarsılmaz kaynağa sarılmıyorlar. Ve kendilerini içinde yaşadıkları kainata bağlayan bağlardan mahrum bulunuyorlar.¹⁶¹

İman sema gibidir. İmanı terk edip şirk içinde olan, semadan düşen kimseye benzer. Böyle bir müşrikin fikrine arız olan şeyler onun parçalarını yiyen kuşlara, onu dalalet vadisine savuran şeytan ise rüzgara benzer.¹⁶² Değişik biçimlerde açıklanan bu teşbihten çıkan sonuç şudur: 'Allah'a ortak koşan insan seçkin konumunu yitirip bayağılaşır, yırtıcı kuşların didiklediği leş, rüzgarın savurduğu cansız vücut parçacıkları gibi olur; şirkte ısrarcı davranmanın insanı bir süre ortalıkta

¹⁵⁸ Nahl, 16/116

¹⁵⁹ Zemahşeri, *a.g.e.*, IV/189.

¹⁶⁰ Mevdudi, *a.g.e.*, III/330.

¹⁶¹ Kutup, *a.g.e.*, X/231.

¹⁶² Eren, *a.g.e.*, s. 59.

bırakıp bocalatması, sonunda helake sürüklemesi kaçınılmazdır.¹⁶³ Şimşek ise benzetmede Allah'a ortak koşan kafirin çaresizliğine ve kendisini her türlü tehlikenin içerisine atmış olmasına vurgu yapıldığını söylemektedir.¹⁶⁴ Razi'ye göre Allah Tealâ, imanı yükselme hususunda semâya, imanı terk edip Allah'a ortak koşanı, semâdan düşene, onun fikirlerini darmadağınık eden hevâ ve hevesleri onu kapan kuşlara, onu dalalet vadilerine atan şeytanı da, eserek onu yok edici ölüm vadilerine fırlatan rüzgara benzetmiştir.¹⁶⁵

İbn-i Kesir de aşağıdaki ayetin ele aldığımız Hac Suresi 31. ayetin bir tefsiri olduğunu orada da Allah'a ortak koşanların şaşkınlıklarının, çaresizliklerinin ve zavallılıklarının anlatıldığını söylemektedir¹⁶⁶: “De ki Allah'ı bırakıp bize ne yarar ne de zarar vermeyen şeylere mi tapalım? Ve Allah bizi doğru yola ilettikten sonra ökçelerimiz üzerinde döndürülüp, şeytanların ayartarak şaşkın bir halde çölde bıraktıkları, arkadaşlarının ise ‘Bize gel’ diye doğru yola çağırdıkları kimse gibi mi düşelim? De ki yol gösterme ancak Allah'ın yol göstermesidir. Bize alemlerin Rabbine teslim olmamız emredildi.”¹⁶⁷

İbn-ül Cevzi gibi bazı müfessirler ise ayette yapılan benzetmenin hesap günü kafirlerin hüsrânı ile ilgili olduğunu düşünmektedirler. Yani kafirlerin kıyamet gününde nefesine yarar sağlamama ve zararları defedememedeki halleri gökten düşene benzetilmiştir.¹⁶⁸

Ayette geçen es-sehik kelimesi ise uzak anlamına gelmekte ve küfredenlerin çok derin bir helake düştüğünü ifade etmektedir. Öyle ki bu es-sehik kelimesi Kur'an ve sünnette ‘çok uzak’ı ‘dönüşü olmayan uzak’ı ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁶⁹

Ayetteki benzetmelerle ilgili en farklı yorumu ise İbn-i Aşur yapmıştır. O'na göre ayetteki iki benzetme birbirini tamamlar şekilde aynıysa değildir, aksine küfredenlerle ilgili iki ayrı durumu anlatmaktadır. O'na göre ayet kafirlerin iki kısım olduğuna işaret etmektedir. Birinci kısım; şirki şüphe ve kararsızlık üzere olandır. Bu

¹⁶³ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, III/733.

¹⁶⁴ Şimşek, *a.g.e.*, III/416.

¹⁶⁵ Razî, *a.g.e.*, XXIII/32.

¹⁶⁶ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l Kur'an-il Azim*, Darü'l Endülüs, Beyrut, 1966, IV/637.

¹⁶⁷ En'am, 6/71

¹⁶⁸ İbnü'l Cevzî, *a.g.e.*, V/429.

¹⁶⁹ Bayraklı, *a.g.e.*, XIII/78.

kuşun kapmasına benzetilmiştir. Kuş hangi avı kapmak için hamle yapsa diğerleri ürker ve harekete geçerler. Şüpheler içerisinde kıvranan adam da karşısına bir hedef belirse hemen ona tabi olur ve üzerinde bulunduğu şeyleri topyekün terk eder. Küfredenlerin ikinci kısmı ise küfrü üzerine kararlı ve istikrarlı olanlardır. O da rüzgarın uzak vadilere savurup attığı kimseye benzetilmiştir. Burada müşriklerin bir kısmının şirklerinden dönmeye hiç ihtimallerinin olmadığı -ki kuşun kaptığı kimse- bir kısmının ise şirklerinden tevbe ile kurtulabilmelerine imkan bulunduğu ancak bunun da gerçekleşmesi uzak ve zor bir ihtimal olduğu ima edilmektedir.¹⁷⁰

1.1.5. Hayvanlar Gibi Hatta Hayvanlardan da Aşağı

Kur'an-ı Kerim pek çok ayette kafirleri hayvanlara benzetmiş, hatta hayvandan da aşağı bir durumda olduklarını bildirmiştir.¹⁷¹

“Hevasını ilâh edineni gördün mü? Sen ona koruyucu olabilir misin? Yoksa sen onların çoğunun gerçekten söz dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da şaşkındırlar.”¹⁷²

Yukarıdaki ayette küfredenler önce hayvanlara benzetilmiş sonra da durumlarının daha vahim olduğu ilâve edilmiştir. Zemahşeri'ye göre hayvanlara benzeyiş gaflet ve sapkınlık açısındandır.¹⁷³ Bir başka ayeti kerimede de;

“Kafirler zevketmeye bakarlar ve hayvanlar gibi yerler.”¹⁷⁴ buyrulmaktadır. Bu ayette kafirlerin hayvana benzeme yönlerinden en mühim ikisine dikkat çekilmiştir: “a) Zevk peşinde koşmak, b) Düşünmeden yemek” Hayvan, kesileceğinden gafil bir şekilde otlar, zevkine bakar. Hedonist yani zevkçi bir hayat felsefesine sahip kafirler de böyle bir hayat yaşarlar.¹⁷⁵ “Allah nezdinde canlıların en kötüsü, akletmeyen o sağırılar, dilsizlerdir.”¹⁷⁶

Nasıl hayvanlar çobanlarının kendilerini nereye, otlığa mı yoksa kesimhaneye mi götürdüğünü bilmezse, böyle insanlar da felâkete mi, kurtuluşa mı nereye

¹⁷⁰ İbn-i Aşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-tenvir*, Darı Suhnun, Tunus, trs., VIII/255.

¹⁷¹ Bakara, 2/171; Furkan, 25/44; Enfal, 8/22; Muhammed, 47/12

¹⁷² Furkan, 25/43-44

¹⁷³ Zemahşeri, *a.g.e.*, IV/353.

¹⁷⁴ Muhammed, 47/12

¹⁷⁵ Eren, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁷⁶ Enfal, 8/22

sürüklendiklerini bilmezler. Aradaki tek fark, hayvanların aklının olmaması ve götürüldükleri yer konusunda sorumluluklarının bulunmamasıdır. Fakat, ne yazık ki akıl nimetiyle donatılmış insanlar hayvanlar gibi davranabilmektedirler. Dolayısı ile durumları hayvanlarınkinden çok daha kötüdür.¹⁷⁷ Yani hayvan nasıl, “bu rızık nereden gelmiştir, kim yaratmıştır, bu rızık veren verdiği karşılık benden ne istemektedir” diye düşünmeden yerse, bu insanlar da öyle yerler; yemeden içmeden başka bir şey düşünmezler.¹⁷⁸ Kendi heveslerini tanrı edinen, kulakları ve kafaları çınlatan delilleri görmemezlikten gelen çoğunluğa gelince onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler. İnsanı hayvandan ayıran özellik, düşünüp idrak etme kabiliyeti ve bu idrake göre varılan neticeleri uygulama, kendi irade ve isteği ile ona göre şekil alma kabiliyetidir. Deliller karşısında ikna olunca kabul etme kabiliyetidir. Ama bir insan bu özelliklerden mahrum olunca hayvanlardan da aşağı bir seviyeye düşer. Çünkü hayvan Allah’ın kendisine verdiği fitratın isteklerine uyar ve görevini mükemmel olarak yerine getirir. Ama insan Allah’ın kendisine verdiği hususiyeti köreltir. Hayvanlar kadar bile olsa onlardan faydalanmayı düşünmez.¹⁷⁹

Razi ise kafirlerin hayvana benzetilmesi ve dört ayaklı hayvanlardan daha şaşkın olmakla nitelenmesini birkaç bakımdan ele almıştır:

1) Hayvanlar, sahibine kendisine yem verene, onu bakıp gözetene itaat eder, kendisine iyi davrananı kötü davranandan ayırteder, kendisine faydalı olanı arar, zarar verenden kaçır. Bunlar ise, Rablerine itaat etmezler, O’nun kendilerine olan ihsanı ile, kendilerinin düşmanı olan şeytanın kötülüğünü birbirinden ayırdetmezler, faydaların en büyüğü olan sevabı talep etmezler, zararların en büyüğü olan ikâbtan da kaçınmazlar.

2) Hayvanların kalbleri, İlimden halî olduğu gibi, aynı zamanda kişinin bir şeye gerçeğin hilafına olarak samimi bir biçimde itikad edip inanması demek olan cehaletten de halî ve uzaktır. Bunlara gelince, onların kalbleri ilimden halî ve uzak olduğu gibi, aynı zamanda cehaletle muttasıftır. Zira onlar bilmezler, bilmediklerini de bilmezler. Aksine, hâlâ bildikleri hususunda ısrar ederler.

¹⁷⁷ Mevdudi, *a.g.e.*, III/531.

¹⁷⁸ Mevdudi, *a.g.e.*, V/535.

¹⁷⁹ Kutup, *a.g.e.*, X/537.

3) Hayvanlarda ilmin olmayışı kimseye zarar vermez. Müşriklerin cehaletine gelince, bu büyük bir zarar kaynağıdır. Çünkü onlar, insanları Allah'ın yolundan saptırıyorlar, Allah'ın yolunu eğri göstermek istiyorlar.

4) Hayvanlar bir şey bilmezler; bu sebeple de onu talep etmekten âcizdirler. Bu cahillere gelince, onlar bunu aramaktan âciz değillerdir. Âciz olduğu için yüce mertebeleri talep etmekten mahrum olan kimse elde etmeye muktedir olduğu halde, kötü seçiminden dolayı onları terkeden kimse gibi zemmedilmez, kınanmaz.

5) Hayvanlar, ilimsizliklerinden dolayı ikaba müstahak olmazlar. Bunlara gelince, bundan dolayı, cezaların en büyüğüne müstahak olurlar.¹⁸⁰

Bu maddelere bazı müfessirler şunu da ilave etmişlerdir ki hayvanlar tabii olarak Allah'ı tesbih şeklinde ibadetlerini yapıyorlar. Ama insan nefesine kulluk ettiği için Allah'a şirk koşuyor. “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes Allah'ı tesbih ediyor. onu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz onların tesbihini anlamazsınız.”¹⁸¹ Bu ayetteki her şey ifadesinin içinde hayvanlar da vardır. görüldüğü gibi hayvanlar da Allah'ı tesbih ediyor, hem de O'na secde ediyorlar. İnsan Allah'a karşı olan iman ve ibadetini yerine getirmeyince hayvanlardan daha şaşkın bir duruma düşmektedir.¹⁸²

Beydavî ise benzetmeyi kısa ama veciz bir şekilde şöyle izâh etmiştir: “Hayvanların kemal isteme imkânı olmadığı için ne kusurları ne de ayıpları vardır. Bunlar ise kusurludurlar. Kusurlarından dolayı de en büyük azabı hak ederler.”¹⁸³

Kur'an-ı Kerîm'de kafirlerin hayvanlara benzetildiği bir başka ayet de şudur: “Kafirler kendilerine hitap olunan sözün manasını anlamayıp onu bir nida ve ses olarak duyan hayvanlar gibidirler.”¹⁸⁴ Ayet kafirlerden bahsetmekte ve onları içlerinde buldukları azgınlık, sapıklık ve cehalet dolayısı ile “çobanlarının nida ve çağrısını duyan ve kelimelerin anlamını anlamaksızın onların nidasına doğru giden

¹⁸⁰ Razî, *a.g.e.*, XVII/240.

¹⁸¹ İsrâ, 17/44

¹⁸² Bayraklı, *a.g.e.*, XIII/516-517.

¹⁸³ Beydavî, Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, çev. A. Vehhap Öztürk, Kahraman Yay., İst., 2013, IV/27.

¹⁸⁴ Bakara, 2/171

hayvanlara benzetmektedir.¹⁸⁵ Ayette kafirlerden düşünme yeteneğinden yoksun, sesi işitip sözü anlamayanlar olarak bahsedilmektedir.¹⁸⁶ Acaba Allah'ın küfre sapanları bu kadar ağır bir benzetiş ile nitelemesinin sebebi ne olabilir?

Bu sorunun cevabını bir önceki ayetten öğreniyoruz. “Onlara “Allah’ın indirdiğine uygun “dendiğinde de: “Hayır atalarımızı ne üzere bulduysak ona uyarız” derler. Peki ataları bir şeye akıl erdiremiyor ve doğruyu seçemiyor idiyseleler.”¹⁸⁷

Burada Peygamber ve hak din karşıtlarının temel özelliklerinden biri olan ‘delilsiz olarak ataların peşinden gitme meseli söz konusu edilmektedir.¹⁸⁸ Yüce Allah bu ayette taklitçilerin düşünmeden ve delilini araştırmadan atalarının üzerinde bulunduğu yola uymaları şeklinde takındıkları tavrın yanlış olduğunu açıkladıktan sonra, onların durumunu daha fazla kötölemek ve onları azarlamak için hayvanlar üzerinden bir misal vermektedir. Bu ayet anlayışsız ve doğru yolu bulmadan yapılan taklidin kafirlerin işi olduğunu bildirmektedir. Ayette onların durumu, sürünün çoban ile olan durumuna benzetilmiştir. Çoban sürüyü çağırınca sürü ona yönelir. Sürüyü menettiğinde o bu yasağa boyun eğer. Halbuki sürü çobanın söylediği şeyi idrak etmediği gibi, onun manasını da anlamaz.¹⁸⁹

Bu ayete farklı anlamlar da verilmiştir. Ancak müfessirlerin ortak noktası; hakka kulaklarını tıkayan kimselerin hayvanlara benzetilmiş olmasıdır. Müşrikler ve Yahudiler hiçbir ayırım yapmaksızın her konuda ataların peşinden gitmeyi savunmaktadırlar. Ayet ise körü körüne başkasını taklit etmenin doğru olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.¹⁹⁰

Şimşek ise ayeti günümüze taşımakta ve Müslümanların uyanık olmaları gerektiğinin altını çizmektedir. Çünkü O’na göre Kur’an-ı Kerim’de gerek müşriklere gerek kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlara yönelik hitaplar ve onlara dair anlatılanlar Müslümanları da ilgilendirir. En nihayet onlar da insandırlar ve onların da geçmişlerinde bir peygamber ve sahih bir din anlayışı vardı. Ama zamanla

¹⁸⁵ Şahinler, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, IV/420.

¹⁸⁷ Bakara, 2/170

¹⁸⁸ Şimşek, *a.g.e.*, I/194.

¹⁸⁹ Abduh, *a.g.e.*, II/151-153.

¹⁹⁰ Şimşek, *a.g.e.*, I/194.

sahih din anlayışından uzaklaştılar. Aynı durum Müslümanlar için de geçerlidir. Eğer Müslümanlar da yaşayan din anlayışlarını Kur'an ile test etmeden yollarına devam edecek olurlarsa aynı sonuç onlar için de söz konusudur. Sorgulamadan, körü körüne başkasını taklit etmenin doğru olmadığı açıkça söylenmektedir. Ciddi müctehidlerin tamamı, örneğin meşhur dört mezhep imamı bu konuda uyarılarda bulunmuş ve icihadlarını izleyecek kimselerin delillerini bilmelerini ve icihadlarının Kur'an ve Sünnetle çelişmesi durumunda icihadlarını izlememelerini söylemişlerdir. Belki her konuda delile ulaşmak ve delili değerlendirmek herkes için mümkün olmayan bir şeydir. Ancak en azından her müslümanın, imkânları çerçevesinde, böyle bir çabanın içinde olması gerekir.¹⁹¹

Derveze'ye göre bu ayetler insanlardan çoğunun, her zaman ve mekanda alışık olduğu bir niteliğe dikkat çekiyor. Bu da düşüncelerine ve geleneklerine kör bir şekilde bağlılıktır. Çoğunluk hevalarına ve egoizmlerine bağlanırlar. Kendi anlayışlarına ters bir sözü dinlemeye katlanamazlar. İnançlarına yönelik eleştiriler ve etkili deliller üzerinde düşünmezler. Ayetlerde bu durumun tarih boyunca sürdüğü belirtilir ve bu tutum kötülenir. Müslümanların bu şekilde tanımlanmamasına dikkat çekilir.¹⁹²

Kasımî ise kafirlerin hayvana benzetildiği bu ayetleri onların duygusuz taşlara benzetildiği ayetle açıklamaktadır. Bu da kanaatimizce yerinde ve güzel bir istidlal olmuştur. “Bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki, çatlaklar da ondan su fişkirir. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukarıdan aşağı yuvarlanır.”¹⁹³

1.1.6. Bataklıklarında Kalakalanlar

“Şimdi sen onları bırak ‘gamre’leri içinde. Ta bir vakte kadar.”¹⁹⁴ “Onlar bir sersemlik içerisinde ne yaptıklarından habersizdirler.”¹⁹⁵ “Sen ‘Allah’ de, sonra bırak onları, daldıkları bataкта oynayıp dursunlar.”¹⁹⁶

¹⁹¹ Şimşek, *a.g.e.*, I/194-195.

¹⁹² Derveze, İzzet, *et-tefsîr-ül hadis*, çev. Ahmet Çelen, Ekin Yay., İst., 1997, II/71.

¹⁹³ Bakara, 2/74

¹⁹⁴ Mü'minun, 23/54

¹⁹⁵ Zariyat, 51/11

¹⁹⁶ En'am, 6/91

Yukarıdaki ayetlerde kafirler, bataklığa gömülmüş, kalakalmış ve asla çıkamayan kimselere benzetilmişlerdir. Bir ve ikinci ayetlerdeki “gamre” kelimesinin lügat anlamı “boyu aşan su”dur.¹⁹⁷ Cehalet ve körlüklerine bir mesel olarak zikredilmiştir. Bundan kastedilenin onların sapkınlığı, körlüğü ve gafleti olduğu söylenmiştir.¹⁹⁸ Üçüncü ayette ise kafirler bataklıkta oynayan kimselere benzetilmiştir. Bilindiği üzere oyuna dalan biri dalar gider, etrafta olanların pek de farkına varmaz. Kafirler şu dünya hayatını gafilce oyunlarla geçirip vakitlerini boşa harcamaktadırlar. Kafirler şu dünya hayatının ciddiyetini kavrayamamış, hep oyun, eğlence batağı içinde ciddi olan hiçbir şeye kulak verip iltifat etmeden oyalanıp durmaktadırlar.¹⁹⁹

Ayetlerde kafirlerin akıllarını örten cehalet ve şaşkınlık içinde bocaladıkları anlatılıyor. Onların kibir, inat ve gafletlerinin derecesi gösteriliyor. Onların kalpleri “tam bir bilgisizlik karanlığı içinde bulunmaktadır.” Çünkü onlar kendilerini aydınlatacak, hidayet edecek ve ellerinden tutup çıkaracak Kur’an’ın yol göstericiliğine karşı kendilerini kapatmışlardır.²⁰⁰

“Biz onların kalpleri üzerine onu anlamalarına engel olan örtüler, kulaklarının içine de ağırlık koymuşuz. Onları doğru yola çağırırsan da bu halde asla doğru yola gelmezler.”²⁰¹

Kafirleri içinden çıkamadıkları bir cehalet, gaflet ve sapkınlık içerisinde kalakalmaya iten sebepler ya Allah’ın onlara mal ve evlatlardan bolca vermiş olması ve onların bunlarla şımarıp haddi aşmaları ya da birtakım yorumlarla kendi durumlarını çok iyi görmeleri ve kutsamaları ve bunun içinden çıkmaya yanaşmamalarıdır.

Şimdi bu iki durumu tek tek ele alalım: Birincisi mal ve evlatların çokluğunun onları aldatmasıdır. Mal ve evlat çoğaltma yarışının bir hayat tarzı olarak benimsenmesidir. İnsanların nimetlerin çokluğu ile şımarmaları; Allah’ı ve ahireti unutacak tarzda bir hayat sürmeleridir. Refah ve konfor onların kalplerini katılaştırır,

¹⁹⁷ Zemahşeri, *a.g.e.*, IV/235.

¹⁹⁸ Beğavî, Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Mealimü't-Tenzil*, Darut Taybe, Riyat, trs., III/249.

¹⁹⁹ Eren, *a.g.e.*, s. 67.

²⁰⁰ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, IV/33.

²⁰¹ Kehf, 18/57

Allah'ın kainattaki açık ayetlerine karşı onları duyarsız yapar. İçinde buldukları gaflet ve körlük öylesine derindir ki onları kendilerine getirebilecek küçük uyarılardan bile faydalanamamaktadırlar. “Hiç olmazsa onlara bu şekilde azabımız geldiği zaman boyun eğselerdi ya! Fakat kalpleri iyice katılaştı ve şeytan da onlara yaptıklarını cazip gösterdi.”²⁰²

Mal ve evlatlarla şımararak ve bunun akıllarını örten bir cehalete, kibir, inat ve gaflete dönüşmesi Kur'an'ın başka ayetlerinde de kınanmış ve kafirler uyarılmışlardır. Bunlardan biri Tekâsür Suresidir: “Kabri boylayınca kadar çoğaltma yarışı sizi oyaladı da oyaladı.”²⁰³ Bir diğeri de şu ayettir: “Bilin ki dünya hayatı bir oyun, eğlence, süs ve aranızda karşılıklı bir övünme ve bir mal ve evlat çoğaltma yarışdır.”²⁰⁴ Ayetteki “tekâsür” terimi ‘çoğaltma için ihtirasla çırpınma’ yani taşınır veya taşınmaz, gerçek veya hayalî kazançları artırma ihtirası anlamına gelir. Bu terim insanın daha çok konfor, daha fazla maddî servet, insanlar veya tabiat üzerinde daha güçlü otorite ve kesintisiz bir teknolojik ilerleme için çırpınma saplantısını ifade eder. Bu çabaların, başka her şeyi dışlayan bir şekilde aşırı bir tutku ile sürdürülmesi, insanı her türlü ruhî kavrayıştan ve dolayısı ile tamamiyle manevi/ahlakî değerler üstüne kurulmuş herhangi bir sınırlama ve kısıtlamayı kabullenmekten alıkoyar ve sonuçta yalnız bireyler değil, bütün bir toplum iç tutarlılığını ve dengesini ve böylece her türlü mutluluk şansını yavaş yavaş yitirir.²⁰⁵

Kafirler dünya hayatındaki rahatlıklarını ve nimetler içerisinde bulunmalarını kendi hayırlarına yormaktadırlar. Bundan dolayı da hayatlarında peygamberlerin çağrısına uygun bir değişim yapmaya gerek görmemektedirler. Gaflet ve şaşkınlık her taraflarını bürümüştür. Allah'ın kullarına mal ve evlatları bolca vermesi her zaman onların hayrına olmayabilir.

“Kendilerine mal ve çocuklar vererek, onlara iyiliklerde bulunmaya acele ettiğimizi mi sanıyorlar? Hayır, farkında değiller.”²⁰⁶

²⁰² En'am, 6/43

²⁰³ Tekâsür, 102/1-2

²⁰⁴ Hadid, 57/20

²⁰⁵ Esed, Muhammed, *Kuran Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İst., 1996, III/1302.

²⁰⁶ Mü'minun, 23/55-56

Kafirleri dünya hayatı ile ilgili emelleri, hayalleri oyalayıp durmaktadır. Bu emellerle oyalanmak, bunların hayaline dalmak boyunu aşan bir suda kalan adam gibi onları meşgul etmekte ve düşünüp akletmelerinin önüne geçmektedir.

“Onları bırak; yesinler, eğlensinler ve boş ümitler, emeller onları oyalayadursun. Yakında bilecekler.”²⁰⁷

Bu öylesine bir aymazlıktır ki onların öyle ciddi, sorumluluklarının bilincinde olan bir hayatları da yoktur. Yaptıklarını, söylediklerini düşünerek yapmıyor ve söylemiyorlardı. İşte öylesine yaşıyorlardı. Biri peygamber delidir, büyücüdür ve yalancının tekidir mi dedi, onlar da hemen koroya katılıyorlardı. Batıl ile uğraşan ve ahlaksızlıklara dalan mı gördüler, onlar da düşünmeden dalıyorlardı.²⁰⁸ Hesap günü kendi ağızlarından kendilerini şöyle özetliyorlardı: “Biz dalanlarla birlikte dalardık.” Yani bilmediğimiz hususlarda ileri geri konuşurduk. Her bir azgın ortaya çıktıkça biz de onunla birlikte azgınlaştık.²⁰⁹ Bu ifadeleriyle batıl, asılsız konulara dalmak kastedilmiştir.²¹⁰ Bir şeyde derine dalmak yani herhangi bir bilgiye dayanmaksızın ve haksız olarak günaha düşmek, sürçmek veya batıla dalmak kastedilmiştir.²¹¹

Kairlerin bataklıklarında kalakalmalarının ve bir türlü çıkamamalarının ikinci sebebi ise içinde buldukları, batıl durumu kutsamaları, beğenmeleri ve onunla gurur duymalarıdır.

“Şu ümmetiniz bir tek ümmettir; Ben de sizin Rabbinizim. O halde benden korkup saygı gösterin. Onlarsa fırka fırka oldular. Her fırka kendi sahip olduğu ile sevinip şımarmaktadır.”²¹²

Allah’ın kuşatıcı ve çok yönlü dinini bölüp parçalayıp fırkalara ayrılmak eskiden beri varolan ve halen günümüzde de devam ettirilen yanlış bir tutumdur. Her bir fırka, taife dinin belli bir bölümünü alır, diğer bölümlerini görmezden gelir, ihmal eder ve önemsiz addeder. Alıp benimsediği bölüm üzerinde ise olağanüstü

²⁰⁷ Hicr, 15/3

²⁰⁸ Şimşek, *a.g.e.*, V/346-347.

²⁰⁹ Taberi, Muhammed İbn-i Cerir, *Camiul Beyan An Te’vili Ayil Kur’an*, Mustafa Elbabi Matbaası, Mısır, 1945, XXIX/166.

²¹⁰ Razî, *a.g.e.*, XXX/211.

²¹¹ Derveze, *a.g.e.*, I/109.

²¹² Mü’minun, 23/52-53

yoğunlaşır, abartır. Dinin tamamını orası zanneder. Kendi cemaatini, hizbini gurubunu en hayırlı taife, diğerlerini ise zavallı sapıklar olarak görür. Kendi din adamlarını, kanaat önderlerini hatasız, yaptıkları her işte hikmetler olan kişiler olarak tasavvur eder. Ayetin ifadesi ile kendi sahip olduğu ile sevinip övünür. İşte bu da insanların içerisinde kalakaldıkları, boğulup heder oldukları bir bataklık. Büyük bir aymazlık ve kitleleri bürüyüp saran bir cehalet ve gaflet.

Halbuki bütün peygamberler mensuplarına hem bölünmemelerini ve hem de daima hakkın yanında yer almalarını tavsiye etmişlerdir. Aynı dine mensup fırkaların her biri sadece kendini düşünür ve başkaları ne söylese söylesin yanlış, kendi fırkasına mensup olanlar ne söylese söylesin doğrudur anlayışı ile davranırsa zamanla o fırka içine kapanır ve ümmetin diğer mensuplarından farklılaşır. Bakış açısı daralır ve başladığı kimlikten farklı bir kimliğe bürünür. Aynı dine mensup diğer fırkaların başarılarını kıskanır hale gelir, hatta onlara çelme atmaya çalışır.²¹³

Bu ayet şu ya da bu yoldaki muhtelif dinî guruplara, yani daha önceki vahyî tebliğlerden birini ya da ötekini benimseyen, ama zaman içinde tevhidî yoldan ayrılıp Yahudilik, Hristiyanlık gibi ayrı isimler altında hizbî bir taassup içine kapanıp katılaştan ve her biri kendi dogmalarına kendi biçimsel, törensel uygulamalarına kıskançlıkla sarılıp diğer bütün ibadet yollarına karşı en küçük bir müsamaha göstermekten uzak kalan guruplara işaret etmektedir. Buradaki uyarı bütün ümmetler için geçerlidir ve son Peygamber Muhammed (s)'in bugüne kadar uzanan bütün izleyicilerini de içine almakta ve onlara çağımızda İslam dünyasının içine gömüldüğü doktriner uyuşmazlığı önceden haber vermekte ve dikkatlerini çekmektedir.²¹⁴

Razi ayetle ilgili şu ayrıntıları vermektedir: “Buradaki ‘parça parça oldular’ ifadesinde onların alabildiğine ihtilaf ettikleri manası yatmaktadır. ‘İşlerinde’ ifadesi ile de ‘din ile ilgili işlerinde’ manası kastedilmiştir. Ayetteki ‘zübür’ kelimesi, ‘zebur’un çoğulu olarak böyle okunmuştur. Bu ‘muhtelif kitaplar’ demektir, yani ‘onlar dinlerini çeşitli dinlere çevirdiler.’ Yine bu kelime “züber” şeklinde okunmuştur. Bu da parçalar, bölümler, kısımlar demektir. Bu okuyuşa göre kelime

²¹³ Şimşek, *a.g.e.*, III/451

²¹⁴ Esed, *a.g.e.*, II/696.

‘gümüş ve demir parçaları’ ifadesinden alınmadır. Mukatil bu ifade ile Allah Teala’nın Mekke müşriklerini, Mecusi, Yahudi ve Hristiyanları kastettiğini söylemiştir.

Hak Teala’nın ‘her fırka kendi elindeki ile böbürlenmektedir’ ifadesi, “onlardan her ümmet kendisine din edindiği şeyi beğenir, onunla neşelenir, gururlanır. Ancak kendisinin hak yolda ve kazançlı olduğunu, başkalarının hep batıl yolda, zararda ve hüsranda olduğunu sanır, buna inanır” demektir.²¹⁵

1.1.7. Suyu Ulaşamayanlar

“Gerçek dua O’nadır. O’nun yanı sıra yalvardıkları onlar için hiçbir talebi karşılayamaz. Onlar, ağzına su ulaşsın diye iki avucunu suya doğru uzatanlardan başkasına benzemezler. Oysa su ağzına ulaşacak değildir. Kafirlerin duası işte böyle boşa gider.”²¹⁶

Kur’an-ı Kerim’de kafirlerle ilgili yapılan teşbihlerden biri de bu ayettir. Allah Tealâ, batıl mabutların küfredenlere bir fayda vermeyeceğini bu teşbihle anlatmaktadır. Bir suyun başına gelen ve avcunu açıp suyun gelmesini bekleyen kişiye su nasıl gelmezse, o batıl mabutlar da kendilerine yapılan dualara icabet edemezler.²¹⁷

Allah’tan başkalarına dua edip yalvaran kimselerin, bu dualarının kabul edilmesi ancak avuçlarını suya doğru açan kimseye suyun verdiği karşılık gibi olabilir. Yani ellerini suya uzatıp, suyun ellerinden ağzına kendiliğinden ulaşmasını isteyen kimsenin bu arzusu tarafından ne kadar gerçekleştirilemez ve imkansızsa onların Allah’tan başka dua ettikleri şeylerin de bu isteklerini yerine getirebilmesi ihtimali o kadar imkansızdır. Çünkü su bir cansızdır. Kendisine avuçlarını açıp uzatan bu davranışını fark etmez ve susadığını da anlayamaz. Ağzına gelmesini isteyecek olsa, su onun isteğini kabul edip ağzına kadar ulaşamaz. İşte onların yalvarıp yakardıklarının durumları da böyledir. Onların çağrılarının farkına

²¹⁵ Razî, *a.g.e.*, XXIII/105.

²¹⁶ Ra’d, 13/14

²¹⁷ Eren, *a.g.e.*, s. 28.

varmazlar, isteklerini kabul edemezler, onlara herhangi bir şekilde fayda veremezler.²¹⁸

Araplar bulamayacağı elde edemeyeceği bir şeyi arayan ve imkansız bir aşk peşinde olan kimseye ‘uzaktan elini suya uzatan gibidir’ derler. Şu beyit bunun örneğidir:

“Sabahleyin kalktım ki benimle onun arasındaki sevgi,
Uzaktan elini suya uzatan gibidir.”²¹⁹

Yüce Allah gerçek dua ile sahte duanın ne olduğunu anlatmakta ve aradaki farkı öğretmektedir. Gerçek dua şirkin karışmadığı ve Allah’tan başkasını dışlayarak yapılan duadır. Batıl yani sahte dualar ise Allah’tan başkasını da devreye sokarak yapılan duadır. Mümin insan ise sadece Allah’a dua edip istekte bulunur ve çözümü O’ndan bekler.

“Onlar mı hayırlı yoksa darda kalana kendisine yalvardığı zaman kendisine karşılık veren ve başındaki sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hakimleri kılan mı? Bir ilah mı var Allah’la beraber? Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz?”²²⁰

Burada örneğin su üzerinden verilmiş olması kanaatimce çok manidardır. Su özü itibariyle olumlu, faydalı bir şeydir. Yani o değil, ona yapılan muamele yanlıştır. Bu durum tıpkı hayırlı, salih kimselere yapılan duaları anımsatmaktadır. İnsanların yönelip ihtiyaçlarını Allah’a arzeder gibi arzettikleri kimseler içerisinde bu dua işinden razı olmayanlar da vardır. Suyun bütün temizliğine ve faydasına rağmen yapılan iş nasıl yanlışa, kendilerine dua edilen kimselerin bütün salihliğine rağmen yapılan dua da batıldır.

Genellikle taştan, ağaçtan yapılmış putların/heykellerin hiçbirinin duaya cevap veremeyecekleri açık bir gerçektir. Bu yüzdendir ki ayette kullanılan “vellezine” edatı daha çok akıllı varlıklar için söz konusudur. Bu ayetteki manayı sadece putlara ait kılmak ve tefsir etmek eksik kalmaktadır. Şu halde burada yalnızca şuursuz putların değil, Allah’ın dışında ilahlaştırılan bir takım liderler, büyükler veya

²¹⁸ Şahinler, *a.g.e.*, s. 125.

²¹⁹ Taberi, *a.g.e.*, XIV/129.

²²⁰ Neml, 27/62

şahısların da o cansız putlar gibi hiçbir duaya karşılık veremeyecekleri söz konusu edilmektedir.²²¹ Put derken, elbette sadece Arap müşriklerin taptıkları sembolleri kastetmiyoruz, yaratılmışların tamamı bunun kapsamına girer. Yaratılmışların hiçbiri istekleri karşılama gücüne sahip değildir. Bu sebeple Allah'tan başkasına dua edenler, içmek için avuçlarını, suya doğru uzatanlar gibidir. Suyun kendisi canlı değil ki uzatan kişinin avuçlarına doğru yönelerek avuçlarına uzansın.²²²

“Allah’ı bırakıp da taptıkları putlar, hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır. Onlar diriler değil, ölülerdir. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.”²²³

“Allah adaletle hükmeder. Onu bırakıp taptıkları ise, hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten ve görendir.”²²⁴

“Böyledir. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Onun dışındaki taptıkları ise bâtılın ta kendisidir. Gerçek şu ki Allah yücedir, büyüktür.”²²⁵

Yukarıdaki ayetlerde de görüldüğü gibi Yüce Allah kendini anlatırken hakk oluşunu, yaratıcılığını ve yalvaranın dileğini yerine getirme sıfatını gündeme getirmektedir. Bu şuna işaret etmektedir: Dua edenin dileğini yerine getirmeyen varlık tanrı olamaz ve olmaya layık değildir.

Ele aldığımız temel ayet olan Ra'd-14'teki “bunlar suyun ağzına gelmesi için avuçlarını suya açan, ancak hiçbir zaman su ağzına ulaşmayan kimseye benzerler.” teşbihi ile ilgili kitaplarımızda birkaç çeşit açıklama yapılmıştır. Kurtubi bu görüşleri aşağıdaki gibi güzel bir şekilde özetlemiştir. Bu görüşler şunlardır:

a) Allah'tan başka tanrıya dua eden bir kimse, uzaktan suya işaret edip ellerini açan, ama suyun ağzına gelmesi imkansız olan kişiye benzemektedir. Çünkü su hiçbir zaman çağrıya cevap vermez. Su, suya ihtiyacı olanın çağrısını duyamaz, onun için cevap de veremez (Mücâhid).

²²¹ Yazır, *a.g.e.*, IV/2669.

²²² Şimşek, *a.g.e.*, III/66.

²²³ Nahl, 16/20-21

²²⁴ Mü'min, 40/20

²²⁵ Hacc, 22/62

b) Allah'tan başkasına dua eden kimse, suda hayalini görüp suyun kendi ağzına ulaşmasını isteyen kimse gibidir. Suyun ona ulaşması imkansız olduğundan bu hayali yersizdir (İbn Abbâs).

c) Allah'tan başkasına yalvaran kimse, suyu elinde tutmak amacı ile avuçlarını açmış kimse gibidir. Ancak bu insanın avuçlarında su adına hiçbir şey kalmaz.

d) Ferrâ ve Hz. Ali'ye göre böyle bir kimse, su kuyusunun kenarında bulunan kimse gibidir. Kuyudaki suya ulaşamadığı gibi su da ona ulaşamaz. Yani bu kişi, ipsiz, kovasız elini kuyudaki suya uzatan kimse gibidir.²²⁶

Hangi açıklamayı esas alırsak alalım her halukârda kafirlerin tanrı diye taptıkları o varlıklar yaratan değil, yaratılmış varlıklardır; bu sebeple başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaktan acizdirler. Şüphe yok ki kendisine el açıp yalvarılmaya layık olan tek tanrı Yüce Allah'tır. Evrendeki her şeyin yaratıcısı olan Allah kullarına şah damarından daha yakındır²²⁷, onların açıktan ve gizli yakarışlarını işitir²²⁸, ihtiyaçlarını karşılar. Bu bakımdan Allah'tan başkalarına dua edip yakarmak ve yardım istemek batıldır, yararsızdır; bu tanrılara yapılan dualar boşa gitmiş, hedefini şaşırılmış dualardır.²²⁹

Ayetin son kısmı olan “kafirlerin duası işte böyle boşa gider” ifadesi ile ilgili olarak da iki husus ön plana çıkmaktadır. Birincisi kafirlerin putlara ibadet ve duasının hüsrân içerisinde ve batıl olduğudur ki bunun açıklaması yapıldı. İkincisi ise kafirlerin Allah Tealâ'ya yaptıkları dua hakkındadır. Onun hükmü de aynıdır. Onların Rablerine ettiği dua ancak sapıklık içindedir. Çünkü sesleri perdeyi delip de Allah'a yetişemez.²³⁰

Yüce Allah kullarının dualarına karşılık verecektir ama o duadan önce onların da Allah'ın çağrısına cevap vermeleri ve O'na inanmaları gerekmektedir. “O halde kullarım benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.”²³¹

²²⁶ Kurtubi, Ebu Abdullah, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-cami'li Ahkam-il Kur'an*, Darü'l Fikir, Kahire, 1964, IX/300-301.

²²⁷ Kaf, 50/16

²²⁸ A'raf, 7/55

²²⁹ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, III/279.

²³⁰ İbnü'l-Cevzî, *ag.e.*, IV/318.

²³¹ Bakara, 2/186

Yüce Allah, kullarının dualarını gündeme alıp değerlendirmesi için kullarının onun çağrısına uymalarını ve iman etmelerini istemektedir. Demek ki “iman” duaların değerlendirmeye tabi tutulup karşılık verilmesini temin etmektedir. Onun içindir ki bu ayette kafirlerin duasının değerlendirmeye alınmayacağı ve bu nedenle kendilerine karşılık verilmeyeceği hükme bağlanmaktadır.²³²

Allah Tealâ bu ayette “kafirlerin duası kaybolup gitmeye mahkumdur.” buyurmuştur. Yani “boşa gitmiştir, hiçbir faydası yoktur. Çünkü onlar Allah’a dua ederlerse Allah onlara icabet etmez. İlahlarına dua ederlerse de, putları icabet etmeye kadir olamaz.” demektir.²³³

Kafirlerin duası öyle karşılıksızdır ki hem bu dünyayı hem de öteki dünyayı kapsamaktadır. “Ateşte bulunanlar cehennem bekçilerine: ‘Rabbinize dua edin, bizden bir gün olsun azabı hafifletsin’ diyecekler. Bekçiler: ‘Size peygamberiniz açık açık deliler getirmediler mi’ derler. Onlar da: ‘getirdiler’, cevabını verirler. O halde ‘kendiniz dua edin’ derler. Halbuki kafirlerin duaları hep boşunadır.”²³⁴

1.1.8. İşe Yaramaz Bir Ağaç

Allah Tealâ Kur’an-ı Kerim’de inkarcılığı ve küfrü işe yaramaz bir ağaca benzetmiştir.

“Kötü bir söz ise kökünden koparılıp toprağın üzerine atılmış, gövdesi üstünde duramayan ‘işe yaramaz bir ağaca’ benzer.”²³⁵

Bu ayetin öncesindeki ayetlerde de Yüce Allah imanı ve tevhidi ve güzel bir söz olan Lailahe illallah’ı hoş bir ağaca benzetmektedir.

“Güzel bir sözün; kökü sapasağlam, dalları ise yüksekte olan bir ağaca benzediğine dair Allah’ın verdiği misali görmedin mi? Rabbinin izniyle o, sürekli meyvesini verir. Düşünüp ibret alsınlar diye Allah insanlara misaller veriyor.”²³⁶

²³² Bayraklı, *a.g.e.*, X/53.

²³³ Razî, *a.g.e.*, XIX/28.

²³⁴ Mü’min, 40/49-50

²³⁵ İbrahim, 14/26

²³⁶ İbrahim, 14/24-25

Küfür ve şirkin işe yaramaz bir ağaca benzetildiğini anlamaya çalışırken tevhidin de hoş, güzel bir ağaca benzetilmesi örneğinden yararlanmak faydalı olacaktır. Çünkü kavram ve olgular zıddıyla birlikte ele alınıp açıklanırsa onları anlamak daha kolay olacaktır.

Yukarıdaki ayetlerde güzel söz her mevsim meyve veren, kökü sağlam ve dalları yukarılara uzanan ağaca benzetilmektedir. Kötü söz ise kökü sağlam olmayan, yerinden kopartılıp çıkartılmış, pörsümüş bir ağaca benzetilmektedir.

Arap dilinde kelime sözcüğü, tek sözcük anlamına geldiği gibi cümle anlamında ya da yapılan bir konuşmanın bütünü anlamında da kullanılır. Müfessirler genelde burada bu sözcük ile kelime-i tevhidin kastedildiğini söylerler.²³⁷ Kuşkusuz kelime-i tevhid kelimelerin en güzeli ve en anlamlısıdır. Dinin temeli ve özüdür. Din öğretisi bu kelime üzerine kurulmuştur. O halde ilahî mesajların her biri bu kelimenin bir uzantısı ve açılımıdır.

Kötü söz ise tevhidin zıddı olan şirkir.²³⁸ Şirk üzere kurulu öğretilerin, söz ve ilkelerin tamamı bu kapsama girmektedir.

Tevhid sağlam delillere dayanmaktadır. İnsanlığa yararı süreklidir. Kişinin kendisine, insanlar arası ilişkilere, ahlaka ve kısaca sosyal hayatın tamamına yararı vardır. Şirk ise delillere dayanmamaktadır.²³⁹

“Şu bizim kavmimiz Allah’tan başka tanrılar edindiler. Bari bu tanrılar konusunda açık bir delil getirselere. (Ne mümkün!) Öyle ise Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi var mı?”²⁴⁰

Şirk sağlam bir temele dayanmadığından dolayı köksüzdür. İnsanlara zararları vardır ve zararı süreklidir. Kişinin kendisine zararı vardır, insanlar arası ilişkilere zararı vardır. Kısaca sosyal hayatın bütününe zararı dokunur.

“Güzel bir söz” o denli verimlidir ki, hayat sistemini ona dayandıran her fert ve toplum her an ondan meyvesini alır. Çünkü ‘güzel söz’ düşüncede berraklık, sinirlerde denge, karakterde güç, ahlakta temizlik, ilişkilerde sebat, konuşmada

²³⁷ İbn-i Kesir, *a.g.e.*, IV/124-125.

²³⁸ İbnü'l Cevzi, *a.g.e.*, IV/359.

²³⁹ Şimşek, *a.g.e.*, III/101.

²⁴⁰ Kehf, 18/15

doğruluk, sosyal davranışlarda ölçülü bir tutum, kültürde soyluluk, ekonomide adalet ve eşitlik, politikada onurluluk, savaşta soyluluk, barışta samimiyet ve verilen sözlerde, yapılan anlaşmalarda güven yaratır. Kısacası o, yerinde kullanıldığında her şeyi altına çeviren bir iksirdir.

“Kötü söz” ise “güzel söz”ün tam tersidir. Gerçek dışı ve yanlış olan her şey için kullanılır. İlahi mesajın gösterdiği yönün tersini işaret eden; yani mahiyeti itibariyle yanlış, ahlaken kötü ve buna bağlı olarak manevi planda yıkıma götüren her türlü düşünce, inanç ve öğreti anlamında kullanılmaktadır.²⁴¹

“Kötü söz” dayanıklı ve sürekli değildir, çünkü tabiat kurallarına terstir. Bu nedenle evrendeki her şey ona karşı çıkar ve onu reddeder. Sanki toprak onun tohumlarını dışarı atmaya hazırdır ve atılan tohumlardan bazıları büyümeyi ve kötü bir ağaç olmayı başarır, o zaman gökyüzü onun dallarına baskı uygular. Gerçekte eğer insana ve denenmesi için özgürlük ve süre tanınmamış olsa, kötülüğün gelişmesine hiçbir zaman izin verilmezdi. Bu özgürlük nedeniyle bazı insanların hayatlarını “kötü söze” dayandırmalarına izin verilmiştir. Onun belli bir dereceye kadar büyümesine müsaade edilir, fakat o kötü sonuçlar doğurmaktan başka bir şey üretmez. Kısa bir süre sonra da onun kökü topraktan sökülüp atılır.

“Güzel bir söz” ile “kötü bir söz” arasındaki ayrım o denli açıktır ki, dünyanın kültürel, ahlakî, dinî ve entelektüel tarihini eleştirel bir yaklaşımla inceleyen herkes bunu kolayca algılayabilir. Çünkü “güzel söz”, tüm insanlık tarihi boyunca bir tek ve aynı kalmıştır ve hiçbir zaman tarihten silinmemiştir. Bunun aksine, tarihte sayılamayacak denli çok “kötü söz” ortaya çıkmış, fakat bunlardan tarih kitaplarındaki isimleri dışında hiçbir iz kalmamıştır. Hatta bunlardan bazıları o denli saçmadır ki eğer bugün insanlar bunları duysalar insanların bu kadar akıldışı şeylere nasıl inandıklarına şaşırırlar.

İki tür söz arasında dikkate değer bir ayrım daha vardır. Ne zaman bir kimse veya toplum “güzel sözü” hayat sistemi olarak kabul ederse, nimetler ve lütuflar sadece o kişi ve toplumla sınırlı kalmaz her tarafa yayılır. Bunun aksine ne zaman bir

²⁴¹ Esed, 2/506

kimse veya toplum hayatını “kötü söz” üzerine kurarsa, her tarafa kaos ve karışıklık yayılır.²⁴²

Kur’an-ı Kerim’de hak ve batılın, iman ve küfrün örneklerinin karşılaştırılması olarak verildiği başka bir ayette de hakkın köklü oluşuna ve faydasına, batılın ise bir temelinin olmadığına ve faydasızlığına işaret edilmiştir.

“O gökten bir su indirdi de vadiler kendi hacimlerinde sel olup aktı. Bu sel üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile batıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller verir.”²⁴³

Allah Tealâ yukarıdaki ayetlerde, “güzel söz” ve “kötü söz”ü belirli vasıfları olan iki ayrı ağaç üzerinden örneklendirmiştir. Şimdi de bu iki ayrı ağacın vasıfları üzerinden hangi bakımlardan bir karşılaştırma yapıldığına bakalım. İmanın benzetildiği ağacın dört özelliği vardır: Birinci özellik ağacın güzel, hoş olmasıdır. Bu hem şeklinin görünüşünün, kokusunun güzel olması hem de fayda bakımından güzel olması olarak genel bir güzelliştir. İkinci özellik, “kökünün sabit olması yani kökünün yerin derinliklerine sağlam bir şekilde yerleşmiş” olmasıdır. Çünkü hoş olan bir şey yıkılma ve sona erme durumunda olursa, onu elde etmeden dolayı bir mutluluk hasıl olsa bile, hep yok olup sona erecek diye korkulması dolayısı ile meydana gelecek tedirginlik ve hüznün son derece büyük olur. Üçüncü özellik “dallarının gökte olması”dır. Ağacın dallarının yüksekliği hem gücüne, hem de kökünün sağlamlığına ve sebâtına delâlet eder. Dördüncü özellik ise “her zaman meyvesini vermesi”dir. Bu özellik onun meyvelerinin daima ve her zaman mevcut olması, meyveleri bazan bulunan bazan da bulunmayan diğer ağaçlar gibi olmamasıdır. Bu ağaç akıllı bir kimsenin kendisinden gafil olmayı istemeyeceği bir ağaçtır.²⁴⁴

²⁴² Mevdudi, *a.g.e.*, II/519.

²⁴³ Ra’d, 13/17

²⁴⁴ Razî, *a.g.e.*, XIX/120.

Bu güzel ağacın hurma, incir, üzüm ve nar ağacı olduğuna dair görüşler beyan edilmiştir.²⁴⁵ Genel kanaat mü'minin hurma ağacına benzetildiği bir sahih hadisin de etkisiyle²⁴⁶ bu ağacın hurma ağacı olduğu şeklindedir.

“Bir gün Peygamber Efendimiz ashabına bir tür bilmece sordu: “Yaprakları düşmeyen ve her zaman meyve veren bu özellikleriyle de müslümана benzeyen bir ağaç vardır; söyleyin bakalım, o hangi ağaçtır?” buyurdu. Onlardan cevap alamayınca, sorduğu ağacın hurma olduğunu söyledi.”²⁴⁷

Ağacın çeşidi ile ilgili yapılan açıklamalar güzel ve faydalı olmakla birlikte buna takılıp kalmamak gerekir. Benzetmede bire bir aynılık bulunması şartı yoktur. Ayette daha genel şeyler murad edilmiştir. Allah'ın mü'min kimsenin konumunu sağlamlaştıracağı, kafirin konumunu ise her yerde desteksiz, zayıf bırakacağı vurgulanmak istenmiştir.²⁴⁸ Mü'min kişiyle ağaç arasında bir benzetmenin yapılabilmesi için onun da ağaçlar gibi yapıları olmalıdır. Öyleyse; iman ağacının kan damarlarını ilim, bilgi, marifet ve Allah'a iman gerektirdiği kesin bilgi olan “yakîn”, gövdesini; içtenlik ve samimiyet olan “ihlas”, dallarını iyi ve temiz işler işlemek olan “salih amel” oluşturacaktır. Böylesi bir ağacın meyvelerini ise; yapılan övgüye değer işler, övgüye değer temiz nitelikler, temiz bir ahlak, dosdoğru bir gidişat ve davranışlarla Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya yönelik bir yaşama tarzı oluşturmalıdır. Tüm bunlar, bu niteliklerle bezenmiş ve hidayet üzere olarak kalpte olan ağacın filizleri inancın amellere dönüşüyle orada yerleşip kök salacaktır²⁴⁹

Küfrün benzetildiği işe yaramaz ağacın da üç özelliği vardır: Birinci özellik ağacın kötü olmasıdır. Bundan amaç ağacın faydasız ve hayırlardan uzak olması, yani ağaçtan beklenen menfaatlerden uzak olmasıdır. İkinci özellik “toprağın üstünden koparılmış olmasıdır. Bu güzel ağacın “kökü sabit” şeklindeki sıfatına mukabil zikredilmiştir. “Onun ne gövdesi ne de kökleri var” demektir. Üçüncü özellik “onun hiçbir sebatının olmamasıdır” “Onun bir istikrarı yok” demektir. Yani o sabit, dayanıklı değildir; binaenaleyh yıkılıp gider. Bu benzetme son derece

²⁴⁵ Zemaşeri, *a.g.e.*, III/378.

²⁴⁶ Kandemir, Yaşar, *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kuran-ı Kerim Meali*, İfav Yay., İst., 2013, I/877.

²⁴⁷ Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Camius-Sahih*, çev. Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Yay., İst., 1987, I/232.

²⁴⁸ Derveze, *a.g.e.*, IV/102.

²⁴⁹ İbnü Kayyim, *a.g.e.*, II/94-95.

mükemmel bir benzetmedir. Allah bu ağacı bütün faydalardan uzak olmakla nitelemiştir.²⁵⁰

Bu kötü ağacın Ebu Cehil karpuzu, sarımsak, acı hıyar, diken ya da sarmaşık olduğuna dair rivayet ve görüşler nakledilmiştir. Ayrıca bunun bir misal olduğu, belli bir ağaç olmadığı da İbn-i Abbas'dan rivayet edilmiştir.²⁵¹

Bu açıklamalar tamamen faydasız olmamakla birlikte Razi'nin de haklı olarak belirttiği gibi böyle bir tafsilata ihtiyaç yoktur. Çünkü ağaç bazan kokusu sebebiyle, bazan tadı sebebiyle, bazan şekli ve görünüşü sebebiyle, bazan da birçok zararlara sebep olduğu için kötü olabilir. Bütün bu özellikleri kendisinde toplayan bir ağaç her ne kadar mevcut değil ise de, bu özellikleri bilindiğine göre ona teşbihte bulunmak gayeye ulaşmak için yararlı ve yeterlidir.²⁵²

Böyle bir ağaç nasıl meyve vermezse ve kuruyup yok olmaya mahkûmsa kötü söz de yani küfür de o şekilde sonuçsuz kalmaya mahkumdur; ayrıca insanın hem dünyada hem de ahirette felâketlere sürüklenmesine sebep olur.²⁵³

1.1.9. Çorak Toprak

Kur'an-ı Kerim'de kafirlerle ilgili yapılan benzetmelerden biri de onların çorak, kurak ve verimsiz bir araziye benzetilmeleridir. "Bereketli toprakta biten bitki, Rabbinin izniyle çok güzel yeşerip büyür. Çorak topraktan ise cılız ve faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz şükreden topluluk için ayetlerimizi böyle türlü türlü açıklarız."²⁵⁴

Ayet, mü'min ve kafir için bir temsildir. İbn-i Abbas'a göre hoş toprak inanan kimseye, kötü toprak da inanmayan kişiye benzetilmiştir. Katade ise şöyle demektedir: "İnanan kişi Allah'ın kitabını duydu ve onu aklıyla kavrayıp ondan yararlandı; tıpkı bol yağmur alıp bitkisi yeşeren bereketli toprak gibi... Kafir kişi ise tamamen bunun aksinedir."²⁵⁵

²⁵⁰ Razî, *a.g.e.*, XIX/124-125.

²⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, IV/359.

²⁵² Razî, *a.g.e.*, XIX/124.

²⁵³ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, III/316.

²⁵⁴ A'raf, 7/58

²⁵⁵ Şimşek, *a.g.e.*, II/285; Kasımî, *a.g.e.*, VII/2759.

Ayette geçen “nekid” kelimesi, kendisinde hiçbir hayır bulunmayan²⁵⁶, faydasız ya da çok az faydalı²⁵⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Arapçada “nekîd” demek “talep edene zorla çıkan her şey” demektir. “Nâkâtün nekda” denir ki manası “sütü az, verimsiz ve sağması zor deve” demektir.²⁵⁸ Nekid, az ve zor manasındır.²⁵⁹

Kur’an-ı Kerim’de Peygamber (s.a.v.)’in gelişi, ilâhi hidayet ve vahyin gönderilişi, bulut ve hayat veren yağmur yüklü rüzgara benzetilmiştir.²⁶⁰ Yağmur hayatın hazinelerini (meyve vs.) tekrar bitirmek üzere toprağı nasıl canlandırırsa Peygamberin öğretileri ve rehberliği de aynı şekilde, iyilik hazinelerini açığa çıkararak ölü insanlığı öylece yeniden hayata kavuşturur.²⁶¹

Allah gökten kalplere indirdiği vahyi, yeryüzüne indirdiği suya benzetmiştir. Benzetme yönü onda ve bunda hayatın ortaya çıkmasıdır. Kalpler amellerin mekanı olması bakımından yeryüzüne benzetilmiştir. Yeryüzü de bitkilerin yeridir.²⁶²

Allah yağmuru ölümünden sonra yeri diriltmesi için gönderdiği gibi, ölü kalpleri diriltip hayat vermesi için de vahyini gönderir. Ancak topraklar yağın yağmurdan nasıl eşit şekilde istifade edemezlerse aynı şekilde insanlar da vahiyden benzer oranlarda yararlanamazlar. “Biz Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o mü’minler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.”²⁶³

Bazıları esas cevheri itibariyle temizdir, kabule elverişlidir. Amel etmek için hayrı öğrenmeye müsaittir. Şu ayette anlatıldığı gibi. “Rasule indirilene duydukları zaman tanış çıktıkları gerçekten dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: “Rabbimiz! İman ettik, bizi şahit olanlarla beraber yaz.”²⁶⁴

Bazıları da esas cevheri itibariyle kaba ve bulanıktır. Üstün huyları çok yavaş kabul eder ya da etmez. Bu tıpkı bazı toprakların çorak ve bozuk olması gibidir. İşte kafir de böyledir. O iman davetini işitir. Fakat iman edip imanla konuşmaz ve imanın

²⁵⁶ Zemahşeri, *a.g.e.*, II/452.

²⁵⁷ Kasımî, *a.g.e.*, VII/2759.

²⁵⁸ Abduh, *a.g.e.*, VIII/483.

²⁵⁹ İbnü’l-Cevzi, III/220.

²⁶⁰ A’raf, 7/57

²⁶¹ Mevdudi, *a.g.e.*, II/42.

²⁶² İbnü Kayyim, *a.g.e.*, I/410.

²⁶³ İsra, 17/82

²⁶⁴ Maide, 5/83

ona faydası olmaz. Tıpkı kuru ve cılız bir bitkinin fayda sağlamadığı gibi.²⁶⁵ Bu durum tıpkı şu ayette anlatıldığı gibidir: “Şimdi onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz. Oysa ki, onlardan bir zümre, Allah’ın kelamını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi.”²⁶⁶

Demek ki Rasullerin tebliğ ve irşadlarından ancak gerekli kabiliyete sahip olup da, doğru rehber yokluğundan bu gizli kalmış yeteneklerini bir türlü geliştirememiş olanlar yararlanabilecektir. Şerir, cibilliyeti bozuk, kabiliyetsiz ve karakersiz insanlara gelince, onlar üzerine yağmur düşse bile sadece faydasız çalılıklar bitiren çorak topraklar gibi peygamberlik müessesesinin bereketinden faydalanamazlar. İşte bu şekilde onların gizli olan hainlikleri, peygamberlerin gelişiyle bütünüyle ortaya çıkar. Buradan çıkan ibret dersi şudur ki; her dönemde ve her peygamberin gelişi üzerine insanlar kendiliğinden iki gruba ayrılırlar. Birinci grup, peygamberlerin kılavuzluğundan yararlanarak kabiliyetlerini tam geliştiren ve iyiliğin meyvelerini devşiren yetenekli ve saf insanlardan, ikinci grup ise, peygamberlerle ya da vahyi gerçeklerle yüzyüze kalınca bütün çirkefliklerini kusan ve değersiz bir madenin som altından ayrılması gibi diğerlerinden ayrılan, kirli, rezil insanlardan oluşur.²⁶⁷

Kur’an’ın yağmura, ona inanan mü’minin verimli toprağa, inanmayanların da verimsiz, çorak toprağa benzetilmesi bir hadisi şerifte de ele alınmıştır. Müfessirlerimiz de ilgili ayetin tefsirini yaparken bu hadise yer vermişlerdir.²⁶⁸ Söz konusu hadis şu şekildedir:

“Allah’ın benimle göndermiş olduğu hidayet ve ilim, yeryüzüne yağın bol yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir bölümü verimli bir topraktır: Yağmur suyunu emer, bol çayır ve ot bitirir. Bir kısmı da suyu emmeyip üstünde tutan çorak bir yerdir. Allah burada biriken sudan insanları faydalandırır. Hem kendileri içer, hem de hayvanlarını sular ve ziraatlerini o su sayesinde yaparlar. Yağmurun yağdığı bir yer daha vardır ki, düz ve hiçbir bitki bitmeyen kaypak arazidir. Ne su tutar, ne de ot bitirir. İşte bu, Allah’ın dininde anlayışlı olan ve Allah’ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim kendisine fayda veren, onu hem öğrenen hem öğreten kimse ile, bunu

²⁶⁵ Süleyman bin Mukatil, *Tefsiri Kebir*, Tarihü’l Arabi, Lübnan, 2002, II/43.

²⁶⁶ Bakara, 2/75

²⁶⁷ Mevdudi, *a.g.e.*, II/43.

²⁶⁸ Kasımî, *a.g.e.*, VII/2758; Abduh, *a.g.e.*, VIII/483; Ateş, *a.g.e.*, III/352.

duyduğu zaman kibrinden başını bile kaldırmayan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidayeti kabul etmeyen kimsenin benzeridir.”²⁶⁹

İnsanların Kur'an ve sünnette yapılarına göre farklı topraklara benzetmelerinden Müslümanların gündelik hayatlarına yönelik bazı pratik ve eğitsel sonuçlar çıkartılmıştır. Reşit Rıza'ya göre bu benzetmeler kalıtımın yeteneklerde farklılıklara sebep olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı muttaki, yüce ahlaklı ve soyu temiz olan bir kadının, alçak bir aileden gelen güzel bir kadına tercih edilmesi isabetli olur. Aynı şekilde böyle bir muttaki kadın, ahlakı yüce soyu temiz olmayan bir kadına da tercih edilmelidir. Peygamberimiz insanları madenlere benzetir. Kötü bir aileden gelen güzel bir kadını da çöplükte biten ota benzetmiştir. İnsanları tecrübe edip inceleyen kimse görecektir ki, iyilik iyi insanlardan kendiliğinden ve zorlama olmaksızın çıkar. Kötülerden ise iyilik, hayr ve üzerlerine ödenmesi gerekli olan hak, zorla çıkar.²⁷⁰

Bayraklı ise kendi ifadesiyle İsfahani'nin yorumundan etkilenerek konuya eğitimde verasetin konumu açısından yaklaşmaktadır. O'na göre, temiz belde, helal süt ile büyümüş anneyi temsil etmektedir. Bu temiz karakter çocuğun eğitimden etkilenmesini kolaylaştıracaktır. Herkes eğitimden belli ölçüde etkilenir, ama helal karakter, helal süt ve helal lokmanın ürünü olan çocuk daha kolay etkilenecektir. Pis beldeden kasıt, haram lokma ile yetişen kadındır. Onun doğuracağı çocuk toplumu rahatsız edecektir. Haram lokma, neslin asaletini bozmaktadır. Bu durum onların eğitimini zorlaştırmaktadır.²⁷¹

Razî'nin ilgili ayeti yorumlarken; herkesin iyi veya kötü, mutlu veya bedbaht olacağını Allah tarafından önceden takdir edildiğini, şu halde kötü arazi gibi kötü nefislerin de iyileştirilmesinin mümkün olmadığını ileri sürerek gerek dinî gerekse de ahlâkî bakımdan tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir görüşü benimsemesi²⁷² gerçekten yadırganacak bir durumdur. Ortaya koyduğu görüş, insanın herhangi bir tercih hakkının olmadığını, kendisi için takdir edileni yapmaktan başka seçeneğinin bulunmadığını savunan cebriye gibi aşırı fırkalarla hemen hemen aynıdır.

²⁶⁹ Buhari, *a.g.e.*, I/239.

²⁷⁰ Abduh, *a.g.e.*, VIII/484.

²⁷¹ Bayraklı, *a.g.e.*, VII/181, 182.

²⁷² Razî, *a.g.e.*, XIV/144.

Halbuki ayetin şöyle bir uyarı maksadı taşıdığı gayet açıktır: “Güzel ürünler veren bereketli topraklar gibi olun; faydasız bitkiler çıkaran işe yaramaz topraklar gibi olmayın.” Nitekim hem 57. hem de 58. ayetlerin son cümleleri bu yorumu desteklemektedir. Yani Allah insanlardan bu hususları dikkate alarak düşünüp taşınmalarını, gerçeği görmelerini ve nihayet mü’minler olarak şükretmelerini istemektedir. Eğer Razi gibi müfessirlerin belirttiğimiz kötümser ve olumsuz yorumları isabetli olsaydı, Allah’ın kullarından bunları istemesinin bir anlamı kalmazdı.²⁷³

1.1.10. Kör ve Sağır Kimseler

Kur’an-ı Kerim pek çok ayetinde küfredenleri duyu organları özellikle de gözleri ve kulakları işlevsiz hale gelmiş kimselere, kör ve sağırlara benzetmektedir. Buna mukabil mü’minleri de gören ve işiten kimselere benzetmektedir.

“Bu iki zümrenin (mü’minlerle kafirlerin) durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların hali hiç eşit olur mu? Halâ ibret almıyor musunuz.”²⁷⁴

Bu ayette mü’min gören ve işitene, kafir de kör ve sağıra benzetilmiştir. Bu ikisinin bir olmayacağı ise çeşitli ayetlerde belirtilmiştir: “Ne görmeyenle gören bir olur, ne de iman edip salih amel yapanlarla günahkârlar. Fakat pek az düşünüyorsunuz.”²⁷⁵

“Sana Rabbinden indirilenin gerçek olduğunu bilip de buna inananla, bunu göremeyecek kadar kör olan bir midir? Ancak akli olanlar düşünüp ders alırlar.”²⁷⁶

Kur’an’da kafirlerin sağır ve kör olduklarıyla ilgili pek çok ayet vardır. Bu ayetler farklı üsluplarla onların dünyasını anlatmakta, gerçeklere kulak tıkamalarını, görmemelerini kalp ve ruhlarda heyecan uyandırır bir tarzda ifade etmektedir.²⁷⁷

²⁷³ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, II/540.

²⁷⁴ Hud, 11/24

²⁷⁵ Mü’min, 40/58

²⁷⁶ Ra’d, 13/19

²⁷⁷ Eren, *a.g.e.*, s. 65.

“İçlerinden seni dinlemeye gelenler de var. Fakat akıl etmemeleri durumunda sağırlara sen mi işittireceksin? İçlerinden sana bakanlar da var. Fakat basiretleri yokken körlere sen mi yol göstereceksin.”²⁷⁸

Yüce Allah kafirleri anlamaya ve görmeye muktedir olmamakla nitelendirmiştir. Sonra mü'minleri de iman, salih amel, tevazu, ibadette içi ve dışı aynı olmak gibi sıfatlarla vasfetmiştir. İki grubun birini kör ve sağır olarak niteledi. Zira onların kalpleri hakikati görmekten kör ve kulakları da gerçeği işitmekten sağırdır. Ayrıca dilleri de hakkı söylememek bakımından tattır, dilsizdir.²⁷⁹ Allah onları etrafını göremeyen âmâ ve işitemeyen sağır kimseye benzetir. Bu şekilde söz konusu ayet iki grup için iki kıyas ve iki benzetmeyi içine almış oldu. Sonra Allah “örnek olarak ikisi eşit olurlar mı?” ayeti ile bu iki grup arasındaki beraberliği kaldırmış oldu.²⁸⁰

Ayetlerde verilen örneklerle ne kastedildiğiyle ilgili müfessirler birbirlerine yakın şeyler söylemişlerdir. Kör ve sağır ile kafir kastedilmiştir.²⁸¹ Çünkü o, Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinin doğruluğunu görememiştir. Gören ile de mü'min kastedilmektedir. Çünkü o doğruyu görmüş ve Muhammed (s)'in peygamberliğini doğrulamıştır.²⁸²

Duyup da, ne duyduklarını anlamayan, bakıp da gördükleri şeyleri fark edemeyen bu yaratıklar... Evet bunlar her zaman ve her yerde pek çokturlar. Rasulullah ise onlara bir şey yapabilecek değillerdi. Çünkü onların hisleri ve uzuvları, kafaları ve kalpleriyle ilgi kuramayacak kadar siliktir. Sanki onlar muattal kalmış da vazifelerini yapamaz olmuşlardır. Allah onlara kafa vermiş, kulak vermiş, göz vermiş doğru yolu bulsunlar diye... Şayet onlar bu vasıtaları ataletle mahkum etmişler ise başlarına elbette ki ilahi hükmün gereği gelecektir. Ve adaletli cezaya çarptırılacaklardır. Allah onlara asla zulmedecek değildir.²⁸³

Daha sonra Allah Tealâ, bu körlüğün ve sağırlığın tedavisinin mümkün olduğuna dikkat çekmek için, “halâ düşünmeyecek misiniz” buyurmuştur. Bu körlük

²⁷⁸ Yunus, 10/42-43

²⁷⁹ Enfal, 8/22

²⁸⁰ İbnü Kayyim, *a.g.e.*, II/53.

²⁸¹ Süleyman, *a.g.e.*, II/240; Zemahşeri, *a.g.e.*, V/150.

²⁸² Şimşek, *a.g.e.*, IV/247.

²⁸³ Kutup, *a.g.e.*, VII/581-582.

ve sağrlığın sebep olduğu zararın tedavisi mümkün olunca, insanın elinden geldiğince o tedavi için gayret sarfetmesi gerektir.²⁸⁴

Bu körlük ve sağrlık insanlara Allah tarafından dayatılmış bir kötü sonuç değildir. Aksine insanların elleriyle yapıp ettiklerinin ve vahye karşı takındıkları olumsuz tavırların bir neticesidir.

Razi'ye göre bu teşbih (kafirin kör ve sağıra benzetilmesi)deki benzeme yönü şudur: Allah Tealâ insanı beden ve ruhtan mürekkep olarak yaratmıştır. Bedenin gözü ve kulağı olduğu gibi, ruh cevherinin de gözü ve kulağı vardır. Nitekim bedendeki göz ve kulak kör ve sağır olduğunda, hiçbir işine yol bulamaz vaziyette, şaşkın hatta karanlığın derinliklerinde, yolunu bulacağı hiç bir ışık görmez, hiçbir ses işitmez halde yolunu şaşırmış kimse gibi, sapmış ve saptırmış cahil kimsenin de, kalbi kör ve sağır olur. Dolayısı ile de sapkınlığın karanlıklarında şaşkın ve çaresiz kalakılır.²⁸⁵

Unutulmamalıdır ki kişinin görme duygusu ne kadar keskin olursa olsun ışık olmazsa hiçbir şey göremez. İşte iman ışık demektir ki gören kişinin önünü aydınlatır, küfür ise karanlığı temsil ettiğinden kafir için kambur üzerine kamburdur.²⁸⁶

Kur'an-ı Kerim'de kafirlere kör olan gözlerinin yeniden görmeye ve sağır olan kulaklarının yeniden duymaya başlaması için yeryüzünde gezip dolaşmaları daha da önemlisi etraflarına ibret nazarıyla bakmaları tavsiye edilmektedir.

“Peki bu kafirler vaktiyle helak olup giden o halkların yaşadıkları topraklarda hiç gezip dolaşmazlar mı? Gezip dolaşsalar, bakıp araştırsalar da akıllarını başlarına toplasalar yahut ibret alsalar ya! Ne var ki sadece gözler kör olmaz bazen de göğüslerdeki kalpler kör olur.”²⁸⁷

Ayetteki “kalpler kör olur” sözleri, gerçek anlamda değil mecazi anlamda kullanılmıştır. Kalp, tüm duygular, hisler zihnî ve ahlâkî niteliklerin merkezi olarak

²⁸⁴ Razi, *a.g.e.*, XVII/209.

²⁸⁵ Razi, *a.g.e.*, XVII/210.

²⁸⁶ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, IV/461.

²⁸⁷ Hacc, 22/46

kabul edildiğinden, bu sözler kendi inatçılıklarının onları duymaktan ve akli hareket etmekten alıkoyduğunu imâ etmek üzere kullanılmışlardır.²⁸⁸

İbn-i Aşur'a göre ise ayette kullanılan hayret ifadesiyle kafirlerin seyahat etmedikleri değil, bunlardan gezip dolaşanların etraflarına ibret gözüyle bakmadıkları ve anlatılanları ibret kulağıyla dinlemedikleri, bizzat seyahat etmeyenlerin de gezip dolaşanlardan aldıkları haberleri böyle bir değerlendirmeye tabi tutmadıkları anlatılmak istenmiştir.²⁸⁹

1.1.11. Yaşayan Ölüler

“Diri olanlarla ölümler de bir değıldir. Gerçekten Allah, dilediğine işittirir; sen ise kabirlerde olana işittirecek değilsin.”²⁹⁰

Kur'an-ı Kerim kafirlerle ilgili benzetmelerinde bir önceki başlıkta işlenen kör ve sağır benzetmelerinin ilerisine gitmekte ve onları “ölüler”, “kabirlerde olanlar” olarak vasıflandırmaktadır. Diğer taraftan mü'minleri ise diriler olarak tanımlamaktadır.

Katade şöyle demiştir: “Bunlar Allah Teala'nın mü'min ve kafir için getirdiğı misallerdir. Karanlıklarla ışık, gölge ile sıcak, ölü ile diri bir olmadığı gibi kafirle mü'min de bir olmaz.”²⁹¹

Ayette dirilerle mü'minler, ölümlerle de kafirler kastedilmiştir. Çünkü mü'minlerin kalpleri diridir; Allah'a, peygamberine iman ile ve indirdiğı vahyi bilmekle dirilmiştir. Kafirin kalbi ise ölüdür; hidayetle sapıklığı birbirinden ayırt etmez, Allah'ın emir ve yasaklarına akıl erdirmez. Ayette ‘kabirde olan’ tabiri ile inkara şartlanmış olanlar kastedilmektedir. Yani inkara şartlanmış olanlar duymama konusunda kabirlerde yatanlara benzetilmiştir. Kabirdekiler nasıl sesleri duymuyorlarsa bunlar da kendilerine söylenen gerçekleri duymazlar.²⁹²

²⁸⁸ Mevdudi, *a.g.e.*, III/341.

²⁸⁹ İbn-i Aşur, VIII/287-288.

²⁹⁰ Fatır, 35/22

²⁹¹ İbnü'l Cevzi, *a.g.e.*, VI/483.

²⁹² Şimşek, *a.g.e.*, IV/247.

Diğer bir ayette de öyle buyrulmaktadır: “Diri olanları uyarasın ve kafirler cezayı hak etsinler diye.”²⁹³ Bu ayette mü’minler diri ve zinde kimselere benzetilirken, inatçı kafirler de zımnen ölüye benzetilmiştir. Yani mü’minler öyle kimselerdir ki onda duygu, idrak, anlayış, şuur vardır ve vicdanı iyilik ve kötülüğü ayıracak derecede hassastır. Kafirler ise tam aksine inatçılığa gömülmüştür ve onların hali karanlıklar içinde kalmış bir körden daha beter olduğu gibi kendisinde hiçbir duygudan eser kalmamış ölüye benzemektedir.²⁹⁴

“Sen Allah yolundaki çağrını o (yaşayan) ölülere asla işittiremezsin. Sana sırtlarını dönüp giden sağırlara da bu çağrıyla işittiremezsin. Yine sen hakikata karşı körleşmiş kimseleri de kafirliklerinden vazgeçirip doğru yola eriştiremezsin. Sen bu çağrıyla ancak ayetlerimize inananlara işittirebilirsin. Çünkü onlar Allah’a yürekten teslim olmuş kimselerdir.”²⁹⁵

Verdiğimiz bu ayetler çok küçük farklılıklar dışında aynen Neml suresi içinde de yer almaktadır.²⁹⁶ Müfessirlere göre bir amacı da Peygamber (s)’i teselli etmek olan²⁹⁷ bu ayetlerin anlamı şudur: Küfür ve cehalet yüzünden ölü hale gelmiş; cehalet karanlıkları, kör taklit ve fitrat bozukluğu içinde hayatiyetini kaybetmiş²⁹⁸, vicdanları ölmüş, ahlâki kişilikleri hayattan uzaklaşmış ve kendi nefislerine olan tapınmaları, inatçılıkları ve gözü bağılıkları yüzünden hakkı anlayıp kabul etme yeteneklerini yok etmiş, mezarlıklardaki ölülerden farksız hale gelmiş kimselere söz dinletemezsin.²⁹⁹ Çünkü onlar yaşayan ölülerdir. Yeniden hayata dönmeleri de ancak imanla mümkündür. Aksi takdirde yani Allah ve Rasulü’nün çağrılarına icabet etmedikleri sürece birer ölüdürler. Çünkü hayat sadece Allah ve Rasulüne icabet etmekle mümkündür.

“Ey iman edenler! Size hayat verip canlandırarak şeylere çağırdıklarında Allah ve Peygamberin çağrısına uyun.”³⁰⁰

²⁹³ Yasin, 36/70.

²⁹⁴ Mevdudi, *a.g.e.*, IV/495.

²⁹⁵ Rûm, 30/52-53

²⁹⁶ Neml, 27/80-81

²⁹⁷ İbn-i Kesir, *a.g.e.*, V/579.

²⁹⁸ Abduh, *a.g.e.*, IX/632

²⁹⁹ Şahinler, *a.g.e.*, s. 177.

³⁰⁰ Enfâl, 8/24

Hidayet çağrısı bütün anlamıyla, bütün şekliyle hayata, dirilişe çağrıdır. Peygamber onları; kalpleri ve akılları dirilten, cehalet ve hurafelerin kirinden temizleyen, evham ve efsanelerin sıkıntısından kurtaran, zahiri esbaba bağlılıktan çıkararak, kullara kulluğun yahut şehvete kulluğun mezelletinden kurtarıp, bir tek Allah'a kul eden bir sisteme çağırıyor. Peygamber onları izzete, imanla yücelmeye çağırıyor. Manen ve ruhen ölü iken imanla hayata kavuşmaya...³⁰¹

“Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir aydınlık verdiğimiz kimse karanlıklar içinde bocalayıp ondan çıkamayan kimse gibi midir? İşte yaptıkları şeyler inkarcılara böyle süslü gösterilmiştir.”³⁰²

Ayetlerde duyularını, bedenini ve aklını amaçlarına uygun olarak kullanmayanın bunlardan yoksun olandan farkı olmadığı ortaya koyulmaktadır.³⁰³ Öyle ya yaşıyor olduğunun hakkını vermeyen Allah'ın kitaptaki ve kainattaki onlarca ayetini görmezden gelip yok sayan; aklını ve kalbini amaçlarına uygun olarak kullanmayan kimse sanki yaşamamaktadır.

En'am Suresi 122. ayetteki “Ölü olup da diriltelen kimse ile karanlıklardan çıkamayan kimsenin kimler olduğu ile ilgili olarak müfessirlerimiz bazı görüşlere yer vermişlerdir. Bunların karşılıklı olarak Hamza ile Ebu Cehil, Ammar b. Yasir ile Ebu Cehil, Ömer ile Ebu Cehil yada Peygamberimiz (s) ile Ebu Cehil olduğuna dair görüşler rivayet edilmiştir. Bizim de benimsediğimiz bir diğer görüş ise bu benzetmenin mü'min ve kafirler için genel olduğudur.

“Ölü olup da dirilttiğimiz” ibaresinden kastedilenle ilgili olarak da iki görüş vardır ki kanaatimizce ikisi de doğrudur. Bunlar; “sapık olup da hidayet ettiğimiz ile cahil olup da öğrettiğimiz” şeklinde ifade edilmişlerdir.³⁰⁴

Buhari'nin rivayet ettiği sahih bir hadiste de Allah'ı zikretmeyip ondan gafil kalan kimseler ölüye, O'nu zikredip hatırında tutan kimseler de diriye benzetilmiştir. “Rabbini zikreden kimse ile, zikretmeyen kimsenin benzeri diri ile ölü gibidir.”³⁰⁵

³⁰¹ Kutup, *a.g.e.*, VI/514-515.

³⁰² En'am, 6/122

³⁰³ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, IV/206.

³⁰⁴ İbnü'l Cevzi, *a.g.e.*, III/337.

³⁰⁵ Buhari, *a.g.e.*, XIV/6344.

Bu hadiste zikreden mü'min diriye, gafil kafir de ölüye benzetilmiştir. Rabbini hatırlayan, hatırdan tutan ve buna göre davranan kimse O'nu anarak bir varlık ve canlılık göstermiş bulunuyor. Allah'ı anmaktan gafil olan duygusuz kimse ise ölü gibidir.

1.1.12. Necis Kimseler

“Ey iman edenler! Müşrikler yalnızca bir pislikten ibarettir.”³⁰⁶ Kur'an-ı Kerim'de inkar edenler için kullanılan pislik (neces) kelimesi sadece bu ayette geçmektedir. ‘Neces’ kelimesi ‘necese’ fiilinin masdarıdır. Neces; insanlardan ve her şeyden pis olan şey demektir. Hem maddi hem de manevi pislik anlamında kullanılmaktadır. Her pis şeye neces denilir.³⁰⁷

Müşriklerin necis (pis) olmasının ne manaya geldiği hususunda iki görüş ortaya çıkmıştır. Zemaşeri'nin de aralarında bulunduğu bir grup İbn-i Abbas'ın: ‘Onların bizzat kendileri, aynen köpek ve domuz gibi pistir.’ dediğini nakletmiş ve bu görüşü benimsemişlerdir. Aynı şekilde bu görüşü desteklemek sadedinde Hasan el-Basri'nin: “Kim bir müşrik ile tokalaşırsa, abdest almalıdır.” dediği de rivayet edilmiştir.³⁰⁸

Ancak bu görüş genel tarafından kabul görmemiştir. Çünkü öylesine aynıyle necis olsalardı hiçbir şekilde temizlenmeleri mümkün olmazdı. Halbuki onlar da iman ve taharet ile temiz olabilirler. Zemaşeri'nin İbn-i Abbas'dan nakille verdiği örneği ele alırsak domuz domuzluğunu, köpek köpekliğini değiştirebilir mi? Ya da bir başkası o varlıklarda bir değişim meydana getirebilir mi? Ama müşrik ve kafir inkardan, şirkten vazgeçip değişiyor mu?

Genel olarak müfessirler tarafından benimsenen ikinci görüşe göre ise burada kastedilen fiziksel pislik değil, şirk ve küfürle eşdeğer olan manevî pisliktir.³⁰⁹ Allah'a ortak koşmaları nedeniyle onlar manevi bir pisliktir. Zaten kelime insan hakkında kullanıldığında o kişinin karakersiz ve aşağılık biri olduğu anlatılmak

³⁰⁶ Tevbe, 9/28

³⁰⁷ Razi, *a.g.e.*, XIV/24-25; İbnü'l Cevzi, *a.g.e.*, III/417.

³⁰⁸ Zemaşeri, *a.g.e.*, III/30-31.

³⁰⁹ Öztürk, Mustafa, *Kuran-ı Kerim Meali*, Ankara okulu Yay., Ankara, 2014, s. 226.

istenir.³¹⁰ Sonra şer'an ve aklen de açıktır ki necis oldukları hükmü insan olarak yaratılmaları açısından değildir, şirk gibi kendi kespleri açısından arızî bir durumdur. Yani müşrikler de birer insan olmak bakımından bizzat ve doğuştan değil, müşrik olmaları dolayısı ile itikat ve amel yönünden pisliğe batmışlardır. Sanki bir pislik gibi iğrenilecek durumdadırlar. Dışarıdan pislikleri görünmese bile şirkleri sebebiyle manen pistirler.³¹¹

Tevhid inancını benimsemeyip şirk koşan insanlar akıl ve gönül bakımından pislik içindedirler. Kur'an insanları bu pislikten kurtarmak için gönderilmiştir. Çünkü en büyük pislik şirkidir. "O halde pis olan putlardan ve yalan sözden kaçınmın."³¹²

İnkâr edenlerin küfürleri canlarına yapışmış necaset gibidir. Pis oluşları maddi değil, manevidir. Bedenleri değil, kalpleri pistir.³¹³ Neces, fikir ve inanç pisliği anlamında alınması gerekir, manayı maddi pislik ile sınırlamak doğru değildir.

Kur'an-ı Kerim'de aynı anlam çerçevesinde kullanılan ve on ayette geçen diğer bir kelime de 'rics'dir. Rics; kötü olan veya hissen ya da aklen ve örfen pis kabul edilen şeylere denilir. Bu kelime her sözde bulunduğu makama uygun olarak açıklanır. 'İçinde hayır bulunmayan şey' ayrıca 'dünyada lanet, ahirette azap' şeklinde anlaşılmıştır. Allah Teala, "Allah, pisliği akıllarını kullanmayanların üzerine çökertir."³¹⁴ buyurmaktadır. Ayrıca En'am suresinde de "Kimi de sapıklığa düşürmek isterse onun sinisini de göğe çıkarıyormuş gibi iyice dar ve sıkıntılı yapar. Allah böyle yaptığı gibi, pisliği iman etmeyenlerin üzerine çökertir."³¹⁵ buyrulmaktadır. Yani, nasıl kafirin göğsünü İslama karşı dar ve sıkıntılı yaparsa, Allah'ın onun hakkındaki sünneti ve takdirine uygun olarak pisliği imandan yüz çevirenlerin üzerine çökertir. Böylece o pislik, özellikle onların davet ehliyle olan amellerinde ve tasarruflarında ortaya çıkar. Bu amellerin çoğu, asıl itibariyle veya ona sevkeden kasıt ve niyet itibariyle kötü ve çirkin olur.³¹⁶

³¹⁰ Şimşek, *a.g.e.*, II/434.

³¹¹ Yazır, *a.g.e.*, IV/2501.

³¹² Hac, 22/30

³¹³ Ateş, *a.g.e.*, IV/54.

³¹⁴ Yunus, 10/100

³¹⁵ En'am, 6/125

³¹⁶ Rıza, *a.g.e.*, IX/651.

Rics bir pisliktir ki, bulaşanı da rics haline getirir. İnkârın her türü, inkara vasıta ve alet olan her şey rics haline gelir.³¹⁷

Her türlü delili reddeden, sürekli mucizeler isteyen, tezgahlar kurarak insanları aldatan kimseler, bu yaptıkları sebebiyle İslamı kabullenme istidatlarını ortadan kaldırmışlardır. Bunlar fitratlarını bozmuş ve kötü amelleriyle kalplerini kirletmiş kimselerdir. Tıpkı yükseklere tırmanan gibi kalpleri daralmış ve tıkanmıştır. Gerçekler kalplerine yol bulmaz.³¹⁸ İradelerini inkar yönünde kullanan ve bu konudaki ısrarları yüzünden kalplerinin mühürlenmesini hak eden kimselerin göğsü de, üzerlerine çöken inkâr pisliğinin basıncı altında sıkışmış ve tıkanmış haldedir ve bu sıkışma, İslamı hatırlatan şeyler karşısında etkisini açıkça belli etmektedir.³¹⁹

Kur'an'da nasıl küfür ve şirk necislikle birlikte düşünülüyor ve öyle anılıyorsa, iman ve mü'minlikte mütetahir (çok temiz) kelimesi ile birlikte anılmaktadır. Daha vahyin ilk günlerinden itibaren Peygamber ve O'nun şahsında tüm mü'minler maddî ve manevî temizliğe çağrılmışlardır: "Elbiseni tertemiz tut. Pislikten uzak dur."³²⁰

Mü'minler imanları dolayısıyla sadece Allah'ın uluhiyetini kabul etmiş; böylelikle de kalplerini ve hayatlarını Allah'tan başkalarından temizlemişlerdir. Şirki terk etmekle en büyük temizliği yapmışlardır. Çünkü şirk en büyük günah ve pisliktir. "Ve onlar o büyük günahta (Allah'a eş ve ortak koşmada) ısrar etmişlerdir."³²¹

Mü'minler temiz kimselerdir, öyle olmalıdır. Kalbi temiz, zihni temiz, bedenleri ve çevreleri temizdir. Amelleri salih ve gösterişten uzak; yeyip içtikleri helal ve hoş olmalıdır. Çünkü "Allah çokça temizlenenleri ve tevbe edenleri sever."³²²

³¹⁷ Şahinler, *a.g.e.*, s. 109.

³¹⁸ Şimşek, *a.g.e.*, II/216.

³¹⁹ Kandemir, *a.g.e.*, I/483.

³²⁰ Müddesir, 74/4-5

³²¹ Vakıa, 56/46

³²² Bakara, 2/222

Kur'an-ı Kerimde Dırar Mescidine karşı Kuba Mescidi övülürken oranın takva ve tevhid temeli üzerine inşa edildiği, ayrıca orada temizlenmeyi çok seven, çok temiz mü'min kimselerin bulunduğuna vurgu yapılmıştır.³²³

Temiz olmak, pis ve çirkin şeylerden uzak durup fuhşiyattan sakınmak tarih boyunca tevhid ehli ile özdeşleşmiştir. Öylesine özdeşleşmiştir ki Lut kavmi Lut Peygamber ve onunla beraber iman edenlerle güya dalgalarını bile temizlik ve iffet üzerinden geçmişlerdir. İnkâr edenlerin gözünde bile maddi ve manevi temizlik tevhid ehlinin markası olmuştur. “Kavminin Lut’a verdiği cevabı ise şundan ibaret oldu: ‘Bunları memleketimizden kovalım; çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış (güya pek namuslularmış)’”³²⁴

Buhari'nin rivayet ettiği sahih bir hadiste de “Muhakkak ki mü'min necis olmaz”³²⁵ buyrulmaktadır. Kanaatimizce bu hadis mü'minlerin önüne hedef koymakta; fiili durumdan çok olması gerekeni idealize etmektedir. Yani Müslüman tertemiz olmalıdır. Maddi ve manevi pislik müslümana yaraşmaz.

1.1.13. Arslandan Ürkümüş Yaban Eşekleri

“Böyle iken onlara ne oluyor ki, adeta arslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi (hâlâ) öğütten yüz çeviriyorlar.”³²⁶

Allah Tealâ bu ayetlerde Kur'an'dan nefret edip ondan yüz çevirenleri, Kur'an'ı arkasına atanları, inkâr ve sapıklıkta ısrar edip Hakkın sesine kulak vermeyip, üstelik bu sesten nefret edip uzaklaşan kafirleri arslan veya atıcıları görüp kaçan yaban eşeklerine benzetmektedir. Bu, mükemmel bir benzetme ve mukayesedir. Çünkü Allah'ın kelimandan yüz çevirenler, Allah'ın peygamberini gönderdiği şeyleri bilmemede yaban eşeklerine benzerler. Bu eşekler bir arslan veya avcının sesini işittiklerinde, akılları baştan gitmişçesine şiddetle ürküp kaçarlar. Bu, küfredenler için oldukça ağır bir kötülemedir. Çünkü onlar, yaban eşeklerinin tehlike

³²³ Tevbe, 9/107

³²⁴ A'raf, 7/82

³²⁵ Buhari, *a.g.e.*, I/389.

³²⁶ Müddesir, 74/49-51

ve ölümden kaçtıkları gibi, kendi mutluluk ve gerçek hayatlarının bulunduğu hidayetten yüz çevirip kaçmışlardır.³²⁷

“Arslandan ürkmüş yaban eşeği” Arapça bir deyimdir. Yabani eşeklerin özelliklerinden biri de şudur; bir tehlike hissettikleri zaman öyle korkup kaçarlar ki başka hiçbir hayvan böyle kaçamaz. Bu yüzden Araplar çok korkarak aklı başından gitmişçesine kaçan bir kimseyi arslan ya da avcı görmüş yaban eşeğinin kaçışına benzetmektedirler.³²⁸ Bizim lisanımızda da “acıyan eşek atı geçer” diye bir deyim vardır ki benzer bir durumu anlatmaktadır.

Ayette geçen “kasvere” kelimesi zorba, zorlu gibi anlamlara gelip genelde arslan kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır. Avcı, ok atıcısı, zorlu avcı topluluğu olduğu da söylenmiştir.³²⁹

İşte Kur’an ile verilen Allah öğüdünden kaçan, onu dinlemek istemeyen budalalar öyle ürkün kaçıyorlar. Oysa o zavallı vahşi eşeklerin kaçmaları bir çaresizlik olmakla beraber yine de tehlikeden kaçmaktır. Onda belki bir kurtuluş, bir umut, bir fayda düşünülebilir. Ama ya öğütten kaçanlar, onlar tehlikeden değil, kurtuluştan, kurtarıcıdan kaçıyor, faydalarını bırakıp yok oluşa koşuyorlar.³³⁰ Bu kaçışlarıyla da insan vasfından çıkıp vahşi hayvanlara dönüyorlar. Ve bu benzetme onların akıllarının azlığına ve aptallıklarının çokluğuna işaret etmektedir.³³¹

Ayette geçen ‘müstenfirah’ (şiddetle ürkün kaçan) sözcüğü, ‘en nafirah’ (ürkün kaçan) sözcüğünden daha belîğ ve daha geniş anlamlıdır. Zira birincisi, şiddetli ürkmekten dolayı birbirini ürkütme, ürkmeye teşvik etme anlamı içerir. İstif’al babı, normal mücerret fiilden bir miktar daha fazla istek bildirir. Sanki birbirlerine ürkmeyi tavsiye ederler, bu konuda bir anlaşmaya varmışlardır.³³² Tıpkı şu ayetlerde ifade edildiği gibi:

³²⁷ İbnü Kayyim, *a.g.e.*, III/223

³²⁸ Mevdudi, *a.g.e.*, VI/327.

³²⁹ İbnü’l Cevzi, *a.g.e.*, VIII/412; Razi, XXII/276.

³³⁰ Yazır, *a.g.e.*, VIII/5467.

³³¹ Zemahşeri, *a.g.e.*, VI/263.

³³² İbnü Kayyim, *a.g.e.*, III/223.

“O kafirler birbirlerine şöyle derler: “Bu Kur’an’a kulak vermeyelim, onun hakkında ileri geri konuşup yaygara koparalım da böylece onun etki gücünü kıralım.”³³³

“Onlar Kur’an’dan uzak durdukları gibi başka insanların onu dinlemesine de engel olurlar.”³³⁴

İnkâr edenler nefislerinin istediği şekilde yaşamaktan vazgeçmiyorlardı. Onların Kur’an ve Peygamber karşısındaki inkâr ve inatlarının temelinde böyle bir sorumsuzluk psikolojisi yatmaktadır.³³⁵

Neml suresinde inkâr edenler “arkalarını dönüp gidenler” olarak tanımlanırken vahiyden istifade edemedikleri belirtilmiştir. Ve ancak iman edenlerin Kur’an’ın rehberliğinden yararlanabildikleri ifade edilmiştir.³³⁶

İnkâr edenlerin en çok hoşlanmadıkları duymak dahi istemedikleri ve duyduklarında da kaçıp gittikleri konu tevhid konusudur:

“Ne zaman Allah’tan tek gerçek ilah olarak söz edilse, ahirete inanmayan o müşriklerin kalplerinde derin bir nefret duygusu oluşur; ama Allah değil de putların adları anılınca yüzlerinde güller açar.”³³⁷

“Sen Kur’an okurken Rabbinden tek gerçek ilah olarak söz ettikçe onlar bundan çok rahatsız olur ve nefretle yüz çevirip oradan uzaklaşırlar.”³³⁸

“Baksanıza, onca tanrıyı bir tek tanrıya indirmiş. Hayret ki ne hayret derler.”³³⁹

Bu durum küfredenlerin alışlagelmiş bir adettir. Kendi ilahları da Allah ile birlikte anılmayıp sadece Allah’tan söz edildiğinde kalplerinde bir burukluk, bir tiksinti duyarlar. Ama Allah dışında taptıklarından söz edildiğinde son derece mutlu olurlar.

³³³ Fussilet, 41/26

³³⁴ En’am, 6/26

³³⁵ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, V/501.

³³⁶ Neml, 27/80-81

³³⁷ Zümer, 29/45

³³⁸ İsrâ, 17/46

³³⁹ Sâd, 38/5

Kimi insanlar, ma'bud olarak yalnız Allah'a, kanun olarak yalnız O'nun şeriatına ve prensip olarak sadece O'nun yoluna davet olundukları vakit ruhları daralır, sıkılırlar. Ne zaman ki beşeri kanunlar ve nizamlar söz konusu edilse neşeleri yerine gelir, yüzleri güler, bunlar hakkında gönül rahatlığı içinde konuşurlar. Bunlar basireti bağlanmış, tabiatı bozulmuş, sapmış saptırılmış kimselerdir. Her türlü çevre ve zamanda, her cins ve kavimde rastlamak mümkündür bu kişilere.³⁴⁰

Bu durum müşriklerin alışlagelmiş bir adeti olduğu gibi ne yazık ki bazı talihsiz Müslümanlar da bu hastalığa yakalanmış ve müşrikler gibi aynı tavır içerisine girmişlerdir. Allah'a inandıklarını söylemelerine rağmen, onlara sadece Allah'a kulluk etmekten bahsetseniz hemen yüzlerini asar ve size derler ki: "Bu adam evliyaya inanmadığı için sürekli Allah deyip duruyor." Fakat onlara başka zatlardan bahsederseniz, gözlerinin içi güler ve memnun olurlar. Bu davranışlarından onların muhabbet ve ilgilerinin kime daha fazla olduğu açıktır.³⁴¹

Müfessir Alusi zikrettiğimiz duruma işaret ederek ve Müslümanların bir kesiminin durumunu müşriklerin durumuna benzeterek onları kınamakta ve şöyle demektedir:

"İnsanlardan birçoğunun, Allah'ın müşrikleri nitelediği bu vasıf üzere olduklarını görüyoruz. İhtiyaç ve sıkıntılarının giderilmesi konusunda kendilerinden yardım istedikleri ölümler anıldığında sevindiklerini, kendi hevalarıyla ve o ölümler hakkındaki inançlarıyla uyuşan uydurma menkıbeleri dinlemekten mest olduklarını görüyoruz. Bunlar, o yardım istedikleri kimselerin lehine söz söyleyenleri yüceltir, yalnız başına Allah'ın ve O'nun yegâne tasarruf sahibi ve tasarrufunda bağımsız olduğu, yüceliğinin büyüklüğüne dair sözler söylendiğinde ise sıkılıp daralır. Bu tür şeyler anlatanlardan hiç hoşlanmaz, onları dışlarlar. Bir gün sıkıntılı bir anında ölümlerden birinden yardım isteyen ve 'Ey falan, yardımına gel' diyen birine, 'Ey Allah'ım! de; çünkü yüce Allah şöyle buyuruyor: "Kullarım sana, beni sorarlarsa ben yakınım; dua edenin duasını anında kabul ederim."³⁴² dediğimde bana fena şekilde kızdı. Arkamdan, 'Bu kişi, evliyayı inkar ediyor' dediğini duydum. Hatta o çevreden

³⁴⁰ Kutup, *a.g.e.*, XII/467.

³⁴¹ Mevdudi, *a.g.e.*, V/111.

³⁴² Bakara, 2/186

birinden o kişinin şöyle dediğini duydum: ‘Velinin icabeti, Allah’ın icabetinden daha süratlidir.’

Bu söz, küfürdür. Allah’tan bizi sapıklık ve azgınlıktan korumasını dileriz.”³⁴³

Putlara tapmak küfredenlerin öylesine içlerine sinmiştir ki yalnız olarak Allah’ın adının anılmasından sıkılırlar, mutlaka tanrılarının da Allah ile beraber anılmasını isterler. Tanrıları anılmazsa başlarına bir bela gelir diye korkarlar. Tanrıları da anılınca rahat ederler.³⁴⁴

Putlarıyla Allah arasında kaldıklarında tercihlerini hep putlarından yana kullanırlar.

“Allah’ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah’a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah’a, bu da ortaklarımıza dediler. Ortakları için ayrılan Allah’a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor. Ne kötü hüküm veriyorlar.”³⁴⁵

Cahiliye Araplarından bazıları, ekinlerinin ve hayvanlarının bir kısmını Allah ile putları arasında bölüştürürler ve “Şu Allah’ın payı, bu da tanrılarımızın payıdır” derlerdi. Allah için ayırdıklarını konuklara ve fakirlere harcarlar, Tanrılar için harcadıklarını da onların huzurunda yapılacak ayinlere, mabed bekçilerine vs. şeylere harcarlardı. Eğer Allah’ın hakkından putun hakkına bir şey geçerse onu öyle bırakırlardı. Putun hakkından Allah için ayrılan tarafa bir şey geçerse, onu alıp tekrar putun payına katarlardı. Ve “Allah zengindir, bunlar ise fakirdir” derlerdi. Puta ayrılan tarafa bir şey geçmemesine dikkat ederlerdi. İşte Yüce Allah onların bu yaptıklarına işaret etmekte ve onları kınamaktadır.

Toparlayacak olursak haktan, hakikattan, vahiyden ve tevhidden arslandan ürkmüş bir yaban eşeği gibi süratli bir şekilde kaçmak kafirlerin karakteristik bir özelliğidir. Pek çok ayette direkt ya da dolaylı olarak bu konuya temas edilmiştir.

³⁴³ Alusî, Şehabüddin Seyyid Mahmud, *Tefsiri’l Kurani’l Azim*, Dar-ı İhyaüt Türaisil Arabi, Beyrut, trs., XXIV/10.

³⁴⁴ Ateş, *a.g.e.*, VIII/21.

³⁴⁵ En’am, 6/136

1.1.14. Yüzükoyun Sürünenler

“Şimdi söyleyin bakalım, yüzüstü kapanarak giden mi daha doğru yoldadır, yoksa dosdoğru bir yolda dümdüz giden mi?”³⁴⁶

Ayette kafirlerle ilgili bir benzetme yapılmış; mü'min ile kafir arasındaki fark belirginleştirilerek benzetmenin daha güzel anlaşılması sağlanmıştır. Burada inkar eden kafir yüzüstü kapanarak giden, iman eden kişi de dosdoğru bir yolda dümdüz gidene benzetilmektedir.

Hayvanlar insanlardan yana fayda sağlasınlar diye yaratılmış ve onların buyruğuna verilmiştir. İnsanoğlu en şerefli canlı olarak yeryüzünde bulunuyor; o bakımdan da iki ayak üzeri dimdik durabilme nimetine erdirilmiştir. Hayvanlar ise insanların istifadesine verildiği için çoğu yüzükoyun iki veya dört ayaklı, ya da sürüngen olarak yaratılmışlardır. İnsanla hayvan arasındaki bu açık fark ne ise, inkarcıyla mü'min arasındaki fark da odur.³⁴⁷ Küfredenlere sanki “Sizler hayvanlar gibi bir yola sevk edilmiş gitmektesiniz” denilmektedir.³⁴⁸

İnkâr karanlıktır, iman ise aydınlıktır. Karanlıkta giden nereye gittiğini bilmez, ayağı engellere takılır ve iki de bir yüzükoyun düşer. İnkâr edenlerin, niçin inkârı seçtiklerine dair ellerinde bir delilleri yoktur. Şaşkıncırlar, karanlıkta rastgele giden gibidirler. Oysa iman eden deliller nedeniyle o yolu seçmiştir. Bu sebeple de iman yolu aydınlıktır. Elbette delilleri olmayan ile delilleri olan bir değildir ve elbette delili olan doğru yoldadır. İnkâr edenlerin delillerinin olmadığı, bu sebeple yolda düşse kalka gittikleri fakat nereye gittiklerini bilmedikleri ve bunun şaşkınlığı içerisinde oldukları belirtilmektedir.³⁴⁹

“Yüzükoyun kapanarak yürüyen” iki manaya gelebilir: önünü görmeden sağa, sola kızak yaparak, yahut engebeli yolda ikide birde yüz üstü kapaklanarak yürüyen demektir. İşte bu kafirin durumudur. Mü'min ise dümdüz yolda düzgün, önünü göre

³⁴⁶ Mülk, 67/22

³⁴⁷ Şahinler, *a.g.e.*, s. 320.

³⁴⁸ Mevdudi, *a.g.e.*, VI/383.

³⁴⁹ Şimşek, *a.g.e.*, V/279.

göre bilinçli olarak yürüyen insan gibidir. Birincisi amacına ulaşamaz, bocalayıp durur; ikincisi varacağı yere güvenle varır.³⁵⁰

Kur'an-ı Kerim'de iman yolu dosdoğru, müstakim olarak; o yol üzere gidenler de basiret ve aydınlık bir yol üzere bulunanlar olarak tanımlanmıştır.

“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uygun, (başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti.”³⁵¹

“De ki: “İşte bu benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz. Allah'ı (ortaklardan) tenzih ederim. Ve ben ortak koşanlardan değilim.”³⁵²

Şurası muhakkak ki iman hayatı, doğruluk, dürüstlük ve kolaylık yoludur. Müminler düzgün ve mamur yollarda ilahi kanunların uyarınca hareket ederler. İman kaflesinin hamd ve sena ile yürüdüğü yoldur bu. Bu yol bütün canlı ve cansız varlıklarıyla mevcudat kervanının takip ettiği yoldur. Mü'minler yüce hedeflere doğru yol alıyorlar. Düzgün adımlarla ilerliyorlar. Gittikleri yol dosdoğru, hedefleri besbelli...

Yine şurası da muhakkak ki küfür hayatı zorluk, sapıklık ve düşkünlük yoludur. Küfredenlerin yolu Allah'ın yolundan sapan uğursuz şakîlerin yoludur. Onlar Allah'ın kanunlarıyla çatışan, doğru yoldan mahrum olanlardır. Onlar fitratın kanunlarına karşı çıkarlar. Onun dışında bir yol takip etmek isterler. Bunun için de sürekli bir çatışma devamlı bir kayma ve ebedî bir yorgunluk içerisinde sapıtıp kalırlar. Onlar yüzükoyun sürünen ya doğrudan doğruya ayaklarıyla değil de hedefe varmak için yüzüstü sürünerek giden kimselerdir. Yahut da yolda yürürken ayağı kayıp yüzükoyun düşen sonra yeniden ayağa kalkıp tekrar aynı şekilde düşen kimsedir. Her iki hal de zor, acı, sıkıntı ve meşakkat dolu haldir. Kişiyi doğru bir yola ve iyi bir neticeye ulaştırmaz. Hiç böyle yürüyenle, sağa sola sapmadan, ayağı

³⁵⁰ Ateş, *a.g.e.*, IX/539; Ayrıca bkz. Zemahşeri, *a.g.e.*, VI/176.

³⁵¹ En'am, 6/153

³⁵² Yusuf, 12/108

kaymadan dosdoğru yolunda yürüyen, hedefi belirli, gideceği nokta kesin olan kimse bir olur mu?³⁵³

“Yüzükoyun sürünen” benzetmesini farklı şekillerde anlayanlar olmuştur. Bu manaların hepsi doğrudur, biri diğerini nakzetmez. Örneğin bu benzetmenin ‘kişiyi gündelik dünyevî endişelerinin ötesindeki hiçbir şeyi umursamaz hale getiren ve böylece onu ‘yüzüstü hareket eden’ bir sürüngene benzeten ‘ruhî duyarsızlığa işaret eden’ bir teşbih olduğu söylenmiştir.³⁵⁴ Alimler daha sonra değişik izahlar yaparak bazıları: “Bu, kafirin ahiretteki durumunu anlatan bir ifadedir” demişlerdir. Mesela Katade, ‘Kafir, Allah’a isyan etme işine diz çökmüş, Allah da onu kıyamet günü böyle, dizüstü, yüzüstü haşretmiştir. Mü’min ise, apaçık olan din üzere gitmiş, Allah da onu kıyamet günü dümdüz yol üzere haşretmiştir.’³⁵⁵ Bir başka görüşe göre de bu benzetme mü’min ile kafirin benzetmesi olduğu kadar imanla küfür yollarının da bir benzetmesidir. Hatta kafir için ayette yoldan bahsedilmiyor bile. Bu da bahse değer, anmayı gerektirecek bir yollarının dahi olmadığı anlamındadır.³⁵⁶

1.2. Yahudiler ile İlgili Benzetmeler

Kur’an-ı Kerim’de küfür kavramı Müslüman/mü’minin tam karşısında ehli kitaptan olan Yahudi ve Hıristiyanları da içine alacak şekilde genel bir anlamda kullanılmıştır.

“Kitap ehlinden ve müşriklerden küfredenler, kendilerine apaçık delil/beyyine gelinceye kadar buldukları durumdan ayrılacak değillerdi.”³⁵⁷ ayetinde de kafir kavramının ehli kitap ve müşrikleri birlikte kapsayacak şekilde kullanıldığını görmekteyiz.

Yaptığımız araştırmada Kur’an-ı Kerim’de Hıristiyanlarla ilgili bir benzetme tesbit edemedik. Yahudilerle ilgili ise iki benzetme olduğunu gördük. Bunları da zilletle damgalı ve kitap yüklü eşek başlıkları altında incelemeye gayret ettik.

³⁵³ Kutup, *a.g.e.*, XV/115-116.

³⁵⁴ Esed, *a.g.e.*, III/1171.

³⁵⁵ Razi, *a.g.e.*, XXX/72.

³⁵⁶ Kasımî, *a.g.e.*, XVI/5888.

³⁵⁷ Beyyine, 98/1

Şimdi tarihin kaydettiği en eski milletlerden biri olan ve Kur'an'da haklarında en geniş anlatımın yapıldığı Yahudilerle ilgili benzetmeleri sırasıyla ele alalım:

1.2.1. Zilletle Damgalı

“Hani siz: “Ey Musa! Doğrusu biz, bir tek çeşit yiyeceğe katlanmayız. Bizim için Rabbine dua et de topraktan yetişen ürünler; sebze, salatalık, sarımsak, mercimek, soğan gibi ürünler çıkarsın” demiştiniz. O da demişti ki: “Daha iyi olanı, daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? O halde aşağılanmış olarak şehre inin, orada istedikleriniz var.” Böylece onlara zillet ve meskenet damgası vuruldu, Allah'ın gazabına uğradılar. Bütün bunlar Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. İşte bütün bunlar, isyan etmeleri ve sınırı aşmaları sebebiyledir.”³⁵⁸

Bu ayet, Yahudilerin daima zillet ve meskenete maruz kalacağını, zillet ve meskenetin onların ayrılmaz parçaları haline geldiğini ifade eder. Ayet aynı zamanda, bir çadırın içindekileri ihata etmesi gibi, zillet ve meskenetin her taraftan onları kuşattığını bildirir.³⁵⁹ Bu ayette Yahudiler, üzerinde zillet damgası ve mührü taşıyan bir şeye benzetilmişlerdir.

İsrailoğulları aslında Hz. İbrahim'in torunları olup yüksek bir ahlakî kültür ve geleneğe sahip oldukları halde, yüzyıllar boyunca Mısır'da kaldıkları için oranın putperest kültürüyle dejenere olmuş, orada ikinci sınıf insanlar olarak muamele görmeleri sebebiyle günlük rahatlarından öte bir gaye tanımayacak; iman, özgürlük, bağımsızlık gibi yüksek değerler uğruna sıkıntılara katlanmayı göze alamayacak kadar bayağılaşmış, hatta korkak bir toplum haline gelmişlerdi Nitekim Hz. Musa, “Allah içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar yaptı, alemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi”³⁶⁰ şeklindeki sözleriyle onları onurlandırıp kendilerine vatan kılınan mukaddes topraklara doğru arkalarını dönmeden ilerlemelerini emrettiği halde onlar o ülkede güçlü bir kavim bulunduğunu ifade ediyor ve “ey Musa! Onlar orada buldukları sürece biz oraya asla giremeyeceğiz.

³⁵⁸ Bakara, 2/61

³⁵⁹ Eren, *a.g.e.*, s. 84.

³⁶⁰ Maide, 5/20

Sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız”³⁶¹ diyorlardı. Halbuki eski yurtları olan kutsal topraklara dönüp bağımsız ve onurlu bir toplum olarak yaşamaları, böyle bir onura layık olmaları için de her şeyden önce Allah’a ve O’nun elçisi, kendilerinin de rehberi ve kurtarıcısı olan Hz. Musa’ya tam bir sadakatle inanıp bağlanmaları, onun öğretisini benimseyip hazmetmeleri, amaçlarını gerçekleştirme yolunda, maddi sıkıntılara katlanmaları gerekiyordu. Fakat onlar hâlâ Mısır’da iken yaşadıkları sıradan hayatı özlüyor, bir tek yemekle yetinemeyeceklerini söylüyor ve Musa’dan çeşitli sebzeler istiyorlardı.³⁶²

İsrailoğulları bu sözleriyle gerçekte, Mısır hayatına duydukları özlemlerini dile getiriyorlardı. Çünkü istedikleri yiyecekleri, Mısır’da yiyorlardı. Yani bir yanda özgürlükle birlikte bildircin eti ve kudret helvası, diğer tarafta ise söz konusu ettikleri yiyeceklerle birlikte esirlik hayatı. Onlar “varsın esir hayatı yaşayalım, yeter ki yiyeceklerimiz olsun” diyorlardı.

Aslında insanın devamlı aynı yiyeceği yemesi bıkınlık verir. Sürekli yenen, bildircin eti ve kudret helvası olsa da. Bunu ifade etmekte de yadırganacak bir taraf yoktur. Ancak bunun dile getiriliş tarzı ve buna alternatif olarak istenen şey önemlidir.³⁶³ İsrailoğulları da işte burada kaybetmişlerdir. Çeşitlilik isteğinde bulunmakta esasen bir günah yoktur. Fakat bunu yaparken, bir taraftan eldeki nimetin yokluğu zamanında çekilen acıları unutmamak, diğer taraftan da yüce bir ruh haliyle ve temiz bir kalple hareket edip şükürü artırmak ve daha önemlisi, bedenin istek ve ihtiyaçlarına kapılıp edep ve terbiye dışına çıkmadan hareket etmek icap ederdi.³⁶⁴ Tevrat’taki anlatımlarda da onların her bir sıkıntı ile karşılaştıklarında, bunu Mısır’daki hayatlarıyla kıyaslayarak Mısır’daki hayatlarının çok daha iyi olduğunu söyledikleri, böylece Mısır’daki hayatlarına özlemlerini dile getirdikleri anlaşılmaktadır.

Kısacası, İsrailoğulları bayağı olarak kalmakta direniyorlardı. Allah’ın verdiği nimetlere nankörlük ediyor, özgürlüğün değerini anlamıyorlardı.³⁶⁵

³⁶¹ Maide, 5/21-24.

³⁶² Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, I/126.

³⁶³ Şimşek, *a.g.e.*, I/95.

³⁶⁴ Yazır, *a.g.e.*, I/375.

³⁶⁵ Şimşek, *a.g.e.*, I/96.

“Üzerlerine aşağılık ve eziklik damgası vuruldu. “Zillet ve zûl”, “onur ve şeref”in zıddı olup insan nefsinde kötü ahlakı temsil eden bir kelimedir. Yahudilere alçaklık ve yoksulluk damgalarının vurulması, bu iki vasfın onların ayrılmaz bir karakteri kılındığı anlamında kullanılmıştır. Tıpkı tuğranın demir para üzerine vurulması gibi, söz konusu iki vasıf onların tabiatlarına adeta damgalanmıştır.³⁶⁶

Ayetteki ‘üzerlerine alçaklık ve eziklik damgası vuruldu’ ifadesinden, Yüce Allah’ın onları bu duruma mecbur ve mahkum ettiği gibi bir mana çıkarılmamalıdır. Çünkü bu, böyle bir şeye delâlet etmemektedir. Bu durum sadece Yüce Allah’ın sünnetini temsil yoluyla göstermektedir. Çünkü bunlar zillet ve meskeneti gerektirecek işlerde ısrarcı olmuşlar ve nihayet bu durum kalplerine ve ta ciğerlerine kadar işlemiştir.³⁶⁷

Peki Yahudiler hangi işlerinden dolayı zillet ve meskenetle damgalanmışlardır? Yukarıda açıkladığımız Allah’a karşı edepsiz yaklaşım ve esaret hayatına özlem duymalarına ilaveten daha başka hangi eksik ve yanlış işleri vardır ki zilleti onlara karakter kılmıştır? Kur’an, zillet, meskenetin sebeplerini dört maddede özetlemektedir:

a) Allah’ın ayetlerini inkâr etmeleri

İnkâr ettikleri ayetler kutsal kitabın ayetleri olabileceği gibi, peygamberlerin gösterdiği ve esasında Allah’ın kudretinin işaretleri olan mucizeler de olabilir. Çünkü onlar olağanüstü sahneleri müşahade etmelerine rağmen Musa’yı sıkıntıya sokmak ve birçok talepte bulunup O’nu zor duruma düşürmek suretiyle, söz konusu mucizelerin üzerlerinde en ufak bir tesir icra etmediğini dolayısıyla onları inkâr ettiklerini ortaya koymuş oluyorlardı.³⁶⁸

b) Haksız yere peygamberleri öldürmeleri

Bu ifadeden, peygamberlerin haklı olarak öldürülebilecekleri anlaşılmaz. ‘Haksız yere’ ifadesi onların bu işin çirkinliğini bildikleri halde yani bile bile yaptıklarına vurgu yapmak üzere te’kid için getirilmiştir.³⁶⁹

³⁶⁶ Rıza, *a.g.e.*, I/331.

³⁶⁷ Rıza, *a.g.e.*, I/57.

³⁶⁸ Rıza, *a.g.e.*, I/332.

³⁶⁹ Razi, *a.g.e.*, III/103.

Ayetin bu kısmından anlıyoruz ki, İsrailoğullarının zillet ve meskenet damgasını yemeleri, sadece Musa'nın döneminde yaptıklarıyla kayıtlı değildir. Onlar rehberlik etmek üzere kendilerine gönderilen peygamberleri öldürüyorlardı. Eş'ya, Zekeriya ve Yahya Peygamberleri haksız yere öldürmüşlerdi. Halbuki Tevrat, değil bir peygamberi, öldürülmesini gerektirecek meşru bir sebep olmadıkça herhangi bir insanı bile öldürmeyi yasaklamaktadır. O halde kendilerine gönderilen Tevrat'ın emirlerini de çiğniyorlardı.³⁷⁰

Peygamberler, Allah'ın beşer alemindeki elçileridir. İnsanların onları öldürmesi, görünüm itibarıyla peygamberlere karşı yapılmış bir hareket gibi olsa da esasen Allah'a savaş açmaktan başka bir şey değildir. Bu savaşın galibi Allah olacağına göre insanların eline zillet ve meskenetten başka bir şey geçmemesi kaçınılmazdır.³⁷¹

Bu ayetler Medine'de yaşayan Yahudilere hitap etmektedir. Biz biliyoruz ki o gün yaşayan Yahudiler bir peygamber öldürmüş değillerdi. O halde niçin peygamber öldürdüklerinden söz edilmekte ve bu suçtan dolayı muahaze edilmektedirler?

Bunun cevabı şudur: Medine'de yaşayan Yahudiler kendilerini geçmişleriyle bütünleşmiş görüyor ve atalarının yapmış olduğu o fiilleri tasvip edip karşı çıkmıyor idiler.³⁷²

İşte geçmiş dönemde yaşamış olan Yahudiler hakkında Kur'an-ı Kerim'de dile getirilen hususların o günkü Yahudiler hakkında da geçerli olmasının nedeni budur.³⁷³

c) İsyân etmeleri

'İsrailoğullarından kafir olanlar, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlenmişlerdir. Bunun sebebi isyan etmeleri ve sınırı aşmalarıdır.'³⁷⁴

İsyân, insanların Allah'la ve O'nun peygamberiyle olan ilişkilerini bozmaktadır. Manevi ve sosyal boyutlarıyla isyan, Allah'ın en fazla buğzettiği

³⁷⁰ Şimşek, *a.g.e.*, I/96.

³⁷¹ Bayraklı, *a.g.e.*, III/323.

³⁷² Razi, *a.g.e.*, VII/197.

³⁷³ Şimşek, *a.g.e.*, I/404.

³⁷⁴ Maide, 5/78

şeydir. O bakımdan isyanın, müslümanara kötü gösterildiği Kur'an'da bildirilmektedir.³⁷⁵

Zemahşeri'ye göre küfür Allah'ın gazabını ve azabını tek başına gerektiren yegane şey değildir. Aynı şekilde insanların Allah'a isyan etmeleri ve O'nun çizdiği sınırlarda durmaları da Allah'ın gazabının diğer bir sebebidir.³⁷⁶ “Günahlarından dolayı suda boğuldular. Böylece ateşi boyladılar.”³⁷⁷

d) Taşkınlık ve aşırılık yapmaları

İnsanların, Allah'ın yasakladığı şeyleri yapmaları, emrettiklerini ise yapmamaları, haddi aşma/taşkınlık olarak nitelendirilmektedir. Aslında isyan ile haddi aşma arasında bir benzerlik vardır. Ama Kur'an ikisini de müstakil ve ayrı ayrı zikredince biz de iki ayrı başlık altında ele almayı uygun gördük.

Herhangi bir şeriat veya dinle amel eden kimse, önceleri o din ve şeraite muhalefet etmekten korkar ve çekingen davranır, muhalefet etmeye yeltenip bu işi ilk defa yaptığında söz konusu muhalefet nefsinde bir iz bırakır ve dinin heybet ve saygınlığı, o kişinin gözünde küçülmeye başlar. Söz konusu muhalefeti ikinci defa işlediği an dinin iradesine olan etkisi daha da zayıflamaya başlar, derken söz konusu muhalefet o kişinin bir huyu ve adeti haline gelir ve artık o dinin temel prensip ve öğretilerini unuttur ve muhalefet ettikçe hırsı daha da artar. Tıpkı saldırdıkça hırçınlaşan hayvan gibi olur. Kişi bir işin arkasına düştü mü, ona olan temayülü daha da artar, özellikle nefse hoş gelen şeylerde.³⁷⁸

Yahudiler de taşkınlık yapa yapa, haddi aşma aşma dinlerinin onların yanında bir saygınlığı kalmadı; günahkarlık ve dolayısı ile zillet de onlara bir karakter oldu.

Bir ayeti kerimede de Yahudilerin nerede olurlarsa olsunlar aşağılanmaya ve zillet içinde yaşamaya mahkum oldukları bununla birlikte az çok bir izzet içinde yaşamalarının da ancak Allah'ın güvencesine ve insanların/başka toplumların ahdü eman vermesine bağlı olduğu belirtilmektedir.³⁷⁹

³⁷⁵ Hucurat, 49/7

³⁷⁶ Zemahşeri, *a.g.e.*, I/610.

³⁷⁷ Nuh, 71/25

³⁷⁸ Abduh, *a.g.e.*, I/333.

³⁷⁹ Alî İmran, 3/112

Onların dünyada yaşadıkları en ufak bir güvenlik bile kendileri tarafından kazanılmamıştır. Aksine başkalarının yardımları ve nezaketi nedeniyle güvenliğe sahip olmuşlardır. Onlar bunu, ya Allah adına Müslüman devletlerden ya da başka nedenlerle gayrimüslim devletlerden almaktadırlar. Yani eğer bazı durumlarda biraz politik güç kazanmışlarsa bunu bile kendi çabalarıyla değil, başkaları sayesinde elde etmişlerdir.³⁸⁰

Yahudilerin düçar oldukları söz konusu zillet ve meskenetten kurtulabilmeleri ayetteki ifadesi ile iki şekilde olabilmektedir:

- a) Allah'tan bir ip,
- b) İnsanlardan bir ip.

Dikkat edilirse, bu ifadede bir istiare söz konusudur: “ip” kelimesi hayale şunu getirmektedir: Bunlar, kendi başlarına çıkamayacakları kuyu gibi bir çukura düşmüşlerdir ve ancak üstten uzatılan bir iple kurtulabileceklerdir.³⁸¹

‘Allah’tan bir ip’ten maksadın cizye yani zimmet akdi olduğu görüşü tercih edilmiştir. Müslümanlar başka konularda İslam’ın emrinden kısmen sapmış olsalar bile zimmetlerine girenlere hep iyi davranmışlardır. Yahudiler de bu iyi muameleden fazlasıyla nasiplenmişlerdir. Mesela, Endülüs Emevi Devleti’nde himaye altında yaşayan Yahudiler, 1492 yılında bu devletin çökmesinden sonra Osmanlı Devleti’nin yardımını ve korumasıyla Türk Yurduna yerleşmişler ve böylece yok olmaktan kurtulmuşlardır.³⁸²

‘İnsanlardan bir ip’in ne olduğu ile ilgili iki görüş ağırlık kazanmıştır. Birincisi Razi’nin de tercih ettiği görüştür ki bundan maksadın ‘devlet başkanının yetkisine bırakılan hususlar olduğu’dur. Müslümanların devlet başkanı duruma bağlı olarak nasıl gerekiyorsa öyle davranır ve bunun sonucu olarak da bazen kısaltır, bazen de imkanları geniş tutabilir.³⁸³ İkincisi ise Şimşek’in de tercih ettiği görüştür ki ‘insanlardan bir ip’le hangi din ve milletten olursa olsun Yahudi olmayan kimseler

³⁸⁰ Mevdudi, *a.g.e.*, I/251.

³⁸¹ Eren, *a.g.e.*, s. 86.

³⁸² Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, I/654.

³⁸³ Abduh, *a.g.e.*, IV/68.

kasdedilmektedir. Bunlar Müslüman da olabilirler, başka inanç mensupları da olabilirler, çünkü ayette kimlerin kasdedildiği tasrih edilmemiştir.

Nitekim günümüzde Yahudilerin kurdukları İsrail devleti, silah gücüne, dünya Yahudilerinin ekonomik ve siyasal desteğine ve sanayi bakımından gelişmiş bir ülke olmasına rağmen varlığını Hıristiyan olan Amerika, İngiltere ve diğer devletlerin desteğine borçludur. Söz konusu devletler desteklerini çektikleri anda İsrail yok olmaya mahkumdur.³⁸⁴

Ayetteki ‘meskenet’ kelimesi, ekonomik bakımdan ‘fakirlik’ manasına gelebileceği gibi psikolojik açıdan fakirlik manasına da gelebilir. Buna göre Yahudiler zengin olsalar bile, daima fakirlik duygusu içinde olacaklar, madden zengin olmaları bu durumu ortadan kaldırmayacaktır. Abduh’a göre ‘meskenet’ öyle bir halet-i ruhiyedir ki, kaynağı kişinin özgüvenini yitirmiş olması, kendi kendini hor görmesidir.³⁸⁵ Nitekim Yahudiler silah ve teknik imkanlar bakımından Filistinlilerle, hatta bütün İslam alemiyle kıyas kabul etmeyecek ölçüde üstün olmalarına rağmen kendi devletlerinin sınırları içerisinde tedirgin ve huzursuzdurlar.³⁸⁶

Netice itibariyle İsrailoğulları başta Allah’ın ayetlerini inkâr etmek ve peygamberlerini öldürmek gibi çirkin şeyler yapınca hareketlerine uygun bir ceza olarak Allah da onlara engellenemez azabını verdi; ahiret zilletinin yanında dünya zilleti elbisesini de giydirdi.³⁸⁷

1.2.2. Kitap Yüklü Eşek

“Tevrat’tan sorumlu tutulan ve sonra da ona karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap yüklenmiş eşeklerin durumuna benzer. Allah’ın ayetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür. Allah zalimler guruhunu doğru yola kavuşturamaz.”³⁸⁸

Ayet, Tevrat’ı bilip de onun gereğini yerine getirmeyen Yahudileri, ciltler dolusu kitap taşıyan eşeğe benzetmektedir. Kitap yüklü eşek örneği, kolayca

³⁸⁴ Şimşek, *a.g.e.*, I/403.

³⁸⁵ Abduh, *a.g.e.*, IV/69.

³⁸⁶ Şimşek, *a.g.e.*, I/402.

³⁸⁷ İbnü Kesir, *a.g.e.*, I/178-179.

³⁸⁸ Cuma, 62/5

zihinlerde yer edecek bir ifade olup, ilmiyle amel olmayanlar için genel bir temsil olarak getirilmektedir. Ayetin ana konusu ilmin gereğini yapmayanların kınanmasıdır.³⁸⁹

Bu ayette Yahudiler ellerinde bulunan Tevrat ve onun apaçık ayetlerini bilmeme konusunda, hikmetli bilgiler içeren yük yük kitapları taşıdığıının farkında olmayan eşeğe benzetilmiştir. Hikmet yüklü kitapları taşıyanın durumu ile, diğer yük taşıyanların durumu bir tutulmuştur. Eşeğin kıymetli kitaplar taşımaktan payı ancak ağırlık ve yorgunluktur.³⁹⁰ Onların manalarını bilmez, onlardan faydalanamaz, onların sahibi değildir.

Eşek sırtında bulunan kocaman bir kitap mıdır yoksa çöp müdür bilmez. İşte Yahudiler de böyledir. Bu buyruk bir kitabı taşıyan öğrenip ezberleyen kimsenin, onun anlamlarını öğrenmesi ve içinde bulunanı bilmesi ve gereğince amel etmesi gerektiğine dair Allah'ın bir uyarısıdır.³⁹¹

Verdiğimiz ayet biri genel, diğeri ise özel olmak üzere iki anlamı birden içermektedir. Genel anlamı şu şekildedir: ‘Kendilerine Tevrat verilmesine ve ona göre amel etmekle sorumlu tutulmalarına rağmen bu sorumluluklarının bilincinde olmamış ve bunu yerine getirmemişlerdir. Özel anlamı ise şöyledir: “Tevrat” yüklenmiş kimseler olmaları nedeniyle, Hz. Peygamber’e herkesten önce onlar uymalıydılar. Çünkü Tevrat’ta açıkça Hz. Peygamber’in geleceği müjdesi verilmiştir. Ancak buna rağmen Yahudiler, Tevrat’ın mesajına aldırmaksızın, Hz. Peygamber’e herkesten daha fazla karşı çıkmışlardır.

Yahudiler, adeta bir eşek gibi Tevrat’ı yüklenmişlerdir ve o kitabın kendilerine ne tür sorumluluklar getirdiğini bilmemezlikten gelmektedirler. Onlar kendilerine verilmiş olan kitabın lafzını ezberleyerek ruhunu anlamamışlar ve gereğince amel etmeyip aksine tahrif ve değiştirme yoluna sapmışlardır:

“Verdikleri kesin sözden döndükleri için onları biz lanetledik / üzerlerinden rahmeti kaldırdık ve kalplerini kaskatı yaptık. Öyle ki artık (Allah’ın kitabındaki)

³⁸⁹ Yazır, *a.g.e.*, VIII/36.

³⁹⁰ İbnü Kayyim, *a.g.e.*, III/154-155.

³⁹¹ Kurtubi, *a.g.e.*, XVII/324.

sözleri yerlerinden / konu ve konumlarından / asıl anlam ve bağlamlarından uzaklaştırıp değiştirir / tahrif eder oldular. Kendilerine verilen emir ve öğütün de önemli bir kısmını unuttular.”^{392 393}

Yahudilerin durumu eşekten daha beterdir; çünkü eşek kendisine şuur verilmediği için mazurdur. Ancak onlara şuur verildiği gibi yanı sıra Tevrat’ı okuyor ve anlıyorlar. Fakat yine de buna rağmen bu öğretiyi uygulamaktan kaçınmakta ve Hz. Peygamberi bile bile reddetmektedirler. Oysa bu peygamber Tevrat’a göre hak bir peygamberdir, ayrıca Tevrat’ı anlamadıkları şeklindeki iddiaları da mazeret değildir, aksine onu anlıyor ama Allah’ın ayetlerini bile bile yalanlıyorlar.³⁹⁴

Eşeğin zaten anlayışı yoktur. Yahudilerin ise anlayıp kavrama kabiliyetleri olmakla birlikte bunu kullanmamışlardır. Bu sebeple Yüce Allah bir başka ayeti kerimede “Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta onlar daha da sapıktırlar. Onlar gafil olanların ta kendileridir.”³⁹⁵ buyurduğu gibi burada da “Allah’ın ayetlerini yalanlayan topluluğun misali ne kötüdür. Allah zalimler topluluğunu hidayete iletmez.”³⁹⁶ buyurmaktadır.³⁹⁷

Kitaba Yahudiler gibi davranan, onun hidayetinden yararlanamayan, kitapla yükseleceği yerde alçalan kimselerin bir misali de müfessir Şankıtı’nın de işaret ettiği üzere şu ayetlerde anlatıldığı gibidir:³⁹⁸

“Kendisine ayetlerimizi ulaştırdığımız halde, ayetlerimizden sıyrılıp çıkarak şeytanın peşine takılan ve sonuçta azıtanlardan olan kişinin haberini oku/anlat onlara. Dileseydik biz onu ayetlerimizle yükseltirdik; fakat o, dünyaya öylesine bağlandı ki, adeta yeryüzüne çakılıp kaldı, kendi istek ve arzularına uydu. O tıpkı üstüne varsan da kendi haline bıraksan da dilini çıkarıp soluyan bir köpeğe benzer. Ayetlerimizi

³⁹² Maide, 5/13

³⁹³ Işıcık, Yusuf, *Kuran Meali*, Konya İlahiyat Derneği Yay., Konya, 2010, s. 87.

³⁹⁴ Mevdudi, *a.g.e.* VI/270.

³⁹⁵ A’raf, VII/179

³⁹⁶ Cuma, 62/5

³⁹⁷ İbnü Kesir, *a.g.e.*, VII/8.

³⁹⁸ Şankıtı, Muhammed Emin Muhammed el-Muhtar, *Edvaul Beyan*, Alemül Kütüp Yay., VIII/196.

yalan sayan topluluğun durumu işte budur. Onlara bu olayı anlat; belki düşünüp ibret alırlar.”³⁹⁹

Razi, ‘hayvanlar içinde özellikle eşeğin zikredilmesinin sebebi hikmeti nedir?’ diye sormakta ve bunun izahını üç açıdan yapmaktadır:

a) Allah Teala atı, katırı ve eşeği, binmemiz için ve bir süs olmaları için yarattığını söylemiştir.⁴⁰⁰ Zinet olma hususiyeti atta, binmeye ve üzerine bir şey yüklemeye nisbetle daha fazla; katırda daha az eşekte ise katırdan da azdır. O halde katır, bu üç bakımdan ortada yer alır. Bu durumda da eşeğin, taşımacılıkta ata, katıra ve diğer hayvanlara nisbetle genel ve açık bir üstünlüğü vardır.

b) Bu teşbih ve temsil, cehaleti ve ahmaklığı anlatmak için yapılmıştır. Bu iki özellik ise eşekte daha çok görülür.

c) Eşekte, başka hayvanlarda bulunmayan değersizlik ve hakirlik vardır. Buradaki ifadenin maksadı ise, o Yahudileri bu şekilde ayıplayıp, onlara böylece hakaret etmektir. Binaenaleyh burada bunun için eşeğin seçilmesi daha uygun ve münasıptir.

Ayetteki “esfar” kelimesi ‘sifr’in çoğulu olup, bu “büyük kitap” demektir. Çünkü böylesi kitap okunduğunda manaları açığa çıkarır.⁴⁰¹

Sırtında koca koca kitaplar taşıdığı halde sadece maddi ağırlığı altında ezilen ama kendisiyle onların içerikleri arasında bir bağ kurma yeteneğine sahip olmayan eşek benzetmesi; somut düşünmeyi ve sonuçlar çıkarmayı kolaylaştıran canlı bir örnek olduğu için kuşkusuz sırf Tevrat’la yükümlü tutulanlara değil benzer tutumu benimseyen bütün ilahi dinlerin mensuplarına yöneltilmiş bir eleştiri ve uyarı niteliğindedir.

Ayette ümmeti Muhammed’e de bir uyarı söz konusudur. Yani, bir Müslüman Allah’ın kitabı olan Kur’an’ı biliyor, ama bildiğini uygulamıyorsa sadece bilmekle kendini kurtaramaz. Bilmenin şerefi yanında sorumluluğu da söz konusudur. Bu

³⁹⁹ A’raf, 7/175-176

⁴⁰⁰ Nahl, 16/8

⁴⁰¹ Razi, *a.g.e.*, XXX/5.

buyruk bir kitabı taşıyan, öğrenen, ezberleyen kimsenin onun anlamlarını öğrenmesi ve içinde bulunanı bilmesi gerektiğine dair Allah'ın bir uyarısıdır.

Şair şöyle demiştir:

Şüphesiz ki taşıdıklarını bilmeyen raviler,

Tıpkı üzerinde beyaz boncuk taşıyan develer gibidir.

Ne boncuk develerin kendisini taşımasından faydalanır,

Ne de faydalanır develer taşıdıkları boncuklardan.⁴⁰²

Bu misal, Kur'an'la amel etmeyen ve manalarını anlamayanlar için de geçerlidir.⁴⁰³

İ. Aşur ise bu benzetmenin yapılmasına farklı bir bakış getirmiştir. O şöyle demektedir: 'Yahudiler kendilerinin kitap ehli olmasıyla, Arapların ise bir kitabının bulunmamasıyla övünmekte idiler. Allah bu örneği vermekle onların kitap ehli olmasının onlara bir avantaj sağlayamadığını beyan etmek suretiyle onların övünme iddialarını iptal etmiş oldu.'⁴⁰⁴

⁴⁰² Kurtubi, *a.g.e.*, XVIII/94-95.

⁴⁰³ İbnü'l Cevzi, *a.g.e.*, VIII/260-261.

⁴⁰⁴ İ. Aşur, *a.g.e.*, XIII/214.

İKİNCİ BÖLÜM

KAFİRLERİN AMELLERİ VE AKİBETLERİ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TEMSİLLER

Bu bölümde küfredenlerin yapıp ettikleri amelleri ve nihayetinde elde edecekleri sonuçlarla ilgili benzetmeler üzerinde duracağız. Tek tek örnekleri incelemeye geçmeden önce bir giriş yapmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki kafirlerin dünyada hayır/iyilik adına yaptıklarının Allah katında hiçbir karşılığı yoktur. Akıbetleri de hüsrana yani cehennem olacaktır.

“De ki: Yapıp ettikleri bakımından en büyük zarar ve ziyana uğrayacakları size bildirelim mi? Onlar, iyi işler yaptıklarını zanneden fakat dünya hayatındaki emekleri ahirette boşa gidecek olan kimselerdir. Onlar ki Rablerinin ayetlerini yalanlamış ve Allah’ın huzuruna çıkıp hesap verecekleri gerçeğini inkar etmişlerdir. Bu yüzden de iyilik adına yaptıkları işler boşa gitmiştir. Biz onların amellerine de kendilerine de hiçbir değer vermeyeceğiz. Onların cezası cehennemdir. Çünkü onlar kafirlikte direndiler, benim ayetlerim ve peygamberlerimle alay ettiler.”⁴⁰⁵

İman yerine inkarı tercih edenlerin cennete girmesi söz konusu değildir. Şöyle ki:

“Ayetlerimize yalan diyen, onlara inanmayı kibirlerine yediremeyen kimseler var ya, işte onlara göklerin kapıları açılmayacak ve deve iğnenin deliğinden geçmedikçe asla cennete giremeyeceklerdir. Suçluları işte biz böyle cezalandırırız.”⁴⁰⁶

Bu ayet ilahi ayetleri yalanlayan ve imanı kibirlerine yediremeyenlerin akıbetiyle ilgilidir. Ayette geçen ‘devenin iğnenin deliğinden geçmesi’ bizim ‘balık kavağa çıkıncaya kadar’ meselimiz gibi, bir şeyin muhal bir şarta bağlanmasını ifade eder. Yani, deve, iğne deliğinden geçemeyeceği gibi, kafirler de asla cennete giremezler.

⁴⁰⁵ Kehf, 18/103-106

⁴⁰⁶ A’raf, 7/40

Ayetteki ‘sema kapılarının açılmaması’ meseli ise ‘kafirlerin hem dua ve yakarışlarının hem de iyilik namına yaptıkları işlerin Allah nezdinde kabul görmeyeceği’ şeklinde anlaşılmıştır.⁴⁰⁷

Allah Teala, Kur’an-ı Kerim’de insanın iyilik namına yapıp etmelerinin bir karşılığının olmasını, yani amellerinin makbul olmasını iman şartına bağlamıştır.⁴⁰⁸

“Mü’min olarak iyi/hayırlı işler yapanlar o gün herhangi bir haksızlığa uğrama veya yaptıklarının karşılığını alamama endişesi taşımayacaktır.”⁴⁰⁹

“Kim de ahireti ister ve bir mü’min olarak ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa işte bunların çalışmaları Allah katında en güzel şekilde karşılık bulur.”⁴¹⁰

Cahiliye devrinde mazlumları koruyan, zenginliği ve cömertliği ile tanınan Kureyşli Abdullah b. Cüd’an isimli şahın hikayesi tam da bizim konumuza ışık tutar mahiyettedir. Şöyle ki bu şahıs cahiliye döneminde ‘zulme uğrayanların haklarını zalimlerden alıncaya kadar mücadele etmek üzere’ yemin edenlerin katıldığı hilf-ül fudulu (erdemliler ittifakı) tertip edenlerin başında gelmektedir. Abdullah, yalnız Mekkelileri değil, Arap yarımadasının muhtelif yerlerinden hac, umre veya ticaret maksadıyla Mekke’ye gelenleri de himayesine alır, onların silah ve eşyalarını muhafaza ederdi. Ayrıca O’nun herkese açık sofrası, bol ikramları ve hediye dağıtması gibi üstün hasletleri, başta Ümeyye b. Ebü’s-Salt olmak üzere, bazı şairlerin kasidelerine konu teşkil etmiş ve bu durum Mekkeliler arasında itibar kazanmasına yol açmıştır. Hz. Aişe, onun sahip olduğu bu hasletlerin ahirette kendisine bir fayda sağlayıp sağlamayacağını Hz. Peygamber’e sormuş, Peygamber de, “Hayır, çünkü o bir defa olsun, ‘Rabbim, kıyamet gününde günahlarımı affet’ dememiştir” şeklinde cevap vermiştir.⁴¹¹

Hz. Peygamber’in Hz. Aişe’ye verdiği cevaptan Abdullah b. Cüd’an düzeyinde bir adamın bile yaptığı iyiliklerden dolayı bir karşılık göremeyeceğini, çünkü bu bütün yapıp etmeleri esnasında imandan uzak bir kişi olduğunu anlıyoruz.

⁴⁰⁷ Öztürk, *a.g.e.*, s. 190.

⁴⁰⁸ Şankıti, *a.g.e.*, VI/307.

⁴⁰⁹ Taha, 20/112

⁴¹⁰ İsra, 17/19

⁴¹¹ Fayda, Mustafa, “Abdullah b. Cüd’an”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2003, I/94.

Benzer bir anlatım da Hz. Ömer ve bir rahip arasında geçtiği rivayet edilen olayda vardır. Şöyle ki:

“Hz. Ömer bir manastırın yanından geçerken (herhalde bu hadise Şam’a sefer yaptığı zaman olmuştur) durdu ve Rahibi çağırdı. Ona “bu mü’minlerin emiridir” denilince rahip dışarı çıktı. Hz. Ömer, hastalanmış, beti benzi kaçmış, yorgun, dünyayı terk etmiş bir kişi ile karşılaşınca ağlamaya başladı. Hz. Ömer’e onun bir Hıristiyan olduğu hatırlatılıp niçin ağladığı sorulunca şu cevabı verdi: “Bunu biliyorum. Fakat ona acıdım ve Allah Teala’nın şu ayetlerini hatırladım: “Yüzler vardır o gün yere bakar; yorulmuştur, bitkindir. Kızgın bir ateşe girerler.”⁴¹²

İşte ben de onun yorgunluğuna, bitkinliğine rağmen, ateşe girecek olmasına acıdım.⁴¹³

Küfredenlerin yaptıkları işler ne kadar üst düzey ve vasıflı olursa olsun Allah katında herhangi bir değeri yoktur ve sonlarını hüsrana uğratan olmaktan kurtaramayacaktır.

Bu ön bilgiler ışığında şimdi kafirlerin amelleri ve akıbetleri ile ilgili Kur’an’da varit olan benzetmeleri teker teker ele almaya başlayabiliriz:

2.1. Kafirlerin Amelleri ile İlgili Benzetmeler

2.1.1. Saçılmış Toz Zerrelere

“İşte o gün, biz onların dünyada iyilik adına yaptıkları her işi ele alacak ve hepsini toz duman edip boşa çıkaracağız.”⁴¹⁴

Yüce Allah imanın önemini ve inkarın zararını bu ayetle anlatmaktadır. İman, mahşerde iyi amellerimizin değerlendirilmesini sağlayacak, ama inkar da o amellerin yok olmasına ve değerlendirilmemesine sebep olacaktır.

Kuşkusuz -inkarcı da olsa- her insanın dünyada yaptığı iyi işler de bulunmaktadır. Fakat bunların Allah katında değer taşıması ve ahirette kurtuluşa vesile olabilmesi için onları yapanların, Allah’ın rızasını gözeterek yapmış olmaları,

⁴¹² Ğaşiye, 88/2-4

⁴¹³ Suyuti, Abdurrahman Celâleddin, *Ed-Dürrül Mensur Fi’t-Tefsîril Me’sur*, Darul Fikr Yay., Beyrut, 1983, VIII/491.

⁴¹⁴ Furkan, 25/23

bunun için de O'na iman etmeleri gerekmektedir. Halbuki müşriklerin yaptıkları iyiliklerin temelinde onların benlik iddiaları, gurur tatmini, başkalarının takdirini, saygısını kazanma, insanları minnet altına sokma, iyilikleriyle övülme gibi egoist duyguları ve beklentileri bulunmaktaydı. Şu halde yaptıkları iyiliklerin ahirette olumlu bir karşılığı da olmayacak, rüzgarın savurup götürdüğü toz toprak gibi boşa gidecektir.⁴¹⁵

Ayetteki 'bunları saçılmış (boşa gitmiş) zerreler yaptık', ifadesi 'biz onları geçersiz kıldık ve onları adeta avuca alınması mümkün olunmayan bir biçime soktuk' anlamındadır.⁴¹⁶

Bu 'hebaen mensura' terkinin ne olduğuna dair görüşler ileri sürülmüştür. Onun, 'güneşte pencereden toz gibi görünen uçuşan şeyler olduğu', 'rüzgarın savurduğu toprak ve ağaç kırıntıları gibi şeyler olduğu', söylenmiştir. Ayrıca o, 'ateş alevlendiği zaman uçuşan kıvılcımlardır ki düştüğü zaman yok olup gider' denilmiştir.⁴¹⁷ Mukatil ise bunun 'hayvanların tırnaklarından uçuşan toz zerrecikleri olduğunu söylemiştir.⁴¹⁸ Zemahşeri ise bu benzetmeyi "keasfin me'kul" benzetmesiyle izah etmiş ve rüzgarın en küçük hareketiyle her biri bir tarafa dağılacak 'adeta yenmiş/biçilmiş ekin yaprakları' gibi olduğunu söylemiştir.⁴¹⁹

Elmalı ise ayetin sadece 'hebaen mensura' kısmına değil özellikle giriş kelimelerine dikkat çekmekte ve şu yorumu yapmaktadır: "Burada bir temsili istiare vardır. Şöyle ki bütün iş ve halleri isyan etmiş ve bundan dolayı idarecileri tarafından varılıp bütün evrak ve tutanakları parçalanarak dağıtılıp yok edilmiş bir topluluğun haline benzetilmiştir. Veya ayetteki kudüm (varmak), kasıttan mecaz olduğu gibi büsbütün yok edilmiş, hiçe indirilmiş olan amel ve işlerinin de hedeflenen gayeden uzak kalması ve bir hedefe dizilmeleri mümkün olmaması nedeniyle saçılmış zerrelelere benzetilerek teşbih-i müfred suretiyle ayrı ayrı birer istiare yapılmıştır. Yani o günahkarların, misafirleri konuklamak, akrabaları gözetmek, çaresizlere yardımcı olmak, insanlığa yararlı bir iş yapmak gibi bazı işleri varsa bile, o inkarcılıkları ve

⁴¹⁵ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, IV/118.

⁴¹⁶ Razi, *a.g.e.*, XXIV/72.

⁴¹⁷ İbnü'l Cevzî, *a.g.e.*, VI/83.

⁴¹⁸ Mukatil, *a.g.e.*, III/182.

⁴¹⁹ Zemahşeri, *a.g.e.*, IV/343.

azgınlıkları yüzünden hepsi yok olmuştur. Yani hiçbirinin karşılığında bir fayda ve iyilik görmezler.⁴²⁰

“Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz duman ederiz.” Böylece ve bir anda... İnsan hayali bu geliş gidişleri Kur’an’ın canlandırma ve tahayyül metoduna uygun şekilde canlı olarak izliyor. Amellerin toz duman oluşunu, havaya fırlatılışını görüyor ve bir de bakıyoruz ki dünyada yaptıkları her iyi amel bir toz ve duman olmuş. Zira gönlü Allah’a bağlayan ve yapılan iyilikleri bir gayeye, bir plana rabteden başıboş manasız gelip geçici bir arzu ve aniden ortaya çıkan plansız, hedefsiz bir hareket olmaktan kurtaran iman esasına dayanmıyor. O zaman bir nizama bağlı olmadan tek başına yapılan hareketlerin hiçbir değeri kalmaz. Belli bir hedefe bağlı olarak yapılmayan münferit hareketlerin hiçbir faydası görülmez.⁴²¹

Bir sonraki ayette ise “o gün cennetlikler en iyi bir karargah ve en güzel bir konaktadırlar.” buyrulmaktadır. Bununla Allah Teala kafirlerin halinin perişan olduğunu, onların tamamen iflas ettiklerini ve alabildiğine bir pişmanlık içine düştüklerini beyan edince, hazzın ve zevkin, Allah’a taatte duyulan hazla ve manevi zevkler olduğuna dikkat çekmek için, cennetlikleri de tavsif etmeye başlamıştır.

Bu Kur’an’ın metodudur. Daima kötünden sonra iyiyi, iyiden sonra kötüyü anlatır.

2.1.2. Savrulan Kül

“Rablerini inkar edenlerin durumu şudur: Amelleri fırtınalı bir günde rüzgarın önüne atıp savurduğu bir küle benzer. Kazanmış olduklarından hiçbir şey elde edemezler. İşte o derin sapıklık da budur.”⁴²²

Bu ayetin öncesindeki ayetlerde kafirler için cehennem varlığı, orada irinli sudan içecekleri, yutmaya çalışıp yutamayacakları ve dört bir taraftan ölüm geldiği halde ölemeyecekleri bildirilmişti.⁴²³ Böyle olunca bu kimselerin “dünyada yaptıkları fakirlere yardım, misafir ağırlama ve benzeri dünya hayatında faydalı ve iyi işlerden

⁴²⁰ Elmalı, *a.g.e.*, VI/70.

⁴²¹ Kutup, *a.g.e.*, X/520.

⁴²² İbrahim, 14/18

⁴²³ İbrahim, 14/16-17

yararlanıp yararlanamayacakları sorusu” akla gelmektedir. Aynı soruyu şöyle de sorabiliriz: “Bir insan tevhid inancını kabul etmemekle birlikte ahlakın tüm gereklerini yerine getirirse, ondan hiçbir kötülük ortaya çıkmasa durumu ne olur? İşte Yüce Allah bu ve benzeri ayetlerle bu soruyu cevaplamaktadır. Bu soruya cevap olmak üzere onların dünyada yaptıkları ve kazandıkları -ne kadar çok iyi olursa olsun- fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu kül yığınına benzeterek ahirette hiçbir değer ifade etmeyeceğini, bunun da telafisi mümkün olmayan bir ziyan ve bir yanılğı olduğunu vurgulamıştır.⁴²⁴

İlahi davete karşı sadakatsiz, inançsız ve isyankar olanlar ve peygamberin davet ettikleri yola uymayı kabul etmeyenler, sonunda hayatları boyunca kazandıklarının ve yaptıkları işlerin bir yığın kül kadar değersiz olduğunu göreceklerdir. Uzun yıllar boyunca biriken büyük bir kül tepciği nasıl fırtınalı bir günde rüzgar tarafından darmadağın ediliyorsa, aynı şekilde onların bütün büyük işlerinin o fırtınalı kıyamet gününde bir yığın külden başka bir şey olmadığı görülecektir. Onların göz kamaştırıcı kültürleri, büyük medeniyetleri, muhteşem krallık ve devletleri, büyük üniversiteleri, bilimleri, edebiyatları ve ikiyüzlüce yapılan ibadetleri, fazilet dedikleri davranışları, dünya hayatında övündükleri yararlı ve ıslah edici hareketleri, o gün bir yığın kül kadar değersiz olacak ve kıyamet gününün ‘fırtınası’ tarafından etrafa saçılacak. O denli ki o gün ilahi teraziye koymaya degecek en ufak bir yararlı iş bile bulamayacaklar.⁴²⁵

Bu, Allah ile birlikte başkalarına ibadet eden, peygamberlerini yalanlayan, amellerini doğru olmayan bir zemin üzerine kuran kafirlerin amelleri hakkında verilen bir misaldir. Kafirlerin binaları yıkılacak ve ona en ihtiyaç duyduklarında bulamayacaklardır. Onlar kendilerini bir şey üzere sanarlarken hiçbir şey bulamayacaklar, ondan şiddetli esen bir fırtınadan geriye kalan kül misali bir miktar elde edeceklerdir.⁴²⁶ “Çünkü o gün, daha önce hiç hesaba katmadıkları şeyler Allah tarafından gözlerinin önüne serilecektir.”⁴²⁷

⁴²⁴ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, III/310.

⁴²⁵ Mevdudi, *a.g.e.*, II/512.

⁴²⁶ İ. Kesir, *a.g.e.*, IV/117.

⁴²⁷ Zümer, 39/47

Çünkü Allah, insanları önce kendisine ve gönderdiği peygamberlere iman etmekle yükümlü kılmıştır. Kafirlerin dünya hayatında ortaya koydukları güzel eserler, insanlar için fayda sağlayan hizmetler değerli olmakla birlikte Allah'a ve ahirete inanmadan yapıldığı takdirde karşılıkları da dünyada alınacak, ahirette sahiplerine bir fayda sağlamayacaktır. Zaten bunları yapanların da amacı dünya hayatıyla sınırlıdır.

Allah Teala kendine iman ve onu görüncasına kulluk etmek olan "ihsan" temelleri üzerine oturmadığı, kendinden başkasının beğenisi gözetilerek ve kendi buyruk ve yasaları gözetilmeden yapıldığı gerekçesiyle bu tip kimselerin yapmış olduğu her iş ve çabanın karşılıksız olacağını bu örnekle açıklamaktadır.⁴²⁸ Onların çaba ve amelleri temeli olan bir zemin üzerine de değildir, düzgün de değildir dolayısıyla en muhtaç oldukları bir zamanda onu bulamayacaklardır.

Ayetteki 'fırtınalı bir günde rüzgar' ifadesinden de rüzgarın, küle yönelik etkisinin büyüklüğünü anlıyoruz. Böyle bir etki, külün bir daha bulunup bir araya getirilemeyeceğini ifade etmektedir.⁴²⁹

Amellerin boşa gidişini böyle canlandırmak istiyor ayeti kerime. O amellerin sahipleri hiçbirisini ellerinde tutamıyorlar, hiç faydalanamıyorlar ondan. Ayeti kerime işte bu gerçeği canlandırıyor bu sahnede. Ama canlı ve hareketli olarak. Bu konuda insanın duygularını o derece harekete geçiriyor ki mücerret olarak 'yapılan işlerin kaybolup heba olmasını' hiçbir ifade bu derece canlı ve hareketli olarak anlatamaz.

Bu tabloda kafirlerin halleriyle ilgili objektif bir gerçek yatıyor. Şöyle ki; iman kaidesine dayanmayan bir hareket, Allah'ın kopmaz bağı olan İslam bağının bağlamadığı bir iş, yapılan şeyi sebebe ve sebebi de Allah'a bağlayan bir irtibatın bulunmadığı bir amel... Boştur, kül gibi savruktur. Şu halde önemli olan yapılan işten ziyade o işi yaptıran sebeptir. Hareket daha çok vasıtalı bir faaliyet tarzıdır ve insan vasıttan ancak gaye ve maksat farkı ile ayırt edilebilir.⁴³⁰

⁴²⁸ İbnü Kayyim, *a.g.e.*, II/92.

⁴²⁹ Kurtubi, *a.g.e.*, IX/353.

⁴³⁰ Kutup, *a.g.e.*, III/44-45.

Fahru'r-Razi yukarıda anlattıklarımıza yer vermekle birlikte yanı sıra bir bakış açısı daha kazandırmaktadır. O'na göre boşa çıkan onların iyi işleri değil, putlara tapmaları ve yalvarmalarıdır. Yani o tapmaları ve yalvarmaları boşunadır. Ne kadar yalvarıp yakarsalar, onlardan bir yarar göremezler. Boş yere kendilerini yormuş olurlar.⁴³¹

Öyle zannediyoruz ki Razi bu ayetin anlamını şimdi vereceğimiz ayetle birlikte düşünmektedir: “Kafirlerin dua ve ibadetleri de tamamen beyhudedir.”⁴³²

Bu ayette mü'minler için de bir uyarı ve hatırlatma vardır. Ayet kafirler içindir deyip işi bitirmemek gerekir. Amellerin boşa çıkması, boşa gitmesi tehlikesi mü'minler için de geçerlidir. Amelleri sadece Allah rızası için ve Allah'ın emrettiği şekilde yapmak gerekir. Bu iki konudaki sıkıntılar amellerin boşa gitmesine sebebiyet verebilir.

“Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunun düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah kafirleri doğru yola iletmez.”^{433 434}

2.1.3. Kavrulan Ekin

“Hiç şüphesiz inkar edenleri Allah'tan ne malları, ne de çocukları asla kurtaramayacaktır. Onlar cehennemliklerdir ve orada ebedi kalacaklardır bu dünya hayatında yaptıkları harcamalar, kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerinin, dondurucu bir rüzgarla vurulup yok olmasına benzer! Allah onlara zulmetmemiştir; fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.”⁴³⁵

Ayette kafirlerin harcadıkları şeyler, zalim bir topluluğun ekinine vurup onu mahveden dondurucu rüzgara benzetilmektedir. Müfessirlere göre ayette asıl

⁴³¹ Razi, *a.g.e.*, XIX/105.

⁴³² Ra'd, 13/14

⁴³³ Bakara, II/264

⁴³⁴ Kasımî, X/3721

⁴³⁵ A. İmran, 3/116-117

kendisine benzetilen, rüzgar değil, rüzgarın mahvettiği ekindir. Yani kafirlerin her ne amaç uğruna olursa olsun yaptıkları harcamalar, soğuk rüzgarın vurduğu ekin gibi yok olur demektir.⁴³⁶ Ayet kafirlerin dünya hayatında yaptıkları harcamalardan bir karşılık göremeyeceklerini ifade etmektedir.

Ayette söz konusu inkarcılarla kimlerin kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirlere göre Medine’de yaşayan Yahudiler kastedilmektedir. Nitekim daha önceki ayetlerde de kitap ehlerinden söz edilmekteydi.

Bazı müfessirlere göre ise Kureyş müşrikleri kastedilmektedir ki bizim kanaatimiz de bu yöndedir. Çünkü Kureyşliler mal mülk sahibi olmakla övünüyor, hatta Hz. Peygamber için, “Muhammed gerçek bir peygamber olsaydı, Rabbi onu şu fakirlikte bırakmaz, ona bolca mal mülk verirdi” diyorlardı.

Ayette kimler kastediliyor olursa olsun, kafirlerin hayat felsefeleri maddi gücü kutsayan bir felsefedir. Onlara göre en büyük güç maddi güçtür. Maddi gücün açamayacağı kapı yoktur. Bir ayette bu bakış açısı şöyle dile getirilmektedir: “Bizim mallarımız ve çocuklarımız daha çok. Bu bakımdan biz azaplandırılacak değiliz.”⁴³⁷ Yüce Allah ise mal ve çocuklarının ahirette kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını bildirmektedir.⁴³⁸ Nedense bir kimsenin malı ve çocuğu çok ise, o kimsenin başkalarında bulunan hidayet, ilim, edep gibi pek de para etmeyen şeylere iltifat etmesi çok nadirdir: “Ama insanoğlu kendini müstağni sayarak azgınlık eder.”^{439 440}

Kafirlerin ayette kastedilen harcamaları kabaca iki şekilde anlaşılır:

1) Kafirlerin zahiren hayırlı işlerde yaptıkları harcamalar. Belki de onlar mallarını imarethaneler, ribatlar ve köprüler yapmak, fakir, yetim ve dullara iyilik etmek gibi hayır yollarında infak etmişlerdir. Ancak böyle kimseler infaklarını şeref ve övgü elde etmek, şan ve şöhret kazanmak için Allah rızasını düşünmeksizin yapmaktadırlar.⁴⁴¹ İnfakta bulunmuş olsalar bile inkarları dondurucu bir rüzgara benzer ve bu dondurucu rüzgar, nasıl ekini telef ediyorsa onların bu infaklarının

⁴³⁶ Ateş, *a.g.e.*, II/97.

⁴³⁷ Sebe’, 34/35

⁴³⁸ Şimşek, *a.g.e.*, I/407.

⁴³⁹ Alak, 94/6

⁴⁴⁰ Abduh, *a.g.e.*, IV/79.

⁴⁴¹ İbnü’l Cevzi, *a.g.e.*, I/445.

sevabını da heba eder. Zaten onların bu dünya hayatındaki infakları da çoğunlukla dünyevi amaçlar taşımaktadır. Gösteriş içindir veya benzeri nedenlerledir. Yapılan amellerin değer ifade etmesi, daha açık bir ifade ile kişiyi cennete götürecektir boyuta ulaşması, ancak o kişinin iman sahibi olmasıyla mümkündür. İman temeli üzerine kurulu olmayan iyi ameller boşa gidecektir. Bu itibarla onlar, harcamış oldukları şeylerden herhangi bir biçimde yararlanamayacaklardır. Ancak söz konusu infakların boşa gitmesi, Allah'ın onlara bir haksızlık yaptığı anlamına gelmez. İman etmemekle kendi kendilerine zulmetmişlerdir.⁴⁴²

Hayır işleri için bu şekilde infaklar yapan kimseler, bunlara karşılık büyük sevaplar umar. Fakat ahirete vardığında, küfrünün bütün bu hayırları silip götürdüğünü görür. Böyle bir kafir, bir ekin ekip de ondan büyük verim bekleyen, fakat ortalığı kasıp kavuran bir rüzgarın isabeti ile ekini yanan ve bundan dolayı elinde sadece üzüntü ve keder kalan bir kimse gibi olur.

2) Kafirlerin kendi din ve amaçları uğrunda özellikle de İslamı ortadan kaldırma gayesi ile yaptıkları harcamalar. Yani Allah'ın ve O'nun peygamberinin yolundan insanları alıkoymak, peygambere eziyet etme, Müslümanları öldürme ve beldelerini harap etme gibi amaçlar için yaptıkları harcamalar.⁴⁴³

Kafirlerin bu tarz harcamaları hakkında Allah Teala şöyle buyuruyor: “Bu kafirler mallarını-mülklerini insanları Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar ve bu gidişle daha da çok harcayacaklar. Ne var ki bütün bu harcamalar yüreklerinde derin bir sızıya ve hayal kırıklığına dönüşmekten başka bir işe yaramayacak; çünkü hezimete uğrayacaklar. Ahirette ise bu kafirler cehenneme atılacaklar.”⁴⁴⁴

Hakkın inkar edilmesi ve kabul edeceklerin engellenmesi için yapılan harcamalar bunu yapanların güzel vasıflarını da yok etmiştir. Bu harcamaların karşılığı olarak ahirette hiçbir şey alamayacakları gibi dünyada da ziyana uğramışlardır ahirette ellerinin boşa çıkacağı gibi dünyada da elleri boşa çıkacaktır. Çünkü Allah İslam'ı üstün kılarak onu kuvvetlendirmiş, kafirlerin bu harcamalarından ise geriye sadece hayal kırıklığı ve hüsrana kalmıştır. “Allah: Elbette

⁴⁴² Şimşek, *a.g.e.*, I/407.

⁴⁴³ Razi, *a.g.e.*, VIII/208.

⁴⁴⁴ Enfal, 8/36

ben ve elçilerim galip geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, galiptir.”⁴⁴⁵

Ayetteki “sırr” kelimesi ile ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Bunların ortak noktası şudur: “Sırr, şiddetli soğuk manasındadır. Kuru oluşu sebebiyle ekini ateş gibi yakar. Aynı zamanda şiddetli bir sesi vardır.”⁴⁴⁶ Ayet daha yalın ama ayetteki ifadelerin sembolik karşılıklarını da göstererek şu şekilde de anlatılabilir: “Bu örnekte ekin insan hayatını sembolize etmektedir. Çünkü insan hayatta iyi ve kötü işler yapar, ahirette de bunların karşılığını alır, yani dünyada ne ekerse ahirette onu biçer. Buna göre Yüce Allah şöyle bir ders vermektedir: Hava ekinlerin yetişmesi için yararlıdır. Ancak aşırı sıcak ve soğuk hava zararlı olabilir, hatta ekinleri yok edebilir. Bunun gibi sadaka verip yardım etmekte ahiretteki sevabın çoğalmasına yardımcı olabilir. Fakat bu sadaka inkarla zehirlenmişse o sevabı mahvedebilir. Allah insanın ve onun etkinlikte bulunduğu alanların mutlak hakimi olduğu gibi, sahip olduğu servetin de gerçek sahibidir. Eğer Allah’ın kulu, O’nun iradesinin üstünlüğünü kabul etmez veya O’nun nimetlerini kullanırken, O’nun kanunlarını çiğnerse suçlu duruma düşer, hatta bu harcamalarından dolayı cezalandırılır.”⁴⁴⁷

Ayeti şöyle anlamak da mümkündür: Dünya hayatını devam ettirebilmek için yaptıkları harcamalar boşa gitmiştir. Çünkü bu değerli ömür sermayesi ile ebedi saadeti kazanamamışlardır.⁴⁴⁸

2.1.4. Çöldeki Serap

“İnkâr edenlere gelince, onların amelleri kupkuru bir çölde susayanın su zannettiği bir seraba benzer. Öyle ki yanına geldiğinde hiçbir şey bulamaz; onun yanında Allah’ı bulur. Allah da onun hesabını tastamam verir. Şüphesiz ki Allah hesabı çarçabuk görendir.”⁴⁴⁹

Allah Teala, bilgi ve davranışlarını vahiyle temellendirmeyen kişinin durumunu şiddetli sıcakta yolculuk eden kişinin serap görmesine ve su zannettiği

⁴⁴⁵ Mücadele, 58/21

⁴⁴⁶ İbnü’l Cevzi, *a.g.e.*, I/445.

⁴⁴⁷ Mevdudi, *a.g.e.*, I/253.

⁴⁴⁸ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, I/657.

⁴⁴⁹ Nur, 24/39

şeyin kızgın bir ateş olduğunu görmesi üzerine uğradığı hayal kırıklığına benzetmiştir.⁴⁵⁰

Yukarıdaki ayetin öncesindeki ayetlerde Allah Teala, mü'minin halini beyan edip, onun dünyada bir nur içinde olduğunu, bu sebeple de iyi amele sarıldığını açıklayıp; ahirette ise onun kalıcı bir nimet ve büyük bir mükafat elde edeceğini dile getirince, bunun peşinden kafirin ahirette hayal kırıklığının en şiddetlisi içinde olacağını açıklamış ve serap örneğini zikretmiştir.⁴⁵¹

İnkâr edenin ameli de aynen böyledir. Kendisini bir şeyler yapıyor zanneder ama hesap günü o amellerin başına gittiğinde amellerinin hiçbir kıymetinin bulunmadığını görecektir ve Allah onu o haliyle hesaba çekecektir.⁴⁵²

Serap, öğle vaktinde çölde güneş ışığının etkisiyle görülen ve sanki bir akarsu akıyormuşçasına vehmedilen şeyin adıdır.⁴⁵³ Gerçekte ise bu bir algı yanılsamasıdır. Engin çöllerde susuz kalan insan, uzaktan baktığında kendi susuzluğunun ona verdiği arayış ve ümit neticesinde su olmayan yerde su varmış gibi bir yanılgı içine düşer. Susuz bir kimse onu su zannederek aldanır.

Ne yaptıklarını bilmeyip arzu ve heveslerine uyarak zulmeden kimseler aynı zamanda bilgi sahibi olduklarını ve doğru yolda bulduklarını zannetmektedirler. Halbuki bunlar cahil ve sapık kimselerdir. Üstelik cahil olduklarından da habersizlerdir. Hakkı bilmezler, hakkı uyanlara düşmanlık ederler. Batılı desteklerler, batılı sever ve batılı uyanlarla dostluk ederler. Yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurmuştur: “Allah’ın hepsini dirilteceği gün, onlar size karşı yemin ettikleri gibi, kendilerine fayda sağlayacağı zannıyla O’na karşı da yemin edecekler (ama yeminleri hiçbir fayda sağlamayacaktır). İyi bilin ki onların işi gücü yalan söylemektir.”⁴⁵⁴

Onlar bir şeyi gerçekte olduğundan farklı düşündükleri için çölde susuz kalıp da serap gören kimse gibidirler. O kimse gördüğünü su zannedip de yanına

⁴⁵⁰ İbnü Kayyim, *a.g.e.*, II/244-245.

⁴⁵¹ Razi, *a.g.e.*, XXIV/8.

⁴⁵² Şimşek, *a.g.e.*, III/490.

⁴⁵³ Zemahşeri, *a.g.e.*, IV/309.

⁴⁵⁴ Mücadele, 58/18

vardığında nasıl bir şey bulamazsa bunlar da öyledir. Davranışları ve bilgileri, en ihtiyaç duydukları anda bir serap gibi buharlaşır gider.

Batıla uyan herkesin akıbeti işte böyledir. Bağlandığı batıl esaslar, en muhtaç olduğu bir zamanda kendisini yapayalnız bırakır. Zaten batılın bir hakikati ve gerçekliği yoktur. Adı üstünde geçersiz ve temeli olmayan bir şeydir.

İnanç gerçeğe uygun olmaz ve hakka dayanmazsa onunla ilgili olan her şey batıl demektir. Allah'ın rızası aranmadan veya emirleri dikkate alınmadan yapılan işlerin amacı batıldır, temelsizdir amacı batıl olan işin kendisi de batıl olur. O işi yapan kişi de umduğu neticenin zıddıyla karşılaşacağı için zarar görür. Bu misal doğru yolda olduğunu zanneden sapkınların misalidir.⁴⁵⁵

Ayeti kerime kafirlerin halini ve en sonunda varacakları yeri hareket dolu, canlı bir tablo halinde canlandırmaktadır. Onların amelleri engin çöllerdeki bir serap gibidir. Uzaktan bakıldığında parıl parıl parlayan bir su. Ama yalandan bir parlamış bu. Zavallı susuzluktan içi yanan insan bu parıldayan suya doğru koşuyor. O serap peşinde koşan içi yanmış kimse nihayet hedefe varıyor. Varıyor ama sudan eser bulamıyor. Aniden hiç hatırına gelmeyen korkunç bir şeyle karşılaşmış gibi oluyor. İnsanın kemiklerini sızlatan ve mahveden korkunç bir sonla: “Orada Allah’ı bulur” Küfrettiği, emrine karşı geldiği, hükmüne düşman kesildiği Allah’ı. Şayet bu karşılaşmada kendi gibi insan cinsinden bir düşmanıyla yüz yüze gelecek olsaydı yine korkardı. Bir insan için durum böyle olunca cebbar, intikam sahibi, güç ve kuvvete malik Allah’ı karşısında bulan insan ne yapar?⁴⁵⁶

Oraya gittiklerinde ise karşılarında Allah’ı bulurlar. Korkmak istemedikleri Allah’ın kahr ve gazabı yüreklerine inip bütün benliklerini sarar.⁴⁵⁷ Zebaniler onları cehenneme götürürler. “Onlara bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilir.”⁴⁵⁸ Onlara içirilen bu su, edindikleri faydasız bilgiler ve Allah’ın rızasını gözetmeden yaptıkları davranışlardır. Allah o bilgi ve davranışları kaynar su haline

⁴⁵⁵ İbnü Kayyim, *a.g.e.*, II/247.

⁴⁵⁶ Kutup, *a.g.e.*, X/441-442.

⁴⁵⁷ Elmalı, *a.g.e.*, VI/33.

⁴⁵⁸ Muhammed, 47/16

dönüştürür ve onlara içirir. Nitekim “beslemeyen ve açlığı gidermeyen diken”⁴⁵⁹ şeklinde tanıtılan yiyecekleri de böyledir. Dünyada edinmiş oldukları bilgiler ve yapmış oldukları davranışlar da ahiretteki yiyecekleri gibi faydasızdır. Ne besler, ne de açlığı giderir. Allah onlar hakkında şöyle buyurmuştur: “De ki, size (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? (Bunlar), iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir.”⁴⁶⁰ Allah Teala şu ayeti kerimede de onları kasetmiştir: “Böylece Alah onlara, işlerini pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar artık ateşten çıkamazlar.”^{461 462}

İbn-i Aşur ise serap ayetini aşağıdaki ayetle bağlantılı olarak düşünmektedir: “Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram’ı onarmayı, Allah’a ve ahiret gününe iman edip de Allah yolunda cihad edenlerin imanını ile bir mi tutuyorsunuz? Halbuki onlar Allah katında eşit değillerdir. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”⁴⁶³

Allah Teala mü’minlere salih amellerinin karşılığını vaat edince müşrikler de şöyle demeye başladılar: “Biz de Mescid-i Haram’ı imar ediyoruz, onu tavaf ediyoruz. Muhtaçları doyurup hacıları suluyoruz; misafirleri ağırlıyoruz.” Allah Teala da onlara bu ayetle hesaplarının yanlış olduğunu, saydıkları şeylerle Allah ve ahiret gününe iman etmenin eşdeğer olmadığını bildirdi.⁴⁶⁴ Ve onlardan iyi ve güzel sandıkları bütün yapıp etmelerinin kıyamet gününde bütünüyle değersiz olduğunun farkına varmalarını istedi.⁴⁶⁵

İlgili ayette kastedilenin umumi kafirler olmadığı aksine küfrün elebaşları diyebileceğimiz küfürlerine başkalarını davet edip, propagandasını yapan kafirler olduğu da söylenmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁵⁹ Ğaşıye, 88/6-7

⁴⁶⁰ Kehf, 18/103-104

⁴⁶¹ Bakara, 2/167

⁴⁶² İbnü Kayyim, *a.g.e.*, II/244.

⁴⁶³ Tevbe, 9/19

⁴⁶⁴ İbnü Aşur, *a.g.e.*, IX/250-251.

⁴⁶⁵ Esed, *a.g.e.*, II/717.

⁴⁶⁶ İbnü Kesir, *a.g.e.*, V/112.

2.1.5. Zifiri Karanlıklar

“(Kafirlerin hali) yahut üst üste dalgaların ve üstte de bulutun kapladığı derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Zifiri karanlık, elini çıkarıp baksa neredeyse göremeyecek. Allah kime ışık vermemişse onun herhangi bir ışığı yoktur.”⁴⁶⁷

Peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesinin gayesi; insanları karanlıklardan aydınlığa, zulümattan nura çıkarmaktır. Şeytan ve dostlarının bütün amaç ve planı ise insanları aydınlıktan alıp, karanlığa götürmektir.

“Allah iman edenlerin dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da tağuttur; onları aydınlıktan alıp karanlığa götürürler.”⁴⁶⁸

“(Bu Kur’an) Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa yani her şeye galip ve övgüye layık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”⁴⁶⁹

Allah’a inanmak bir ışıktır, bir nurdur. İnsan kalbinde doğuverir. Ve doğuşuyla birlikte beşer denilen şu varlığı da aydınlığa garkeder. Katı çamurdan ve ilahi nefhadan meydana gelmiş olan şu insanı... Eğer bu ilahi nefhanın verdiği aydınlık olmasa veya bu aydınlık bir an için sönuverse... İnsan denilen şu varlık bir anda kaskatı çamur kesilir. Evet hayvanlar gibi kan ve etten meydana gelmiş bir çamur külçesi... Eğer imanın aydınlattığı ve parlattığı bu ilahi nefhanın eseri olan ışık olmasa ne fark kalır insanla bir et külçesi olan hayvan arasında...

İman öyle bir nurdur ki, ruhu aydınlatır ve insan onunla görür gittiği yolu. Allah’a iman bir nurdur... Adaletin nurudur... Hürriyet nurudur... Bilgi nurudur. Allah’ın yakınlığını hissetmenin verdiği bir dostluk nurudur.

Allah kitabını insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarsın diye göndermiştir... Şu insanları karanlıklardan kurtarsın diye... Evham ve hurafenin adet ve geleneklerin karanlığından... Muhtelif tanrıların düşürdüğü hayret ve kararsızlık bataklığından... Değişik sistemlerin, doktrinlerin ve değer ölçülerinin getirdiği huzursuzlukların

⁴⁶⁷ Nur, 24/40

⁴⁶⁸ Bakara, 2/257

⁴⁶⁹ İbrahim, 14/1

karanlığından... Evet insanlığı bütün bu karanlıklardan kurtarıp aydınlığa kavuşturmak için...⁴⁷⁰

Bir önceki konuda Yüce Allah kafirlerin davranışlarını öncelikle faydasız oluşu ve zararlarla sonuçlanması bakımından aldatıcı bir seraba benzetmişti. Şimdi ele aldığımız Nur Suresi 40. ayette ise aynı davranışları iman nurundan uzak ve temelsiz oluşu bakımından üzerini bulutların kapladığı birbiri üstüne binmiş deniz dalgalarının karanlığına benzetmektedir.

Karanlığa saplanmış kimseler koyu bir cehalet içerisine gömülmüş, cehaletle cepeçevre sarılmış kimselerdir. Hayvanlar gibi, hatta hayvanlardan da aşağıdırlar. Bu durum, basiretsiz ve Allah'ın hidayetine dayanmaksızın sadece taklitle yaptıkları davranışlarının neticesidir.

Allah Teala'nın peygamberle göndermiş olduğu hidayetten yüz çeviren kimse, karanlıklar içerisinde bocalar. Çünkü o kişinin sözü de, davranışı da, girmesi de, çıkması da, akıbeti de karanlıktır. Ayrıca yüzü, sözü ve hali de karanlıktır. Yarasa gibi aydınlıktan kaçan tabiatı Hz. Muhammed'in (s) getirdiği nur ile karşılaşsa hemen ondan kaçır. O nur, neredeyse onun gözünü alacaktır. Bu sebeple, kendisine sevimli gelen layık olduğu karanlık görüşlere sığınır.⁴⁷¹

Allah Teala bu kişilerin kalplerindeki şüpheleri ve batıl fikirleri birbiri üstüne binmiş olan deniz dalgalarına benzetmektedir. Bu karanlıklar üst üstedir. Küfründe ısrarından dolayı, kafirin üzerinde de, sapıklıklar üst üste binmiş, teraküm etmiştir. Öyle ki, en açık deliller onun yanında zikrolunsa bile bunları anlamaz.⁴⁷²

Bu karanlıklarla kastedilen bulutun karanlığı, dalganın karanlığı, gecenin karanlığı ve denizin karanlığıdır. Bu karanlıklar içerisinde olan bir kimse hiçbir şey, bir yıldız dahi göremez. Bir başka açıklamaya göre karanlıklarla kafirlerin amelleri, derin dalgalı denizle kafirin kalbi, üst üste dalgalar ile onun kalbini bürüyen cehalet, şüphe ve şaşkınlık, bulutla kastedilen ise kalbinin kabuk bağlaması, kalbinin mühürlenmesidir.⁴⁷³

⁴⁷⁰ Kutup, *a.g.e.*, IX/24-25.

⁴⁷¹ İbnü Kayyim, *a.g.e.*, II/245.

⁴⁷² Razi, *a.g.e.*, XXIV/8.

⁴⁷³ Kurtubi, *a.g.e.*, XII/284-285.

Kafirin içinde bulunduğu karanlık öyle bir karanlık ki bu dalgalı ve karanlık denizde bulunan kişi elini çıkarıp uzatsa elini bile göremez. Hatta Zemahşeri'nin yorumuna göre “insan bu karanlıkta kendi elini uzatsa değil onu görmek, görür gibi bile olmaz.”⁴⁷⁴

Bu tarz karanlıklar içerisindeki kafirin hali nerede? Bir de; “Allah’ın aydınlığında yürüsünler diye bir nur verdiği mü’minlerin hali nerede?”⁴⁷⁵

Aradaki farkın büyüklüğünü bir de şu ayetlerden okuyalım: “Kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu? İşte kafirlere yaptıkları böyle süslü gösterilmiştir.”⁴⁷⁶

“Allah kimin gönlünü İslama açmışsa o, Rabbinden bir nur üzerinde değil midir? Allah’ı anmak hususunda kalpleri katılaştırmış olanlara yazıklar olsun! İşte bunlar apaçık sapıklık içindedirler.”⁴⁷⁷

İbnü Kayyim Nur Suresi 39 ve 40. ayetlerde kafirlerin amelleriyle ilgili peşpeşe yapılan serap ve koyu karanlıklar misalleriyle farklı özellikteki kafirlerden bahsedildiğinin düşünülebileceğini söylemektedir. O’na göre ilk zikredilen serap misalinde söz konusu edilenler bilgisiz ve basiretsizce davranan kafirlerdir. Bunlar cahilliklerinin ve atalarını iyi niyetle taklit etmelerinin kurbanı olan ve iyi yaptıklarını zanneden kimselerdir.

Daha sonra zikredilen ve kat kat karanlık içerisinde kalan kimseye benzetilenler ise sapıklığı hidayete ve batılı hakka tercih etmiş, gördüğü halde gerçeğe uymamış ve bile bile onu inkar etmişlerdir.

Serap misali, faydasız ve asılsız işler yapan kimselerle ilgilidir. Karanlık misali ise faydasız bilgi ve temelsiz inançlara bağlananların durumunu tasvir etmektedir.

Bu grupların her ikisi de hidayete ve hak dine aykırı bir tutum içindedir. Bu sebeple ikinci gruptakilerin içinde bocaladığı şüphe, tereddüt ve yanlış bilgiler, birbiri üstüne binmiş deniz dalgalarının karanlığına benzetilmiştir. Üst üste binmiş bu

⁴⁷⁴ Zemahşeri, *a.g.e.*, IV/309.

⁴⁷⁵ Hadîd, 57/28

⁴⁷⁶ En’am, 6/122.

⁴⁷⁷ Zümer, 39/22.

dalgaları da simsiyah bir bulut tabakası kaplamıştır... Onların kararmış kalplerinde bulunan ve üzerini azgınlığın, batılın, arzu ve heveslerin kapladığı şüphe ve tereddüt işte böyledir.

Bu iki gruptaki insanların buldukları durumun sebebi şudur: Allah onlara hiçbir nur nasip etmemiş, aksine onları içinde buldukları karanlıkla baş başa bırakmış, aydınlığa da çıkarmamıştır. Çünkü O, inananların dostudur ve sadece onları karanlıklardan nura çıkarır.⁴⁷⁸

2.2. Kafirlerin Akıbetleri ile İlgili Benzetmeler

2.2.1. Ne Gök Ağlar Onlara Ne de Yer

“Üzerlerine ne gök ağladı ne de yer. Kendilerine mühlet de verilmedi.”⁴⁷⁹

Ayeti kerime öncesinde Allah Teala'nın Firavn ve yandaşlarını sınadığını, bu topluluğun İsrailoğullarını serbest bırakmasını isteyen peygamberi dinlemediklerini ve bu nedenle Allah'ın o azgın, kibirli insanları denizde boğduğunu; onların bağ ve bahçelerine inanan kulların varis olduğunu anlattıktan sonra bu hükmü bildirir.

Ayet her ne kadar Firavn ve adamlarının akıbeti ile ilgiliyse de aynı zamanda hem üzerlerine ayetlerin nazil olduğu Mekkeli müşriklere hem de bütün zamanların kafirlerine mesaj vermektedir.

“Gök ve yerin onların helakine ağlamaması” ifadesi bir aşağılama ve sıkıntı halini canlandırıyor. Şu büyüklenen zalimleri ve azgınları gökte ve yerde hiç kimse kale almıyor. Gökte ve yerde hiç kimse üzülüyor onların yok oluşuna. Halbuki onların iktidarları zamanında, her tarafta onların şöhreti hüküm sürüyor ve herkes hayranlıkla onlardan bahsediyordu. Öyle ki adeta dünyada bir benzerleri bulunmuyordu ve herkes onların ihsanları altında eziliyordu.⁴⁸⁰

Ancak saltanatları yerle bir olduğunda hiç kimse arkalarından gözyaşı dökmedi. Gökte ve yerde kimse üzülüyor onların yok oluşuna. Bir karıncanın, bir

⁴⁷⁸ İbnü Kayyim, *a.g.e.*, II/249.

⁴⁷⁹ Duhan, 44/29.

⁴⁸⁰ Mevdudi, *a.g.e.*, V/289.

böceğin yok olup gidişi gibi kayboluyorlar ortadan. O başlarını kaldırıp da insanları ayaklarıyla çiğneyen despotlar bir haşere gibi helak olup gidiyorlar. Gidiyorlar da kimse üzülmüyor gittiklerine. Aksine onların yıkılmasına memnun bile oluyorlar. Sanki kendilerini büyük bir musibetten kurtulmuş sayıyorlar.⁴⁸¹

Rabbinin emrine uyan şu kainat onlardan kurtulup uzaklaştığı için seviniyor. Çünkü bütün kainat onu yaratana inanırken onlar inkar ediyorlardı. Şu halde onlar, içinde yaşadıkları varlıklar aleminden çıkarılıp atılmış aşağılık ve kötü ruhlu kimselerdir.

“Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin, dedi. İkisi de ‘isteyerek geldik’ dediler.”⁴⁸²

“Görmez misin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’ın yüceliğine boyun eğiyor. Ama birçok insan da Allah’a karşı geldikleri için azabı hak ediyor. Allah’ın hor ve hakir kıldığı kimseye itibar ve şeref kazandırabilecek kimse yoktur. Şüphesiz Allah dilediği her şeyi yapar.”⁴⁸³

Yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı gibi kafirler dışında bütün mahlûkat Alemlerin Rabbine boyun eğmiş, kulluk etmektedir. Bu muazzam uyumu Allah’ın emirlerine karşı gelen kafirler bozmaktadır sadece. Kafirler yaşadıkları varlıklar dünyasından kopmuş ve çekilip atılmış bir şekilde aykırı olarak yaşamaktadırlar. İçinde yaşadıkları dünya ile aralarında hiçbir bağlantı yoktur. Çünkü kendilerini kainata bağlayan, ortak zeminde buluşturan iman bağı koparmışlardır.⁴⁸⁴

“Gök ve yerin onlara ağlamaması” ifadesinden onların Allah’ın yarattıklarına karşı herhangi bir kimsenin kendileri için üzülmelerini gerektirecek bir iyilik bile yapmadıkları anlaşılıyor. Onlar göktekilerin onların yıkılmasından, ölmesinden üzüntü duyacakları Allah rızası için bir iyilik yapmamışlardır. Allah’ın onlara fırsat verdiği süre boyunca, yeryüzünde fesat çıkarmışlar ve

⁴⁸¹ Kutup, *a.g.e.*, XV/247-248.

⁴⁸² Fussilet, 41/11.

⁴⁸³ Hac, 22/18

⁴⁸⁴ Kutup, *a.g.e.*, XIII/248.

sonunda haddi aşmışlarında da azap gelmiş ve adeta bir çöp gibi ezilerek bir kenara atılmışlardır.

Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği sahih bir hadis de bizim anlattıklarımızı güzel bir şekilde açıklamaktadır: “Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir gün bir cenazenin kabre doğru götürüldüğünü görür ve şöyle buyurur:

- “Ya rahata eren ya da kendisinden rahata erilendir” sahabiler:

- Ya Rasulallah! Ya rahata eren ya da kendisinden rahata erilen ne demektir diye sordular. Dedi ki: -“Mü'min kul dünyanın sıkıntılarından kurtulur, rahata erer. Kafir kula gelince onun ölümüyle de bütün kullar, şehirler, ağaçlar ve hayvanlar ondan kurtulmuş olur.”⁴⁸⁵

Bu hadis ilgili ayetin anlamını güçlendirmekte ve kafirlerin bütün varlıkları üzerinde sanki bir yük olduğunu ve herkesin onlardan kurtulmak için can attığını ve ölümlerinden dolayı da asla üzülmediklerini bildirmektedir.

Müfessirler “Gök ve Yerin Onlar için Ağlamaması”nın ne şekilde olduğu ile ilgili olarak üç görüş ileri sürmüşlerdir:

1) Bu anlatım mecazi bir anlam taşır. Yani hakikatte bir ağlayan yoktur. Bu temsil ve hayali olarak canlandırma yöntemiyle yapılan abartılı bir söylemdir. Anlamı şudur: “onlar helâk oldular. Fakat musibeteri kimseye büyük gelmedi ve kimse yoklukları dolayısıyla bir boşluk hissetmedi. Onların haline hiç kimse acımadı.”

Araplar büyük bir adam ölünce “dünya onun için karardı. Ay, güneş, tutuldu. Rüzgar, gök ve yer ağladı” derler. Böylece mecazi bir tarzda musibetin büyüklüğünü abartmak isterler.⁴⁸⁶ İşte halkın kullandığı bu ifade kullanılarak firavn ve adamlarının değersizliği anlatılmıştır. Ayetin bu ifadesinde onlarla istihza etmeye benzer bir eda bulunmaktadır. Yani “onlar kendilerinin çok büyük kimseler olduklarını sanıyor ve ölmeleri halinde göğün, yerin kendilerine ağlayacağına inanıyorlardı. Ne var ki onlar

⁴⁸⁵ Abdülbaki, Muhammed Fuad, *Muttefekun Aleyh Hadisler*, çev. Abdullah Kocaer, Hüner Yay., Konya, 2011, s. 252.

⁴⁸⁶ Zemahşeri, *a.g.e.*, V/480.

öyle sanıldığı gibi yerin göğün ağlayacağı türden insanlar değillerdi. Bunlara ne gök ağladı, ne de yer ağladı. Hallerine hiç acıyan olmadı, unutulup gittiler.⁴⁸⁷

2) Ağlama bizzat gerçekleşmektedir ancak ayette geçen “ağlama” fiili bizim bildiğimizden farklı bir niteliğe sahiptir.⁴⁸⁸

Bu görüşün sahipleri konuyla ilgili aşağıdaki hadisle de kendilerini delillendirmişlerdir: “Her kulun gökte birinden rızkının çıktığı, diğerinden de amelinin girdiği iki kapısı vardır. Kul öldüğünde, bu iki kapı onu kaybeder ve ona ağlarlar.”⁴⁸⁹ Peygamberimiz bunu söyledikten sonra yukarıdaki ayeti okumuştur. Bunun açıklaması şudur: “onlar yeryüzünde salih bir amel yapmadılar ki, o ameli salih olanlara ağlasın ve onlar namına semaya, ne güzel bir söz, ne de Salih bir amel yükselmedi ki⁴⁹⁰ onlara ağlasın.” Bu, müfessirlerin ekseriyetinin görüşüdür.

Kurtubi’ye göre bu hususta imkansız görülecek bir taraf yoktur. Gökler ve yer tesbih ettiğine, duyup konuştuğuna göre⁴⁹¹ aynı şekilde bu hususta varid olmuş habere göre de ağlarlar.⁴⁹²

Ateş, Derveze gibi bazı çağdaş müfessirler ise bu yaklaşımın garip ve islamın ruhuna aykırı olduğunu söylemektedirler. Çünkü gök ve yer bir kişinin ölmesine ağlamaz, doğmasına da sevinmez. Birinin ölmesi veya doğmasıyla kainatın düzeni bozulmaz.⁴⁹³ Nitekim Peygamberin (s.a.v.) oğlu İbrahim öldüğü zaman güneş tutulmuştu. İnsanlar İbrahim’in ölmesi yüzünden güneşin tutulduğunu söylediler. Peygamber (s.a.v.) güneş ve ayın , birinin ölmesi veya yaşamasıyla tutulmayacağını söyledi.”⁴⁹⁴

Bu itirazın güzel bir yanı bulunmakla birlikte kanaatimizce bir abartı içermektedir. Çünkü müfessirler gök ve yerin mü’minlere ağlayıp, kafirlere ağlamamasının kainatın normal işleyişini bozacak bir tarzda gerçekleştiğini iddia

⁴⁸⁷ Razi, *a.g.e.*, XXVII/246.

⁴⁸⁸ Kandemir, *a.g.e.*, II/1709.

⁴⁸⁹ Tirmizi, Ebu İsa Muhammed, *Sünen-i Tirmizi*, çev. Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, Konya, 2004, s. 156.

⁴⁹⁰ Fatır, 35/10

⁴⁹¹ İsrâ, 17/44; Meryem, 19/90

⁴⁹² Kurtubi, *a.g.e.*, XVI/140-141.

⁴⁹³ Ateş, *a.g.e.*, VIII/309; Derveze, III/408.

⁴⁹⁴ Buhari, *a.g.e.*, III/1032.

etmemektedirler. Güneşin tutulması ile göğün ağlaması ifadeleri özellikle sonuçları itibariyle birbiri ile eşitlenemez. Gökler ve yer tesbih ettiği halde nasıl biz onların tesbihini anlayamıyorsak, aynı şekilde ağlamalarının mahiyetini de bilemeyebiliriz.

Taberi de bu görüşü İbn-i Abbas'dan rivayet edilen bir görüşle desteklemektedir: “Mü'min kişi öldüğünde gökteki kapısı kapanır. Dolayısı ile gök onun üzerine ağlar. Yerdeki namazgâhı da onun üzerine ağlar. Çünkü artık namaz kılamayacaktır. Firavn kavminin ise, salih bir ameli yoktu ki gök veya yer onlara ağlasın.”⁴⁹⁵

3) Ayette gök ve yer ile kastedilen, gök ve yer halkıdır. Gök halkı melekler, yer halkı ise yer melekleri ya da mü'minlerdir. Buna göre ifadede hazfedilmiş lafızlar bulunmaktadır. Bu ifade Yüce Allah'ın “Kasabaya sor”⁴⁹⁶ buyruğuna benzemektedir. Yani “Kasaba ahalisine sor” anlamındadır.⁴⁹⁷ Ya da yine Yüce Allah'ın “savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar”⁴⁹⁸ ayeti gibidir. Burada da savaştan kasıt savaşanlardır.⁴⁹⁹

Bu yoruma göre semada ve arzda bulunan meleklerin onlar için ağlamadığı ya da onlara ne gökteki meleklerin ne de yerdeki mü'minlerin ağlamadığı anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in anlatımından meleklerin mü'minler lehine istiğfar ettikleri; mü'minlerin kendilerine, babalarına, eşlerine ve çocuklarına hayırla dua ettiklerini bilmekteyiz.⁵⁰⁰ Mü'minler hakkında böylesine hayırhah olan meleklerin kafirlerin helâkından ya da ölmelerinden dolayı üzölmüyor olmaları hatta seviniyor olmaları da son derece makul bir yorum olarak görünmektedir.

2.2.2. Üst Üste Öylesine Yığılmış Değersiz Varlıklar

“Allah savaş imtihanını gerçekleştirecek ve böylelikle pisi temizden, kafiri mü'minden tam anlamıyla ayrıştıracak ve günü gelince bütün kafirleri bir araya yığıp

⁴⁹⁵ Taberi, *a.g.e.*, XXV/125.

⁴⁹⁶ Yusuf, 12/82

⁴⁹⁷ Kurtubi, *a.g.e.*, XVI/140.

⁴⁹⁸ Muhammed, 47/4

⁴⁹⁹ İbnü'l Cevzi, *a.g.e.*, V/438.

⁵⁰⁰ Mü'min, 40/7-10.

topunu birden cehenneme dolduracaktır. İşte büsbütün yıkıma uğramaları kaçınılmaz olanlar bunlardır.”⁵⁰¹

Ayet kafirlerin akıbeti yani kötü sonlarıyla ilgili bir benzetme içermektedir. Ayette geçen ‘kafirleri bir araya toplayıp üst üste yığacak’ ifadesi kafirleri atılacak değersiz şeyler olarak tasvir etmektedir. Bilindiği gibi ancak kıymetli şeyler muhafaza edilir, değersiz şey ise posa gibi atılır. Kafir, insanlığın posası gibi olduğundan, kafirin akıbeti onların akıbetine benzemektedir. Veya ayet, toplama kamplarında olduğu gibi, zindana üst üste yığılan kimselerin perişan halini tasvir etmektedir.⁵⁰²

Yüce Allah mahşerde temizleri bir araya getirdiği gibi, murdarları da bir araya getirecektir. İnsanların bu dünyadaki benzer amelleri, orada onların bir araya gelmesini temin edecektir. Murdarlar murdarlarla buluşacak, temizler temizlerle bir araya gelecektir. Ama murdarların bir araya gelmesi, normal bir toplanma biçimi değildir, üst üste bir yığın halinde olacaklardır. Çünkü üst üste yığılmak da bir azap çeşididir.⁵⁰³

İnkârcıların dünyada bir araya gelip Allah yolunu engellemelerindeki beraberlikleri, sosyolojik manada bir yığın beraberliğidir. İçten kaynaşan bir sevgi beraberliği değildir. “Sen onları derli toplu sanırsın, halbuki kalpleri darmadağıniktir.”⁵⁰⁴ ayeti de buna işaret etmektedir. Kafirler dışarıya karşı derin bağlarla birbirine bağlanmış imajını verirler, ama aslında onların kalpleri dağınık yığın halindedir. Başta verdiğimiz ayetten buradaki yığın hallerinin, cehennemde de devam edeceği anlaşılmaktadır.

Kafirlerin birbiri üstüne yığılmasında, savaş alanında devrilip ölenlerin birbiri üstüne düştüğüne işaret olabileceği gibi, bunların bir çukura doldurulmuş olmasına da işaret vardır. Bilindiği üzere Allah’ın Rasulü, bunları bir kuyuya doldurmuş sonra da: “Biz Rabbimizden bize va’dini gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size vaat ettiğini

⁵⁰¹ Enfal, 8/37

⁵⁰² Eren, *a.g.e.*, s. 72.

⁵⁰³ Bayraklı, *a.g.e.*, VII/574.

⁵⁰⁴ Haşr, 59/14

gerçek buldunuz mu?” diye hitabetmişti. İşte ayette onların cesetlerinin öyle birbiri üzerine yığılmasına işaret olduğu kanaatindeyiz.⁵⁰⁵

Bazı müfessirler bir önceki ayet olan “inkâr edenler, Allah yoluna engel olmak için mallarını harcarlar ve harcayacaklar da. Sonra bu kendilerine dert olacak, nihayet yenilecekler ve inkâr edenler cehenneme sürülecekler.”⁵⁰⁶den hareketle üst üste yığılacak olan şeyin onların malları olduğu ve “o mallarla alınları dağılacaktır”⁵⁰⁷ gibi ayetlerden de anlaşılacağı üzere o malların sahiplerine o mallarıyla azap edilecektir.⁵⁰⁸

Kafirler mallarını Müslümanlarla savaşmak için toplayıp yığmışlardı. İşte o yığdıkları mallar mü'minler için değil, kendileri için ateş olmuştur. Yüce Allah onların kaybedenler olduklarını vurgulamaktadır. Yahut da Allah onların harcadıkları malları birbiri üstüne koyup cehenneme atacak ve o mallarla onlara eziyet edecektir.

Bu görüşe göre ayette geçen habis kelimesiyle kafirlerin Hz. Muhammed (s.a.v.)'e düşmanlık yapmak için yapmış oldukları harcamaları, Tayyib kelimesi ile de Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yardım etme hususunda Hz. Ebu Bekir (r.a) ve Hz. Osman (r.a) gibi sahabilerin yapmış olduğu harcamalar kastedilmiştir.⁵⁰⁹

Bizim kanaatimiz birinci görüşün daha isabetli olduğu şeklindedir. Üst üste yığılacak olanlar kafirlerin bizzat kendisidir. Buradaki esas kasıt onlara yapılacak kötü muameledir. Öyle ki onların durumu özensizce üst üste yığılmış bir moloz öbeğine benzetilmiştir. Yani Allah pis olan inkârcıları üst üste istif eder, onları bir araya toplar ve onları cehenneme fırlatır. İşte hüsrânın en son derecesi ve acı şekli budur.

Kur'an'ın ifade gücü kötüyü o kadar canlı şekilde belirtiyor ki insan onun hacmi ve cüssesi varmış gibi zannediyor. Buradaki kötüler bir zibil yığını imiş gibi

⁵⁰⁵ Ateş, *a.g.e.*, III/510.

⁵⁰⁶ Enfal, 8/36.

⁵⁰⁷ Tevbe, 9/35

⁵⁰⁸ İbnü'l Cevzi, *a.g.e.*, III/431.

⁵⁰⁹ Razi, *a.g.e.*, XV/160.

geliyor. Ve bu pislik yığını hiç değer verilmeksizin, önemsenmeksizin birden ateşe atılıyor, fırlatılıyor. İşte Kur'an'ın o kendine has ifade ve tesir gücü...⁵¹⁰

Kafirlerin hesap günü karşılaşacakları kaba ve kötü muamele Kur'an-ı Kerim'in başka yerlerinde de anlatılmaktadır. Örneğin; “Rablerine şirk koştuktan ve O'nun emirlerine itaatsizlikten sakınan mü'minler” cennete ulaştıklarında oranın kapıları açılacak ve cennetin bekçileri “selam olsun size, hoş geldiniz, ne mutlu size! Ebedi kalmak üzere buraya girin” şeklinde onları karşılayacaklardır.⁵¹¹

Buna mukabil Peygamber (s.a.v.) kendilerine ahiretten, cennet ve cehennemden söz ettiğinde inkâr edenler, bunları alay konusu yapıp gülüp eğlenenler ve bu günleriyle karşılaşacaklarını hiç düşünmeyenler ise⁵¹² “o gün itilip kakılarak cehennem ateşine atılacaklardır.”⁵¹³

Ayeti kerimedeki “itilip kakılarak” ifadesi son derece manidardır. Bu ifadeler onların maruz kalacağı muamele hakkında canlı bir anlatım üslubudur. Bu sayede onların karşılaşacakları ağır ceza soyut bir söylem olarak kalmıyor ve onların bu ağır durumu dikkate almaları temin edilmiş oluyor.⁵¹⁴

Onlar kendi iradeleri dışında bir itiş kakışla cehenneme yaklaştırılırken, bu sıkıntı dolu halde iken rezil ve rüsva eden sada geliyor ve onların daha önce Peygamberi büyüçülükle suçlamalarını hatırlatarak “Bir büyümüdür bu yoksa görmüyor musunuz” diyor. “Girin oraya; hem artık ister sabredin ister sabretmeyin artık birdir. Çünkü siz ancak işlediklerinizin karşılığı olarak cezalandırılacaksınız.”⁵¹⁵

⁵¹⁰ Kutup, *a.g.e.*, VI/542.

⁵¹¹ Zümer, 39/73

⁵¹² Şimşek, *a.g.e.*, V/67.

⁵¹³ Tûr, 52/13

⁵¹⁴ Karaman ve arkadaşları, *a.g.e.*, V/145.

⁵¹⁵ Tûr, 52/15

SONUÇ

Sözlerin en güzeli olan Kur'an-ı Kerim, üslûpların da en güzeline sahiptir. En güzel kıssaları anlatır ve en güzel örnek ve benzetmeleri içerir. Allah'ın kelâmının diğer kelâmlara üstünlüğü Allah'ın mahlûkatına üstünlüğü gibidir.

Aklını kullanan, iyice düşünen, bilgi sahibi ve Allah'a yönelmek isteyen kimseler için Allah Teala ayetlerini en anlaşılır biçimde açıklamakta ve dönüp dönüp yeniden anlatmaktadır.

Konularını örnek ve benzetmeler üzerinden anlatmak Kur'an'ın en çok tercih ettiği üslûp özelliğidir. Bu akılda kalıcı ve kolaylaştırılmış anlatım sayesinde Kur'an'ın mesajı daha net ve tesirli bir şekilde anlaşılabilir olur. Böylece görece karmaşık ve ağır meseleler dahi bu anlatım sayesinde kolayca anlaşılır hale gelir.

Bu kitap onu düşünen / tefekkür eden, anlamaya çalışan, manalarını öğrenen, haberlerinden faydalanan, kıssalarından hisse alan kimseye yeter ve başka hiçbir mucizeye gerek bırakmaz.

Kur'an'daki mucizevî yönlerden birisi de sunuştaki yaratıcılık, ahenkteki güzellik, anlatımdaki sağlamlık ve güçlülüktür. Kur'an öncelikle söz ve şiir ustası bir topluma inmiş ve eşsiz ve yenilmez icazı kafirler tarafından da itiraf edilmiştir: Kur'an bu etkileyici anlatımı boyunca sadece hakkı anlatmış; hayale, batıla kaçan yaldızlı sözlere ve saçma sapan uydurmacılığa asla başvurmamıştır.

Kur'an'ı Kerim Müslümanların elinde dipdiri bulunmasına rağmen Müslümanlar ondan hakkıyla istifade edememektedir. Kur'an-ı Kerim'i mushafı itibariyle değilse de içeriği itibariyle terkedilmiş bir kitap haline getirmişlerdir. Kur'an'dan yeterince istifade edemeyince de ondan kalan boşluğu hurafe, menkıbe ve masallarla doldurmaktadırlar. Bu durum ise Müslümanların zihin ve algı dünyalarında tamiri güç hasarlara yol açmakta; Kur'an'ın öngörmediği ve asla onaylamayacağı anlayışlar Müslümanlar tarafından benimsenmektedir.

İlahi kitaplardan maksat, onlarda anlatılanları anlamak ve onlarla amel etmektir; onları sadece tilavet etmek değildir. Aslında onları sadece tilavet etmek, onları ihmal ederek bir tarafa atmaktır. Allah, kitabına tabi olmayı ve gereğiyle amel

etmeyi bize emretmektedir. Ne var ki biz Müslümanlar cehalet, başa geçme tutkusu ve hevamızın peşinden gitmemiz sebebiyle bunu terk ettik. Tıpkı Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarını terk ettikleri gibi, Kur'an'ın fiziksel varlığı bir anlam ifade etmez oldu.

Müslümanların acilen Kur'an'ın gündemine, Kur'an'ın konularına; örnek ve benzetmeleriyle oluşturduğu bereketli algı dünyasına dönmeleri icab etmektedir.

Kur'an-ı Kerim birçok konuda olduğu gibi kafirlerle ilgili de benzetmeler yapmış ve küfrün batıllığını, kafirlerin acınacak hallerini okuyucunun gözlerinin önüne sermiştir.

Küfür, “Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamaktır.”

Kur'an bütün iyiliklerin kaynağında imanı görürken bütün kötülüklerin kaynağında da küfrü görmektedir. İman ve iman ile ilgili değerlerin iyice anlaşılması için zıddı olan küfür ve kafir kavramlarının da iyice bilinmesi gerekmektedir.

Kafirlerin psikolojik yapıları; Allah'a ve Kur'an'a karşı duruşlarıyla ilgili benzetmeler Kur'an-ı Kerim'de geniş bir yer tutmaktadır. Allahu Teala küfredenleri hiçbir şeye gücü yetmeyen çok efendili bir köleye, örümceğin edindiği çürük bir eve, boyunlarına halka geçirilenlere, gökten düşen çaresiz bir kişiye, hayvanlar gibi hatta ondan da aşağı olanlara, bataklıklarında kalakalanlara ve bir türlü suya ulaşamayan kimselere benzetmektedir.

Aynı şekilde Kur'an küfredenleri işe yaramaz bir ağaca, çorak bir toprağa kör ve sağır kimselere, yaşayan ölümlere, bir pislige, arslandan ürkmüş yaban eşeklerine ve de yüzü koyun sürünenlere benzetmektedir.

Ayrıca kafirlerin bir sınıfı olan Yahudilerle ilgili de zillet ve meskenetle damgalı ve kitap yüklü eşek benzetmeleri yapılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de kafirlerin işleri, yapıp etmeleriyle ilgili saçılmış toz zerrelere, savrulan kül, kavrulan ekin, çöldeki serap ve zifiri karanlıklar üzerinden anlatımlar yapılmakta ve kafirlerin işlerinin boşa çıkacağı ve ellerine herhangi bir şeyin geçmeyeceği ifade edilmektedir.

Kafirlerin akıbetleriyle ilgili de ne göklerin ne de yerin onlara ağlamayacağı yani üzülmeyeceği belirtilmektedir. Bununla birlikte hesap günü Allah'ın onlara kötü muamele yapacağı da üst üste öylesine atılıvermiş kimseler olacakları söylenerek açıklanmıştır. Hesap Günü itilip kakılacaklar ve asla kendilerine değer verilmeyecektir.

Kur'an-ı Kerim'le hemhal olmak, ona kafa yormak, vakit ve emek harcamak mutlulukların en büyüğüdür. Gerçekten de Kur'an kendisine gelenlere, emek harcaııp kendisini verenlere hazinelerini açmaktadır. Yeterince ona ilgi duymuyor ve vakit ayırmıyor oluşumuzun Kur'an'dan hakkıyla istifade edemememizin temel sebeplerinden biri olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz.

Tefsir geleneğimiz ve müktesebatımız gerçekten de son derece zengindir. Müfessirler, bir dalgıç gibi Kur'an'ın anlam derinliklerine dalmakta ve buldukları inci ve mercan değerindeki bilgileri önümüze sermektedirler.

Biz de bu vesileyle pek çok müfessirimizle tanışma ve hemhal olma fırsatı yakalamış olduk. Ve şunu anladık ki; konulara birkaç müfessirin baktığı yerden değil de daha çok müfessirin yorumlarından istifade edilerek bakılırsa daha sağlıklı sonuçlar elde edilebilmektedir.

Teşbih ve temsil konusu gerçekten de bereketli ve kazanımları bol olan bir alandır. Gönül ister ki böyle çalışmalar çoğaltılsın. Kur'an'ın tamamı bu şekilde yeniden ele alınsın. Öğretmenlerin, vaizlerin, hocaların bir derste, oturumda anlatıp bitireceği şekilde hazır dersler haline getirilsin. Müslümanlar camide bunları dinlesin, öğrenciler Kur'an derslerinde bunları öğrensinler. Böylece Kur'an'ın ılık, tatlı ve hidayet havası her tarafa yayılsın. Ve artık Peygamber Rabbine kavminin Kur'an'ı terk ettiğinden şikayetçi olmasın.

Bir önerimiz de teşbih ve temsillerin çizim ve görsel teknikler kullanılarak da insanların istifadesine sunulmasıdır. Örneğin kafirin benzetildiği çok efendili bir köle figürü karikatürize edilebilir, görsel teknikler kullanılarak daha etkileyici bir şekilde topluma maledilebilir.

Böylelikle insanların Kur'an'dan istifadeleri en üst düzeye çıkmış olur. Elbette ki bu hassas bir alandır. Araçların amaçları bertaraf etmemesine ya da gölgelememesine azami gayret sarfedilmelidir.

KAYNAKÇA

- ABDUH, Muhammed ve Reşit Rıza, *Tefsîr'ül Menâr*, çev. Komisyon, İst., 2011.
- ABDULBAKÎ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cem-ül Müfehres*, el-Mektebetül İslâmiyye Yay., İst., 1982.
- ABDÜLBAKÎ, Muhammed Fuad, *Muttefekun Aleyh Hadisler*, çev. Abdullah Kocaer, Hüner Yay., Konya, 2011.
- ALUSÎ, Şehabüddin Seyyid Mahmud, *Tefsirü'l Kurani'l Azim*, Dar-ı İhyaüt Türasil Arabi, Beyrut, trs.
- ATEŞ, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Kılıç Yay., Ankara, 1985.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Y. Ufuklar Neşriyat.
- BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayrak Yay., İst., 2005.
- BEĞAVÎ, Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Mealimü't-Tenzil*, Darut Taybe, Riyat, trs.
- BEYDAVÎ, Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, çev. A. Vehhap Öztürk, Kahraman Yay., İst., 2013.
- BUHARÎ, Ebu abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Camius-Sahih*, çev. Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Yay., İst., 1987.
- BUTÎ, M. Said Ramazan, *Fıkhu-s Siyre*, çev. Ali Nar, Gonca Yay., İst., 1986.
- DERVEZE, İzzet, *et-tefsîr-ül hadis*, çev. Ahmet Çelen, Ekin Yay., İst., 1997.
- EL-HALİL, b. Ahmed el Ferahidi, *Kitabü'l Ayn*, Mektebet-ü Lübnan, Bağdat, 2003.
- EREN, Şadi, *Kur'an'da Temsiller*, Ensar Neşriyat, İst., 2007.
- ESED, Muhammed, *Kuran Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İst., 1996.
- FAYDA, Mustafa, "Abdullah b. Cüdan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2003, I/94.
- IŞICIK, Yusuf, *Kuran Meali*, Konya İlahiyat Derneği Yay., Konya, 2010.
- İBN'ÜL-CEVZÎ, *Zad'ül Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Mektebetü'l İslami, Beyrut, 1987.
- İBN-İ AŞUR, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't Tenvir*, Darı Suhnun, Tunus, 1997.

- İBN-İ KESİR, *Tefsiru'l Kur'an-il Azim*, Darü'l Endülüs, Beyrut, 1966.
- İBNÜ KAYYİM el-Cevziyye, *Bedâi'u-t-Tefsîr*, Daru İbnü'l Cevzi, Riyad, 1427, II/357.
- İSFEHANİ, Hüseyin b. Muhammed er-Ragıb, *el-Müfridet fi Garibi'l-Kur'an*, Daru'l Kalem, Dimeşk, 1412.
- KANDEMİR, Yaşar, *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kuran-ı Kerim Meali*, İfav Yay., İst., 2013.
- KARADAVİ, Yusuf, *İbrahim Suresi Tefsiri*, çev. Muharrem Turan, Nida Yayınları, İstanbul, 2015.
- KARAMAN, Fikret, "Kâfir", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2006, s. 357.
- KARAMAN, Hayrettin ve arkadaşları, *Kur'an Yolu*, DİB Yayınları, Ankara, 2010.
- KASİMÎ, Muhammed Cemaluddin, *Mehasin'ut Te'vil*, Darül İhyaül Kütüb'il Arabiyye, Dimeşk, 1959.
- KURTUBİ, Ebu Abdullah, Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-cami'li Ahkam-il Kur'an*, Darü'l Fikir, Kahire, 1964, IX/300-301.
- KUTUP, Seyyid, *Fi Zılâil Kur'an*, çev. Emin Saraç ve arkadaşları, Hikmet Yay., İstanbul.
- KUTUP, Seyyid, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, çev. Kamil Çetiner, Hikmet Neşriyat, İst., 2011.
- MEVDUDİ, Eb'ul A'lâ, *Tefhim'ul Kur'an*, çev. Komisyon, İnsan Yay., İst., 1986.
- MÜSLİM, Ebül Hüseyin bin el-Haccac, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1978.
- OKIÇ, M. Tayyib, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, Nun Yay., İst., 1995.
- ÖĞMÜŞ, Harun, *Cahiliye Döneminde Araplar*, İz Yayıncılık, İst., 2013.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Kuran-ı Kerim Meali*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2014.
- PAÇACI, İbrahim, "Köle", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, TDİB Yay., Ankara, 2006, s. 385.
- RAZÎ, Fahrüddin, *Tefsîri Kebir*, Matbaatü'l Behiye, Kahire, trs.

- SİNANOĞLU, Mustafa, “Küfür”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., Ankara, 2002, 26/534.
- SUYUTİ, Abdurrahman Celâleddin, *Ed-Dürriü'l Mensur Fi't-Tefsîril Me'sur*, Darul Fikr Yay., Beyrut, 1983.
- SÜLEYMAN, Mukatil b. *Tefsiri Kebir*, Tarihü'l Arabi, Lübnan, 2002, II/43.
- ŞAHİNLER, Necmettin, *Kur'an'da Sembolik Anlatımlar*, Beyan Yay., İst., 1995.
- ŞANKİTİ, Muhammed Emin Muhammed el-Muhtar, *Edvaul Beyan*, Alemül Kütüp Yay., Beyrut, trs.
- ŞERİATİ, Ali, *İnsanın Dört Zindanı*, Terc: Hüseyin Hatemi, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007.
- ŞİMŞEK, Said, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yay., İst., 2012.
- ŞİMŞEK, Said, *Kuranın Ana Konuları*, Beyan Yay., İst., 2011.
- TABERİ, Muhammed İbn-i Cerir, *Camiul Beyan An Te'vili Ayil Kur'an*, Mustafa Elbabi Matbaası, Mısır, 1945.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed, *Sünen-i Tirmizi*, çev. Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, Konya, 2004.
- ÜNAL, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yay., İst., 1986.
- YAZIR Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Eser Neşriyat, İst., 1980.
- ZEMAŞERİ, *el-Keşşaf*, Mektebetül Abiykan, Riyad, 1998.